

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๑

ปณามคาถา

๑. ยมกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ ๗
๒. เรื่องมัญญฎกคุณทลี ๓๗
๓. เรื่องพระติสสเถระ ๕๕
๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลิยักษิณี ๖๕
๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ๗๕
๖. เรื่องจุลกาลและมหากาล ๙๒

๗. เรื่องพระเทวทัต ๑๐๓
๘. เรื่องสญชัย ๑๑๑
๙. เรื่องพระนันทเถระ ๑๕๒
๑๐. เรื่องนายจุนทสุกริก ๑๖๖
๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก ๑๗๑
๑๒. เรื่องพระเทวทัต ๑๗๗
๑๓. เรื่องนางสุนาเทวี ๑๙๙
๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย ๒๐๔

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๘ พ.ค.๖๓ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 6

แผนผังประกอบ: แผนที่ชมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชนวงศ์และตระกูลต่างๆ •

ปณามคาถา

๑. ยมกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ.....๗
- [กุฎุมพีทำพิธีขบุดร].....๗
- [กุฎุมพีได้บุตรสองคน].....๗
- [พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา].....๘
- [ผู้บำรุงภิกษุสามเณร].....๙
- [เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา].....๑๐
- [ชาวสาวัตถีไปฟังธรรม].....๑๐
- [มหาปาละตามไปฟังธรรม].....๑๐
- [อนุปุพพิกเถา ๕].....๑๑
- [มหาปาละขอบวช].....๑๑
- [มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย].....๑๑
- [มหาปาละบรรพชาอุปสมบท].....๑๓
- [ฐานะ ๒ อย่างในพระศาสนา].....๑๓
- [พระมหาปาละเดินทางไปบ้านปลายแดน].....๑๔
- [ชาวบ้านเลื่อมใส อาราธนาให้อยู่จำพรรษา].....๑๔
- [พระมหาปาละถือเนสัชชิกุตุรงค์].....๑๔
- [จักขุของพระมหาปาละพิการ].....๑๕
- [หมอปรงยาให้หยอด].....๑๖

- [พระมหาปาละนั่งหยอดยา].....๑๗
- [พระมหาปาละปรึกษากรัชกาย].....๑๗
- [หมอเล็กรักษาพระมหาปาละ].....๑๙
- [พระเถระเสียจักขุ พร้อมด้วยบรรลุด้วยพระอรหันต์].....๑๙
- [พวกภิกษุและชาวบ้านรับบำรุงพระเถระ].....๒๐
- [พวกภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา].....๒๑
- [พวกภิกษุแจ้งข่าวแก่น้องชายพระเถระ].....๒๒
- [ส่งสามเณรหลานชายไปรับพระเถระ].....๒๒
- [สามเณรชวนพระมหาปาละกลับ].....๒๓
- [สามเณรถึงสี่ลวิบัติเพราะเสียงหญิง].....๒๔
- [พระเถระไม่ยอมให้สามเณรคบ].....๒๕
- [อาสนะทำวสัฏกะร้อน].....๒๖
- [ท้าวสักกเทวราช พาพระเถระไปถึงพระเชตวัน].....๒๘
- [บุรพกรรมของพระจักขุปาลเถระ].....๓๑
- [แก้อรรถ].....๓๓
๒. เรื่องมัญญฎกคุณทลี.....๓๗
- [พราหมณ์ทำตุ้มหูให้บุตร].....๓๗
- [รักษาบุตรเองเพราะกลัวเสียขวัญข้าว].....๓๗
- [ให้บุตรนอนที่ระเบียงเพราะกลัวคนเห็นสมบัติ].....๓๘
- [พระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยของมัญญฎกคุณทลี].....๓๙
- [มัญญฎกคุณทลีทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า].....๔๐

[เพราะใจเลื่อมใส ทำกาละไปเกิดในเทวโลก].....	๔๐
[พราหมณ์คร่ำครวญถึงบุตร].....	๔๑
[เทพบุตรจำแลงกายไปหาพราหมณ์].....	๔๑
[เทพบุตรกับพราหมณ์ได้วาทะกัน].....	๔๒
[พราหมณ์ยอมจำนน แล้วชมเชยเทพบุตร].....	๔๔
[พราหมณ์ชักถามเทพบุตร].....	๔๕
[พราหมณ์ถึงพระพุทเจ้าเป็นสรณะ].....	๔๖
[เทพบุตรโอวาทพราหมณ์แล้วก็หายตัวไป].....	๔๗
[พราหมณ์ถวายทานแด่พระพุทเจ้า].....	๔๘
[ใจเป็นใหญ่ในกรรมทุกอย่าง].....	๕๑
[แก้อรรถ].....	๕๑
๓. เรื่องพระติสสเถระ.....	๕๕
[พระติสสเถระเป็นผู้ว่ายากและถือตัว].....	๕๕
[พระติสสเถระเรื่องแต่พระศาสดา].....	๕๖
[พระติสสเถระไม่ยอมขมาภิกษุสงฆ์].....	๕๗
[บุรพกรรมของพระติสสเถระ].....	๕๗
[โทษของการนอนไม่เป็นที่].....	๕๙
[ดาบสทั้ง ๒ ต่างสาปกัน].....	๕๙
[ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราชชา].....	๖๑
[เวรไม่ระงับด้วยผูกเวร].....	๖๒
[แก้อรรถ].....	๖๓
๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลิยกษิณี.....	๖๕
[มารดาหาภรรยาให้บุตร].....	๖๕
[เมียหลวงปรุงยาทำลายครรภ์เมียน้อย].....	๖๖
[ผลิตกันสังหารคนละชาติ ด้วยอำนาจผูกเวร].....	๖๘
[เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร].....	๗๐
[แก้อรรถ].....	๗๐
[นางยักษิณีรู้ฝนมากฝนน้อย].....	๗๑
[นางยักษิณีเริ่มตั้งสลาภภัต].....	๗๓
๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี.....	๗๕
[พระวินัยธรกับพระธรรมกถิกะถกเถียงกันเรื่องวินัย].....	๗๕
[พระศาสดาตรัสสอนให้สามัคคีกัน].....	๗๗
[ตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ].....	๗๘
[พระศาสดาทรงระอา จึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารักริขิตวัน].....	๗๙
[พวกอุบาสกทรมานภิกษุ].....	๗๙
[ช้างปารีเลยยกะอุปัฏฐากพระศาสดา].....	๘๑
[วานรถวายรวงน้ำผึ้ง].....	๘๓

[พญาช้างสังเกตดูวัตรพระอนันท์].....	๘๔
[ไม่ได้สหายที่มีปัญญา เทียวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า].....	๘๕
[ช้างทำกาละไปเกิดเป็นเทพบุตร].....	๘๘
[ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทูลขอขมาพระศาสดา].....	๘๙
[แก้อรรถ].....	๙๐
๖. เรื่องจุลกาลและมหากาล.....	๙๒
[พี่น้อง ๓ คนทำการค้าขาย].....	๙๒
[มหากาลพึงธรรม แล้วล่าน้องชายไปบวช].....	๙๒
[พระมหากาลบำเพ็ญโสสานิกธุดงค์].....	๙๔
[ระเบียบของผู้อยู่ในป่าช้า].....	๙๔
[พระจุลกาลกลุ้มใจ].....	๙๕
[พระมหากาลพิจารณาศพกฐิดา].....	๙๕
[พระมหากาลบรรลุพระอรหัต].....	๙๖
[ระเบียบปูอาสนะสมัยพุทธกาล].....	๙๗
[พระจุลกาลถูกหญิงจับสีก].....	๙๗
[พระมหากาลก็ถูกภรรยาจับสีก].....	๙๘
[พระมหากาลเป็นผู้ไม่หวั่นไหว].....	๙๙
[แก้อรรถ].....	๑๐๐
[พระมหากาลหาหนึภรรยา].....	๑๐๒
๗. เรื่องพระเทวทัต.....	๑๐๓
[พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์].....	๑๐๓
[นิมนต์ภิกษุพันรูป รับภัตตาหาร].....	๑๐๔
[ชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร].....	๑๐๔
[ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต].....	๑๐๕
[เทวทัตนุ่งห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน].....	๑๐๕
[ครั้งก่อน เทวทัตเป็นนายพรานช้าง].....	๑๐๖
[ของดีย่อมควรแก่คนดี หากควรแก่คนชั่วไม่].....	๑๐๘
[แก้อรรถ].....	๑๐๙
๘. เรื่องสญชัย.....	๑๑๑
[พระศาสดาได้รับพยากรณ์จากพระพุทเจ้า ๒๓ พระองค์].....	๑๑๑
[ทรงเห็นเทวทูตแล้วเสด็จบรรพชา].....	๑๑๒
[ทรงบรรลุสัมพัญุตญาณ แล้วทรงแสดงธรรม].....	๑๑๔
[ทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา].....	๑๑๖
[ประวัติพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ].....	๑๑๗
[สองสหายทำกติกากัน].....	๑๑๙
[พระอัสสชิแสดงหัวใจพระศาสนา].....	๑๒๑
[สองสหายสำเร็จพระโสดาบัน].....	๑๒๒

[สองสหายชวนสมุชชัยไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๒๔
[ศิษย์สำเร็จรหัตตผลก่อนอาจารย์].....	๑๒๖
[พวกภิกษุติเตียนพระศาสดา].....	๑๒๗
[บุรพกรรมขอพระอัญญาโกณฑัญญะ].....	๑๒๘
[บุรพกรรมของชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นต้น].....	๑๓๑
[บุรพกรรมของภททวัคคีย์ ๓๐ คน].....	๑๓๒
[บุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้อง].....	๑๓๒
[กินอาหารที่เขากุทีภิกษุสงฆ์ ตายไปเป็นเปรต].....	๑๓๕
[พวกเปรตถามเวลาได้อาหาร กะพระพุทเจ้า ๓ พระองค์].....	๑๓๖
[พวกเปรตพันทุกข์ เพราะผลทาน].....	๑๓๗
[บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒].....	๑๓๘
[สองอัครสาวก ทูลเรื่องปัจจุบันแก่พระศาสดา].....	๑๔๘
[ผู้เห็นผิดกับผู้เห็นถูก ได้รับผลต่างกัน].....	๑๔๙
[แก้อรธ].....	๑๕๐
๙. เรื่องพระนันทเถระ.....	๑๕๒
[พระศาสดาเสด็จจรุงกบิลพัสดุ์].....	๑๕๒
[นันทพุทโธอนุชา ออกบวช].....	๑๕๓
[ราหุลกุมารทูลขอสมบัติแก่พระศาสดา].....	๑๕๔
[ราหุลกุมารบรรพชา].....	๑๕๕
[พระนันทะอยากสึก].....	๑๕๖
[พระศาสดาทรงทรมานพระนันทะ].....	๑๕๗
[พระนันทะสำเร็จรหัตตผล].....	๑๕๙
[พระนันทะถูกฟ้อง].....	๑๖๐
[แก้อรธ].....	๑๖๑
[พระนันทะเคยถูกล่อด้วยมาตุคาม].....	๑๖๑
[บุรพกรรมของพระนันทะ].....	๑๖๑
๑๐. เรื่องนายจุนทสุกริก.....	๑๖๖
[นายจุนทะเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขาย].....	๑๖๖
[อเวจันรกร ร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา].....	๑๖๗
[นายจุนทะเสวยผลกรรมทันตาเห็น].....	๑๖๗
[เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ].....	๑๖๘
[พวกภิกษุเข้าใจว่า เขาฆ่าสุกรทำการมงคล].....	๑๖๙
[แก้อรธ].....	๑๖๙
๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก.....	๑๗๑
[อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์].....	๑๗๑
[อุบาสกป่วย นอนฟังธรรม].....	๑๗๒

[เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก].....	๑๗๒
[พวกภิกษุและบุตรธิดาอุบาสกเข้าใจผิด].....	๑๗๒
[แก้อรธ].....	๑๗๖
๑๒. เรื่องพระเทวทัต.....	๑๗๗
[เจ้าศากย ๖ พระองค์ทรงผนวช].....	๑๗๗
[เจ้าทั้ง ๒ สนทนากันถึงเรื่องบวชและการทำงาน].....	๑๘๐
[เจ้าศากยทั้ง ๓ สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภัตร์].....	๑๘๐
[อุบาสีออกบวชพร้อมด้วยศากยทั้ง ๖].....	๑๘๑
[ศากยทั้ง ๖ บรรลุคุณพิเศษ].....	๑๘๒
[พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่ชาคศัตร์ราชกุมาร].....	๑๘๒
[พระเทวทัตพยายามฆ่าพระพุทเจ้า].....	๑๘๕
[กรรมชั่วของพระเทวทัต ปรากฏแก่มหาชน].....	๑๘๖
[พระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการ].....	๑๘๗
[พระเทวทัตทำลายสงฆ์].....	๑๘๗
[อัครสาวกทั้ง ๒ ชักจูงภิกษุกลับเข้าพวกได้].....	๑๘๘
[บุรพกรรมของพระเทวทัต].....	๑๙๐
[พระเทวทัตให้สาวกนำไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๙๒
[พระเทวทัตถูกธรณีสูบ].....	๑๙๓
[พระเทวทัตเกิดในอเวจี ถูกตรึงด้วยทลาวเหล็ก].....	๑๙๔
[เมื่อก่อนพระเทวทัตก็ประพฤติผิดในพระศาสดา].....	๑๙๕
[ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒].....	๑๙๗
[แก้อรธ].....	๑๙๘
๑๓. เรื่องนางสุนณาเทวี.....	๑๙๙
[อบรมลูกลานให้รับหน้าที่ของตน].....	๑๙๙
[นางสุนณาป่วยเรียกบิดาน้องชาย].....	๒๐๐
[ท่านเศรษฐีผู้บิดาร้องให้ ไปทูลพระศาสดา].....	๒๐๑
[คนทำบุญย่อมเพลิดเพลินในโลกทั้ง ๒].....	๒๐๒
[แก้อรธ].....	๒๐๒
๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย.....	๒๐๔
[สองสหายออกบวช].....	๒๐๔
[พระเถระทั้ง ๒ พบกัน].....	๒๐๕
[พระศาสดาถามปัญหาพระเถระทั้ง ๒].....	๒๐๕
[พระวิปัสสภเถระได้รับสาธุการ].....	๒๐๖
[พูดมาก แต่ไม่ปฏิบัติก็ไร้ประโยชน์].....	๒๐๗
[แก้อรธ].....	๒๐๘

ปณามคคา

ข้าพเจ้า^๑ อันพระกুমารกัสสปเถระ^๒ ผู้ฝึกตนเรียบร้อยแล้ว ประพฤติสมาธิมั่นคั่ง
ใคร่ความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า

“พระอรธกคา อันพระรณนารธแห่งพระธรรมบทอันงาม

ที่พระศาสดา ผู้ฉลาดในสภาพที่เป็นธรรมและมีไชธรรม มีบพคือพระสัทธรรมถึงพร้อมแล้ว

มีพระอัยยาศัยอันกำลังแห่งกรุณาให้อุตสาหะด้วยดีแล้ว ทรงอาศัยเหตุ^๓นั้นๆ แสดงแล้ว

เป็นเครื่องเจริญปีติปราโมทย์ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

เป็นคำที่สุขุมละเอียด น่าสืบๆ กันมา ตั้งอยู่แล้วในตามพปณทวิป^๔ โดยภาษาของชาวเกาะ

ยังไม่ทำความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ ให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่เหลือได้

ไฉนพระอรธกคาแห่งพระธรรมบทนั้น จะทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวงได้” ดังนี้

อารธนาโดยเคารพแล้ว

จึงขอนมัสการพระบาทแห่งพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสิริ ทรงแลเห็นที่สุดโลกได้ มีพระฤทธิ์รุ่งโรจน์

ทรงยังประทับคือพระสัทธรรมให้รุ่งโรจน์ ในเมื่อโลกอันมืด คือโสมพะใหญ่ปกคลุมแล้ว,

บูชาพระสัทธรรมแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น และทำอัญชลีแด่พระสงฆ์แห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

จักกล่าวอรธกคา อันพระรณนารธแห่งพระธรรมบทนั้น ด้วยภาษาอื่น โดยอรธไม่ให้เหลือเลย

ละภาษานั้นและลำดับคำอันถึงพิสดารเกินเสีย ยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่ไพบเราะ^๔

อธิบายบพพยัญชนะแห่งคคาทั้งหลาย ที่ท่านยังมีได้อธิบายไว้แล้วในอรธกคานั้นให้สิ้นเชิง

นำมาซึ่งปีติปราโมทย์แห่งใจ อิงอาศัยอรธและธรรม แก่นักปราชญ์ทั้งหลาย.

๑ พระพุทธโฆษาจารย์.

๒ เป็นนามพระสังฆเถระองค์หนึ่ง ในสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ ไม่ใช่พระกুমารกัสสป ในสมัยพุทธกาล.

๓ เกาะเป็นที่อยู่ของชาวชนที่มีฝ่ามือแดง คือเกาะลังกา (Ceylon)

๔ มโนรม เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ.

๑. ยมกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ

มีปุจฉาว่า “พระธรรมเทศนานี้ว่า

‘ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ
ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุทเธอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนี้
ดุจล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น’

ดังนี้ พระศาสดาตรัสแล้ว ณ ที่ไหน?”

วิสัชนาว่า “พระองค์ตรัสแล้ว ณ กรุงสาวัตถี.”

มีปุจฉา (เป็นลำดับไป) ว่า “พระองค์ทรงปรารภใคร?” มีวิสัชนาว่า “พระองค์ทรงปรารภพระจักขุปาลเถระ.”

[กฏุมพีทำพิธีขอบุตร]

ดังได้ลำดับมา ในกรุงสาวัตถี มีกฏุมพีผู้หนึ่งชื่อมหาสุวรรณ เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก (แต่) ไม่มีบุตร.
วันหนึ่งเขาไปสู่อ่างอาบน้ำ อ่างเสร็จแล้วกลับมา เห็นต้นไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรต้นหนึ่งมีกิ่งสมบูรณ์ ในระหว่างทาง
คิดว่า “ต้นไม้นี้ จักมีเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่สิงอยู่” ดังนี้แล้ว จึงให้ชำระส่วนภายใต้แห่งต้นไม้ให้สะอาดแล้ว
ให้วางธูป เทียนธูป ยถงชัยและธูปเทียนขึ้น แต่งต้นไม้เจ้าไพรแล้ว ทำปรารภนา (คือบน) ว่า
“ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดาแล้ว จักทำสักการะใหญ่ถวายท่าน” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

[กฏุมพีได้บุตรสองคน]

ในกาลเป็นลำดับมา ภรรยาของท่านเศรษฐีที่ตั้งครรภ์.

ท่านก็ให้พิธีกรรมบริหาร^๑ แก่นาง.

ครั้นล่วง ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรคนหนึ่ง.

ท่านเศรษฐีขนานนามแห่งบุตรนั้นว่า “ปาละ” เพราะเหตุที่ทารกนั้นนอนอาศัยไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรอันตนอภิบาลจึงได้แล้ว.

ในกาลเป็นส่วนอื่น ท่านเศรษฐีได้บุตรอีกคนหนึ่ง

ขนานนามว่า “จุลปาละ” แล้วขนานนามบุตรคนแรกว่า “มหาปาละ.”

ครั้น ๒ กุमारนั้นเจริญวัย^๒ มารดาบิดาก็คิดผูกพันด้วยเครื่องผูกพันคือการครองเรือน.

ในกาลเป็นส่วนอื่น มารดาบิดาได้ทำกาลกิริยา^๓ ล่วงไป.

วงศ์ญาติก็เปิดสมบัติทั้งหมดมอบให้แก่ ๒ เศรษฐีบุตร^๔.

๑ เป็นพิธีอย่างหนึ่งในศาสนาพราหมณ์ ทำกัน ๒ คราว คือ ทำเมื่อภรรยาตั้งครรภ์ได้ ๕ เดือนครึ่งหนึ่ง เรียก ปัจจามฤตม (ปัญจม-อมต)

ทำเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือนครึ่งหนึ่ง เรียก สปตามฤตม. (สตุตม-อมต)

๒ มารดาบิดา ผูกบุตรทั้งสองนั้นสองนั้นผู้เจริญวัยแล้ว ด้วยเครื่องผูกคือเรือน

๓ ตาย

๔ พวกญาติก็แบ่งโภคะทั้งหมดจำเพาะแก่สองเศรษฐีบุตร.

[พระศาสนาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา]

ในสมัยนั้น พระศาสนา ทรงประกาศพระบรมธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปโดยลำดับ
ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี บริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔ โภกีสว่างถวาย,
ทรงสั่งสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์และในทางนิพพาน.

แท้จริง พระตถาคต

เสด็จอยู่จำพรรษาๆ เดียวเท่านั้นในนิโครธมหาวิหาร

ที่พระญาติวงศ์ฝ่ายพระชนนี ๘ หมั่นตระกูล, ฝ่ายพระชนก ๘ หมั่นตระกูล เข้ากันเป็นแสนหกหมื่นตระกูลสร้างถวาย,
เสด็จอยู่จำพรรษา ณ เชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ๑๔ พรรษา,

เสด็จจำพรรษา ณ บุพพารามที่นางวิสาขามหาอุบาสิกา บริจาคทรัพย์นับได้ ๒๗ โภกีสว่างถวาย ๖ พรรษา,

ทรงอาศัยที่ตระกูลทั้ง ๒^๑ เป็นผู้ใหญ่โดยคุณธรรม เสด็จอยู่จำพรรษาอาศัยกรุงสาวัตถี (เป็นโคจรคาม) ถึง ๒๕ พรรษา
ด้วยประการฉะนี้^๒.

[ผู้บำรุงภิกษุสามเณร]

ทั้งท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ทั้งวิสาขามหาอุบาสิกาย่อมไปสู่ที่อุปัฏฐากพระตถาคตเจ้าวันละ ๒ ครั้งเป็นประจำ.

และเมื่อไป ไม่เคยมีมือเปล่าไป ด้วยคิดเกรงว่า “ภิกษุหนุ่มและสามเณร จักแลคู่มือตน.”

เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ย่อมใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นต้นไป.

เมื่อไปภายหลังแต่เวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือปัจจัยเสัส^๓ และอัฐูปานะ^๔ ไป.

และในเคสสถานแห่งท่านทั้ง ๒ นั้น เขาแต่งอาสนะไว้เพื่อภิกษุแห่งละ ๒ พันรูปเป็นนิตยกาล.

พระภิกษุรูปใด ปรารถนาของสิ่งใด จะเป็นข้าว น้ำ หรือเสัส ของนั้นก็สำเร็จแก่พระภิกษุรูปนั้นสมปรารถนา.

[เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา]

ในท่านทั้งสองนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ไม่เคยทูลถามปัญหาต่อพระศาสนา จนวันเดียว.

ได้ยินว่า ท่านคิดว่า

“พระตถาคตเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เรา ด้วยทรงพระดำริว่า
‘คฤหบดีมีอุปการะแก่เรามาก’ ดังนี้ จะทรงลำบาก” จึงไม่ทูลถามปัญหา ด้วยความรักในพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง.

ฝ่ายพระศาสนา พอท่านเศรษฐีนั่งแล้ว ทรงดำริว่า “เศรษฐีนี้ รักษาเราในฐานะที่ไม่ควรรักษา.

เหตุที่เราได้ตัดศีรษะของเราอันประดับประดาแล้ว ควักดวงตาของเราออกแล้ว ข้าแหละเนื้อหัวใจของเราแล้ว

สละลูกเมียผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของเราแล้ว บำเพ็ญบารมีอยู่ ๔ อสงไขยกับแสนกัป ก็บำเพ็ญแล้วเพื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่น

เท่านั้น. เศรษฐีนี้รักษาเราในที่ที่ไม่ควรรักษา,” (ครั้งทรงดำริ) ฉะนี้แล้ว ก็ตรัสพระธรรมเทศนาถ้อยหนึ่งเสมอ.

๑ กุล ตระกูล สกุล ครอบครัว (family).

๒ ๑ พรรษา นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ

๒๕ พรรษา (เชตวัน ๑๔ + บุพพาราม ๖ เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล) โดยมีกรุงสาวัตถีเป็นโคจรคาม (สถานที่เที่ยวบิณฑบาต)

๓ เสัส ๕ คือ เนยใส ๑ เนยข้น ๑ น้ำมัน ๑ น้ำผึ้ง ๑ น้ำอ้อย ๑.

๔ ปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง ๑ น้ำชมพูหรือน้ำหว่า ๑ น้ำกล้วยมีเมล็ด ๑ น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด ๑ น้ำมะขาง ๑ น้ำลูกจันทน์ หรืองุ่น ๑ น้ำเงาะ
อุบล ๑ น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ ๑.

[ชาวสาวตถิปึงธรรม]

ครั้งนั้น ในกรุงสาวตถิ มีคนอยู่ ๗ โภคิ^๑

ในคนหมู่นั้น คนได้ฟังธรรมกถาของพระศาสดาแล้ว เกิดเป็นอริยสาวกประมาณ ๕ โภคิ ยังเป็นปุถุชนอยู่ประมาณ ๒ โภคิ

ในคนเหล่านั้น กิจของพระอริยสาวกมีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ ในกาลก่อนแต่เวลาฉันอาหาร ท่านถวายทาน,

ในกาลภายหลังแต่ฉันอาหารแล้ว ท่านมีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น

ใช้คนให้ถือไทยธรรมมีผ้าเกสัชและน้ำปานะเป็นต้น ไปเพื่อต้องการฟังธรรม.

[มหาปาละตามไปฟังธรรม]

ภายหลังวันหนึ่ง กุฎุมพิมหาปาละเห็นหมู่อริยสาวก มีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น

ไปสู่วิหาร^๒ จึงถามว่า “มหาชนหมู่นี้ไปไหนกัน?” ครั้นได้ยินว่า “ไปฟังธรรม” ก็คิดว่า “เราก็จักไปบ้าง”

ครั้นไปถึง ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ข้างท้ายประชุมชน.

ธรรมตาพระพุทเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงแสดงธรรม

ทรงแลดูอุปัชฌาย์แห่งคุณมีสรีระศีลและบรรพชาเป็นต้น (ก่อน) แล้วจึงทรงแสดงธรรมตามอำนาจอัยยาศัย.

[อนุปุพพิกกา ๕]

เหตุนั้น วันนั้น พระศาสดา ทรงแลดูอุปัชฌาย์ของกุฎุมพิมหาปาละแล้ว เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ตรัสอนุปุพพิกกา

คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสงส์^๓.

[มหาปาละขอบวช]

กุฎุมพิมหาปาละได้สดับธรรมนั้นแล้ว คิดว่า “บุตรและธิดาก็ดี โภคสมบัติก็ดี ย่อมไปตามผู้ไปสู่ปรโลกหาได้ไม่.

แม้สรีระก็ไปกับตัวไม่ได้. ประโยชน์อะไรของเราด้วยการอยู่ครองเรือน. เราจักบวช”

พอเทศนาจบ เขาก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอบวช.

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสถามเขาว่า “ญาติไหนๆ ของท่าน ที่ควรจะต้องอำลา ไม่มีบ้างหรือ?”

เขาทูลว่า “พระเจ้าข้า น้องชายของข้าพเจ้ามีอยู่.”

พระศาสดารับสั่งว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านจงอำลาเขาเสีย(ก่อน).”

[มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย]

เขาทูลรับว่า “ดีแล้ว” ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปถึงเรือนแล้ว ให้เรียกน้องชายมา มอบทรัพย์สมบัติให้ว่า

“แน่พ่อ สวิญญานกทรัพย์ก็ดี อวิญญานกทรัพย์ก็ดี อันใดอันหนึ่ง บรรดาที่มีในตระกูลนี้,

ทรัพย์นั้นจงตกเป็นภาระของเจ้าทั้งหมด เจ้าดูแลทรัพย์นั้นเถิด.”

น้องชายถามว่า “นาย ก็ท่านเล่า?”

พี่ชายตอบว่า “ข้าจักบวชในสำนักของพระศาสดา.”

๑ ในกรุงสาวตถิไม่ปรากฏใหญ่โตถึงกับจุคนได้ตั้ง ๗๐ ล้าน เพราะฉะนั้นน่าจะเป็นอเนกสังขยากระมัง?

๒ วิหาร สำนักสงฆ์ วัด (Monastery)

๓ พรรณนาทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ในการออกไปจากกาม.

ท่านถวายบังคมพระศาสดาแล้ว แสวงหาภิกษุผู้จะไปกับตน ได้ภิกษุ ๖๐ รูปแล้ว ออกพร้อมกับเธอทั้งหลาย ไปตลอดทาง ๑๒๐ โยชน์ ถึงบ้านปลายแดนหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง จึงพร้อมด้วยบริวาร เข้าไปบิณฑบาต ณ บ้านนั้น.

[ชาวบ้านเลื่อมใส อารธนาให้อยู่จำพรรษา]

หมู่มนุษย์ เห็นภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร มีจิตเลื่อมใส แต่งอาสนะแล้วนิมนต์ให้นั่ง อังคาส^๑ด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถามว่า “ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะไปที่ไหน?”, เมื่อเธอทั้งหลายกล่าวตอบว่า “อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปอยู่ที่ตามผาสุก” ดังนี้แล้ว, มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตรู้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย แสวงหาเสนาสนะที่จำพรรษา” จึงกล่าวอารธนาว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย พึงอยู่ ณ ที่นี้ตลอดไตรมาส, ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพึงตั้งอยู่ในสภาวะแล้วถือศีล.” แม้เธอทั้งหลายก็คิดเห็นว่า “เราได้อาศัยตระกูลเหล่านี้ จักทำการออกไปจากภพได้” ดังนี้ จึงรับนิมนต์. หมู่มนุษย์รับปฏิญญาของเธอทั้งหลายแล้ว ได้ (ช่วยกัน) ปัดกวาดวิหาร จัดที่อยู่ใกลางคืน และที่อยู่ใกลางวัน แล้วมอบถวาย. เธอทั้งหลาย เข้าไปบิณฑบาตบ้านนั้นตำบลเดียว เป็นประจำ. ครั้งนั้น หมอผู้หนึ่งเข้าไปหาเธอทั้งหลาย พิจารณาว่า “ท่านผู้เจริญ ธรรมดาในที่อยู่ของคนมาก ย่อมมีความไม่ผาสุกบ้าง. เมื่อความไม่ผาสุกนั้นเกิดขึ้นแล้ว, ท่านทั้งหลายพึงบอกแก่ข้าพเจ้า. ข้าพเจ้าจักทำเภสัชถวาย.”

[พระมหาปาละถือเนสัชชิกฤตงค์]

ในวันจำพรรษา^๒ พระเถระเรียกภิกษุเหล่านั้นมา (พร้อมกัน) แล้ว ถามว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจักให้ไตรมาสนี้ น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถเท่าไร?”

ภิกษุทั้งหลาย. จักให้น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถครบทั้ง ๔ ครับ.

เถระ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ข้อนั้นสมควรละหรือ? เราทั้งหลายควรเป็นผู้ไม่ประมาทไม่ใช่หรือ? เพราะเราทั้งหลายเรียนพระกรรมฐานมาจากสำนักของพระพุทธเจ้า ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่. แลธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันคนมักอวดไม่สามารถจะให้ทรงยินดีได้. ด้วยว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น อันคนมีอหยาตัยงาม (จำพวกเดียว) พึงให้ทรงยินดีได้. และขึ้นชื่อว่าอบายทั้ง ๔ เป็นเหมือนเรือนของตัวเอง แห่งคนผู้ประมาทแล้ว. ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ก็ท่านเล่า ครับ.

เถระ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักให้ (ไตรมาสนี้) น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถ ๓. จักไม่เหยียดหลัง.

ภิกษุ. สาธุ ขอจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ครับ.

[จักขุของพระมหาปาละพิการ]

เมื่อพระเถระไม่หยั่งลงสู่นิทรา, เมื่อเดือนต้นผ่านไปแล้ว, โรคในจักขุก็เกิดขึ้น. สายน้ำไหลออกจากตาทั้ง ๒ ข้าง เหมือนสายน้ำอันไหลออกจากหม้ออันทะลุ. ท่านบำเพ็ญสมณธรรมตลอดราตรีทั้งสิ้นแล้ว ในเวลาอรุณขึ้น เข้าห้องนั่งแล้ว. ในเวลาภิกขาจาร ภิกษุทั้งหลายไปสู่สำนักของพระเถระ เรียนว่า “เวลานี้เป็นเวลาภิกขาจารครับ.”

๑ (คำเขมร) เลี้ยง, เลี้ยงดู ใช้ได้ทั้งเลี้ยงบรรพชิตหรือคฤหัสถ์

๒ วสสุปนายิกทิวเส.

พระเถระตอบว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายถือบาตรและจีวรเถิด” ดังนี้แล้ว ให้เธอทั้งหลายถือบาตรและจีวรของตน ออกไปแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นตาทั้งสองของพระเถระ นอนอยู่ จึงเรียนถามว่า “นั่นเป็นอะไร ครับ.”

เถระ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ลมแห่งตาของข้าพเจ้า.

ภิกษุ. ท่านครับ หมอปวารณาเราไว้ไม่ใช่หรือ? เราควรบอกแก่เขา.

เถระ. ดีละ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

[หมอปรุยกยาให้หยอด]

เธอทั้งหลายจึงได้บอกแก่หมอ.

เขาหุงน้ำมันส่งไปถวายแล้ว.

พระเถระเมื่อหยอดน้ำมันในจุมก นิ่งหยอดเทียว แล้วเข้าไปภายในบ้าน.

หมอเห็นเรียนถามว่า “ท่านครับ ได้ยินว่า ลมแห่งตาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหรือ?”

เถระ. เออ อุบาสก.

หมอ. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าหุงน้ำมันแล้วส่งไป (ถวาย). ท่านหยอดทางจุมกแล้วหรือ?

เถระ. เออ อุบาสก.

หมอ. เดียวนี้ เป็นอย่างไร ครับ.

เถระ. ยังแทงอยู่ที่เดียว อุบาสก.

[พระมหาปาละนั่งหยอดตา]

หมอคิดฉงใจว่า “เราส่งน้ำมันเพื่อจะยังโรคให้ระงับได้ด้วยการหยอดเพียงครั้งเดียวเท่านั้นไปถวายแล้ว.

เหตุไฉนหนอแล โรคจึงยังไม่สงบ?” จึงเรียนถามว่า “ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้น ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด.”

พระเถระได้นิ่งเสีย แม้หมอซักถามอยู่ก็ไม่พูด.

หมอนึกว่า “เราจักไปวิหารดูที่อยู่เอง” ดังนี้แล้ว กล่าวหาว่า “ถ้าอย่างนั้น นิมนต์ไปเถิด ครับ”

ผลพระเถระแล้ว ไปสู่วิหาร ดูที่อยู่ของพระเถระ เห็นแต่ที่จุมกและที่นั่ง ไม่เห็นที่นอน จึงเรียนถามว่า

“ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้น ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด.”

พระเถระได้นิ่งเสีย.

หมออ่อนวอนซ้ำว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนั้น.

ธรรมตา สมณธรรม, เมื่อร่างกายยังเป็นไปอยู่, ก็อาจทำได้. ขอท่านนอนหยอดเถิด.”

[พระมหาปาละปรึกษากรชกาย]

พระเถระตอบว่า “ไปเถิด ผู้มีอายุ. ข้าพเจ้าจักปรึกษาดูก่อน แล้วจึงจักรู้.”

ก็ในที่นั้นไม่มีญาติสาโลหิตของพระเถระเลย. ท่านจะพึงปรึกษากับใครเล่า?

ถึงอย่างนั้น ท่านปรึกษากับกรชกาย^๑ อยู่ ดำริว่า

“แน่ะปาลิตะผู้มีอายุ ท่านจงว่ามาก่อน. ท่านจักเห็นแก่จักขุหรือจักเห็นแก่พระพุทธศาสนา?

ก็ในสังสารวัฏอันมีที่สุด อันใครตามค้นไปก็รู้ไม่ได้ การคณนันทัตถ์ท่านผู้บอดด้วยจักขุหาไม่.

๑ แปลว่า กายอันเกิดแต่ธุลีมีในสรีระ.

และพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ล่องไปหลายร้อยหลายพันพระองค์แล้ว.

ในพระพุทธเจ้าเหล่านั้น พระพุทธเจ้า แม้แต่พระองค์เดียวก็กำหนดไม่ได้.

ท่านได้ผูกใจไว้เดี๋ยวนี้เองว่า ‘จักไม่นานจนตลอด ๓ เดือนภายในฤดูฝนนี้.’

เหตุฉะนั้น จักขุของท่านฉิบหายเสียหรือแตกเสียก็ตามเถิด. ท่านจงทรงแต่พระพุทธศาสนาไว้เถิด, อย่าเห็นแก่จักขุเลย”

เมื่อกล่าวสอนกุตกาย ได้ภาสิตคาถาเหล่านี้ว่า

“จักขุที่ท่านถือว่าของตัว เสื่อมไปเสียเถิด, หูก็เสื่อมไปเสียเถิด,
กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด, แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็เสื่อมไปเสียเถิด,
ปาติยะ เหตุไฉน ท่านจึงประมาทอยู่?

จักขุที่ท่านถือว่าของตัว ทรวดโรทรมไปเสียเถิด, หูก็ทรวดโรทรมไปเสียเถิด,
กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด, แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็ทรวดโรทรมไปเสียเถิด,
ปาติยะ เหตุไฉน ท่านจึงประมาทอยู่?

จักขุที่ท่านถือว่าของตัว แตกไปเสียเถิด. หูก็แตกไปเสียเถิด,
รูปก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด. แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็แตกไปเสียเถิด.
ปาติยะ เหตุไฉนท่านจึงประมาทอยู่?”

[หมอลิขิตรักษาพระมหาปาละ]

ครั้นพระเถระให้โอวาทแก่ตนเองด้วย ๓ คาถาอย่างแล้ว ได้นั่งทำนัตถกรรม^๑ แล้วจึงเข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต

หมอลิขิตแล้วเรียนถามว่า “ท่านเจ้าข้า ท่านทำนัตถกรรมแล้วหรือ?”

เถระ. ใช่ อุบาสก.

หมอ. เป็นอย่างไรบ้าง ครับ?

เถระ. ยังแพงอยู่เทียว อุบาสก.

หมอ. ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด ครับ?

พระเถระได้นิ่งเสีย. ท่านแม่อันหมอลิขิตถามซ้ำ ก็ไม่พูดอะไร.

ขณะนั้น หมอลิขิตกล่าวกะท่านว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านไม่ทำความสบาย.

ตั้งแต่วันนี้ ขอท่านอย่าได้กล่าวว่า ‘หมอลิขิตนี้หนุงน้ำมันให้เรา’ แม้ข้าพเจ้าก็จักไม่กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าหนุงน้ำมันถวายท่าน.’”

[พระเถระเสียจักขุ พร้อมด้วยบรรลุด้วยพระอรหัต]

พระเถระถูกหมอบอกเลิกแล้ว กลับไปสู่วิหาร ดำริว่า

“ท่านแม่หมอลิขิตก็บอกเลิกแล้ว. ท่านอย่าได้ละอริยาบถเสียนะ สมณะ” แล้วกล่าวสอนตนด้วยคาถานี้ว่า

“ปาติยะ ท่านถูกหมอบอกเลิกจากการรักษา ings เสียแล้ว
เที่ยงต่อมัจจุราช. ไฉนจึงยังประมาทอยู่เล่า?”

ลำดับนั้น, พอมัชฌิมยามล่วงแล้ว, ทั้งดวงตา ทั้งกิเลส ของท่านแตก (พร้อมกัน) ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน.

ท่านเป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสกะ^๒ เข้าไปสู่ห้องนั่งแล้ว.

๑ กรรมอันบุคคลทำโดยจมูก คือเป่าน้ำมัน(เข้าจมูก?).

๒ พระผู้เจริญวิปัสสนาล้วนสำเร็จพระอรหัต มิได้ทรงคุณพิเศษอย่างอื่นอีก เช่น ไม่ได้ฌานสมาบัติ ไม่ได้อภิญญา เป็นต้น;

[พวกภิกษุและชาวบ้านรับบำรุงพระเถระ]

ในเวลาภิกษาจารย์ ภิกษุทั้งหลายไปเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ เวลานี้ เป็นเวลาภิกษาจารย์.”

เถระ. กาลหรือ? ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ครับ.

เถระ. ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายไปเถิด.

ภิกษุ. ก็ท่านเล่า? ครับ.

เถระ. ตาของข้าพเจ้า เสื่อมเสียแล้ว ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

เธอทั้งหลายแลดูตาของท่านแล้ว มีตาเต็มด้วยน้ำตา พลอบพระเถระว่า

“ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าคิดไปเลย. กระผมทั้งหลายจักปฏิบัติท่าน” ดังนี้แล้ว ทำวัตรปฏิบัติที่ควรจะทำเสร็จแล้ว เข้าไปสู่บ้าน.

หมู่มนุษย์ไม่เห็นพระเถระ ถามว่า “ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลาย ไปข้างไหนเสีย” ทราบข่าวนั้นแล้ว

ส่งข่าวตัมไปถวายก่อนแล้ว ถือเอาบิณฑบาตไปเอง ให้อาหารพระเถระแล้ว ร้องไห้กึ่งเกลือกอยู่แทบเท้า (ของท่าน) พลอบว่า

“ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักปฏิบัติ. ท่านอย่าได้คิดไปเลย” แล้วลากลับ.

ตั้งแต่นั้นมา เขาก็ส่งข่าวตัมและข่าวสวຍไปถวายที่วิหารเป็นนิตย์.

ฝ่ายพระเถระ ก็กล่าวสอนภิกษุ ๖๐ รูปนอกนี้เป็นนิตินันต์.

เธอทั้งหลายตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน, ครั้นจวนวันปวารณา, ก็บรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทุกรูป.

[พวกภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา]

ก็แลเธอทั้งหลาย ออกพรรษาแล้ว อยากจะเฝ้าพระศาสดา จึงเรียนพระเถระว่า “กระผมทั้งหลายอยากจะเฝ้าพระศาสดา ครับ.”

พระเถระได้ฟังคำของเธอทั้งหลายแล้วคิดว่า “เราเป็นคนทุพพลภาพ. และในระหว่างทาง ดงที่อมนุษย์สิงก็มีอยู่.

เมื่อเราไปกับเธอทั้งหลาย, จักพากันลำบากทั้งหมด จักไม่อาจเพื่ออันได้แม้ภิกษา. เราจักส่งภิกษุเหล่านี้ไปเสียก่อน.”

ลำดับนั้น ท่านจึงกล่าวกะเธอทั้งหลายว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด.”

ภิกษุ. ก็ท่านเล่า? ครับ.

พระเถระ. ข้าพเจ้าเป็นคนที่ทุพพลภาพ. และในระหว่างทาง ดงที่อมนุษย์สิงก็มีอยู่.

เมื่อข้าพเจ้าไปกับท่านทั้งหลาย, จักพากันลำบากทั้งหมด. ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด.

ภิกษุ. อย่าทำอย่างนี้เลย ครับ. กระผมทั้งหลายจักไปพร้อมกันกับท่านทีเดียว.

พระเถระ กล่าววว่า “ท่านทั้งหลายอย่าขบอย่างนั้นเลย. เมื่อเป็นอย่างนั้น, ความไม่ผาสุกจักมีแก่ข้าพเจ้า.

(เมื่อพวกท่านไปถึงแล้ว) น้องชายของข้าพเจ้า เห็นท่านทั้งหลายแล้ว คงจักถาม.

เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึงบอกความที่จักชู้ของข้าพเจ้าเสื่อมเสียแล้วแก่เขา.

เขาคงจักส่งใครๆ มาสู่สำนักของข้าพเจ้า. ข้าพเจ้าจักไปกับเขา.

ท่านทั้งหลายจงไหว้พระศพลและพระอสีติมหาเถระตามคำของข้าพเจ้า” ดังนี้แล้ว ก็ส่งภิกษุเหล่านั้นไป.

[พวกภิกษุแจ้งข่าวแก่น้องชายพระเถระ]

เธอทั้งหลายมาพระเถระแล้ว เข้าไปสู่ภายในบ้าน.

หมู่มนุษย์ นิมนต์ให้นั่งถวายภิกษาแล้ว ถามว่า “ท่านเจ้าข้า ดูท่าที่พระผู้เป็นเจ้าของท่านทั้งหลายจะไปกันละหรือ?”

เธอทั้งหลายตอบว่า “ใช่ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย. พวกข้าพเจ้าอยากจะเฝ้าพระศาสดา.”

พวกเขาอ่อนวอนเป็นหลายครั้งแล้ว ทราบความพอใจในการที่เธอทั้งหลายจะไปให้ได้ จึงตามไปส่งแล้ว บ่นรำพันกลับมา ฝ่ายเธอทั้งหลาย ไปถึงพระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดาและไหว้พระมหาเถระทั้งหลาย ตามคำของพระเถระแล้ว ครั้นรุ่งขึ้น เข้าไปสู่ถณนที่นชายนางพระเถระอยู่ เพื่อบิณฑบาต.

ภิกษุมณีจำเธอทั้งหลายได้ นิมนต์ให้หนึ่ง ทำปฏิสันถารแล้ว ถาถามว่า “พระเถระพี่ชายของข้าพเจ้าอยู่ไหน?”

ลำดับนั้น เธอทั้งหลาย แฉ่งข่าวก่อนแล้ว.

เขาร้องไห้ถึงเกลือกอยู่แทบบาทมูลของเธอทั้งหลาย ถาถามว่า “ท่านเจ้าข้า บัดนี้ควรทำอะไรดี?”

[สงสามเถรหลานชายไปรับพระเถระ]

ภิกษุ. พระเถระต้องการให้ใครๆ ไปจากที่นี่. ในกาลเมื่อไปถึงแล้ว พระเถระจักมากับเขา.

ภิกษุมณี. ท่านเจ้าข้า เจ้าคนนี่ หลานของข้าพเจ้าชื่อปาลีตะ ขอท่านทั้งหลายส่งเจ้านี้ไปเถิด.

ภิกษุ. ส่งไปอย่างนี้ไม่ได้. (เพราะ) อันตรายในทางมีอยู่. ต้องให้บวชเสียก่อนแล้วส่งไป จึงจะควร.

ภิกษุมณี. ขอท่านทั้งหลายทำอย่างนั้นแล้วส่งไปเถิด ครับ.

ครั้งนั้น เธอทั้งหลายให้เขาบวชแล้ว สั่งสอนให้ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติมีรับจิวรเป็นต้นสักกึ่งเดือนแล้ว บอกทางให้ แล้วส่งไป.

สามเถรถึงบ้านนั้นโดยลำดับ เห็นชายผู้ใหญ่คนหนึ่งประตูป้าน จึงถาถามว่า “วิหารป่าไรๆ อาศัยบ้านนี้มีบ้างหรือ?”

ชาย. มี เจ้าข้า.

สามเถร. ใครอยู่ที่นั่น?

ชาย. พระเถระชื่อปาลีตะ^๑ เจ้าข้า.

สามเถร. ขอท่านบอกทางแก่ข้าพเจ้าหน่อย.

ชาย. ท่านเป็นอะไรกัน? เจ้าข้า.

สามเถร. รูปเป็นหลานของพระเถระ.

[สามเถรชวนพระมหาปาละกลับ]

ขณะนั้น เขาพาเธอนำไปสู่วิหารแล้ว.

เธอไหว้พระเถระแล้วทำวัตรปฏิบัติ บำรุงพระเถระด้วยดีสักกึ่งเดือนแล้ว

เรียนว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุมณีผู้สูงของกระผม ต้องการให้ท่านกลับไป ขอท่านมาไปด้วยกันเถิด.”

พระเถระกล่าววว่า “ถ้าอย่างนั้น เธอจงจับปลายไม้เท้าของเราเข้า.”

สามเถรจับปลายไม้เท้า เข้าไปภายในบ้านกับพระเถระ.

หมู่มนุชย์นิมนต์ให้หนึ่งแล้ว เรียนถาถามว่า “ท่านผู้เจริญ ดูท่าที่ท่านจะไปละกระมัง?”

พระเถระตอบว่า “เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย. เราจะไปถวายบังคมพระศาสดา.”

หมู่มนุชย์เหล่านั้น อ่อนวอนโดยประการต่างๆ เมื่อไม่ได้ (สมหวัง) ก็ไปส่งพระเถระได้กึ่งทางแล้ว พวกเขาร้องไห้กลับมา.

[สามเถรถึงสี่ลวิบัติเพราะเสียงหญิง]

สามเถรพาพระเถระ ด้วยปลายไม้เท้าไปอยู่ ถึงบ้านที่พระเถระเคยอาศัยเมืองชื่อสังกัฏฐะ อยู่แล้ว ในดงระหว่างทาง.

เธอได้ยินเสียงขับของหญิงคนหนึ่ง ผู้ออกจากบ้านนั้นแล้ว ขับพลางเที่ยวเก็บพินพลางอยู่ในป่า ถือนิมิตในเสียงแล้ว.

จริงอยู่ ไม่มีเสียงอื่น ชื่อว่าสามเณรแม่ไปทั่วสระของบุรุษทั้งหลายตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง.

๑ น่าจะชื่อปาละ เพราะปาลีตะเป็นชื่อของสามเถรหลานชาย.

เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้สักอย่าง อันจะยึดจิตของบุรุษตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง นะภิกษุทั้งหลาย.”^๑
สามเณรถึงนิมิตในเสียงนั้นแล้ว ปล่อยปลายไม้เท้าเสียแล้ว กล่าวว่
ท่านครับ ขอท่านรอก่อน. กิจของกระผมมี” ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของหญิงนั้น.
นางเห็นเธอแล้วได้หยุดนิ่ง.
เธอถึงสี่ลวิบัติกับนางแล้ว.
พระเถระคิด ว่า “เราได้ยินเสียงขบอันหนึ่งแล้วเดี๋ยวนี้เอง. ก็แล เสียงนั้นคงเป็นเสียงหญิง.
ถึงสามเณรก็ชักเข้าอยู่. เธอจักถึงสี่ลวิบัติเสียแน่แล้ว.”
ฝ่ายสามเณรนั้น ทำกิจของตนสำเร็จแล้ว มาพูดว่า “เราทั้งหลายไปกันเถิด ครับ.”
ขณะนั้น พระเถระถามเธอว่า “สามเณร เธอกลายเป็นคนชั่วเสียแล้วหรือ?”
เธอนิ่งเสีย แม้พระเถระถามซ้ำก็ไม่พูดอะไร.

[พระเถระไม่ยอมให้สามเณรคบ]

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเธอว่า “ธุระด้วยการที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี.”
เธอถึงซึ่งความสังเวชแล้ว เปลื้องผ้ากาสายะเสียแล้ว นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์พูดว่า
“ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อน กระผมเป็นสามเณร. แต่เดี๋ยวนี้กระผมกลับเป็นคฤหัสถ์แล้ว.
อนึ่ง กระผมเมื่อบวชก็ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา บวชเพราะกลัวแต่อันตรายในหนทางของท่าน. มาไปด้วยกันเถิด.”
พระเถระพูดว่า “ผู้มีอายุ คฤหัสถ์ชั่วก็ดี สมณะชั่วก็ดี ก็ชั่วทั้งนั้น;
เธอแม้ตั้งอยู่ในความเป็นสมณะแล้ว ไม่อาจเพื่อทำคุณเพียงแต่ศีลให้บริบูรณ์, เป็นคฤหัสถ์ จักทำความดีงามชื่ออะไรได้.
ธุระด้วยการที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี.”
นายปาลิตะตอบว่า “ท่านผู้เจริญ หนทางมีอมนุษย์ชุม. และท่านก็เสียจักขุ. จักอยู่ในที่นี้ได้อย่างไรได้.”
ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวกะเขาว่า “ผู้มีอายุ เธออย่าได้คิดอย่างนั้นเลย.
เราจะนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ก็ดี จะนอนกลิ้งกลับไปกลับมา ณ ที่นี้ก็ดี ขึ้นชื่อว่า การไปกับเธอย่อมไม่มี”
(ครั้นว่าอย่างนี้แล้ว) ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“เอาเถิด เราเป็นผู้มีจักขุอันเสียแล้ว มาสู่ทางไกลอันกันดาร
นอนอยู่(ก็ช่าง) จะไม่ไป, เพราะความเป็นสหายในชนพาล ย่อมไม่มี.
เอาเถิด เราเป็นผู้มีจักขุเสียแล้ว มาสู่ทางไกลอันกันดาร จักตายเสีย จักไม่ไป,
เพราะความเป็นสหายในชนพาล ย่อมไม่มี”

นายปาลิตะ ได้ยินคำนั้นแล้ว เกิดความสังเวช นี้กว่า “เราทำกรรมหนัก เป็นไปโดยด่วน ไม่สมควรหนอ” ดังนี้แล้ว
กอดแขนคร่ำครวญ แล่นเข้าราวป่า ได้หลีกไป ด้วยประการนั้นแล.

[อาสนะท้าวสักกะร้อน]

ด้วยเดชแห่งศีลแม่ของพระเถระ (ในขณะนั้น) บันฑุกัมพลลีลาอาสน์^๑ ของท้าวสักกเทวราช ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ มีสีดุดอกชัชพลกษ มีปกติยุบลงในเวลาประทับและพุดขึ้นในเวลาเสด็จลุกขึ้น แสดงอาการร้อนแล้ว.

ท้าวสักกเทวราช ทรงดำริว่า “ใครหนอแล ใครจะยังเราให้เคลื่อนจากสถาน” ดังนี้แล้ว ทรงเล็งลงมา ทรงเห็นพระเถระด้วยทิพยจักขุ.

เหตุนั้น พระโบราณณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

“ท้าวสหสเนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ส่องทิพยจักขุ (ทรงทราบว่)
พระपालเถระองค์นี้ดีเทียบคนบาป ชำระเครื่องเลี้ยงชีพให้บริสุทธิ์แล้ว,
ท้าวสหสเนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ส่องทิพยจักขุ (ทรงทราบว่)
พระपालเถระองค์นี้หนักในธรรม ยินดีในศาสนา นั่งอยู่แล้ว.”

ขณะนั้น ท้าวเธอได้ทรงพระดำริว่า “ถ้าเราจักไม่ไปสู่สำนักของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ดีเทียบคนบาป หนักในธรรม เห็นปานนั้น, ศีรษะของเราพึงแตก ๗ เศษ. เราจักไปสู่สำนักของท่าน.” (ครั้นทรงพระดำรินี้แล้ว ก็เสด็จไป).

เหตุนั้น (พระโบราณณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

“ท้าวสหสเนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ทรงสิริของเทวราช
เสด็จมาโดยขณะนั้นแล้ว เข้าไปใกล้พระจักษุपालเถระแล้ว.”

ก็แล ครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว ได้ทรงทำเสียงผีพระบาทในที่ใกล้พระเถระ.

ขณะนั้น พระเถระถามท้าวเธอว่า “นั่นใคร?”

เทวราชตรัสตอบว่า “ข้าพเจ้าคนเดินทาง เจ้าข้า.”

เถระ. ท่านจะไปไหน อุบาสก

เทวราช. เมืองสาวัตถิ เจ้าข้า.

เถระ. ไปเกิด ท่านผู้มีอายุ.

เทวราช. ก็พระผู้เป็นเจ้าเล่า เจ้าข้า จักไปไหน?

เถระ. ถึงเราก็จักไปในที่นั้นเหมือนกัน.

เทวราช. ถ้าอย่างนั้น เราทั้งหลายไปด้วยกันเถิด เจ้าข้า.

เถระ. เราเป็นคนทุพพลภาพ. ความเนิ่นช้าจักมีแก่ท่านผู้ไปอยู่กับเรา.

เทวราช. กิจรีบของข้าพเจ้าไม่มี. ถึงข้าพเจ้าไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า จักได้บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สักประการหนึ่ง.

เราทั้งหลายไปด้วยกันเถอะเจ้าข้า.

พระเถระคิดว่า “นั่นจักเป็นสัตว์บุรุษ” จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น จับปลายไม้เท้าเข้าเกิด อุบาสก.”

[ท้าวสักกเทวราช พาพระเถระไปถึงพระเชตวัน]

ท้าวสักกเทวราช ทรงทำอย่างนั้นแล้ว ย่อพื้นปฐพีให้ถึงพระเชตวันในเพลายืน.

พระเถระได้ฟังเสียงเครื่องประโคมมีสังข์และบัณเฑาะว์เป็นต้นแล้ว ถามว่า “นั่น เสียงที่ไหน?”

เทวราช. ในเมืองสาวัตถิ เจ้าข้า.

๑ แผนศิลาที่ประทับ มีสีดุดอกชัชพลกษสี่เหลี่ยม.

เถระ. ในเวลาไป เราไปโดยกาลเช้าแล้ว.

เทวราช. ข้าพเจ้ารู้ทางตรง เจ้าข้า.

ในขณะนั้น พระเถระกำหนดได้ว่า “ผู้นี้มีโฉมมนุษย์ จักเป็นเทวดา.”

(เหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

“ท้าวสหสเนตร ผู้เป็นเจ้าของเทวดา ทรงสิริของเทวราช ย่นทางนั้น
พลันเสด็จมาถึงเมืองสาวัตถิแล้ว.”

ท้าวเธอนำพระเถระไปสู่บรรณศาลา ที่กุฎุมพีผู้น้องชายทำเพื่อประโยชน์แก่พระเถระนั้นเทียว

นิมนต์ให้นั่งเหนือแผ่นกระดานแล้ว จำแลงเป็นสหายที่รักไปสู่สำนักของกุฎุมพีจุลपालะ ตรัสร้องเรียกว่า “แน่ปะปาละผู้สหาย.”

กุฎุมพีจุลपालะร้องถามว่า “อะไร? สหาย.”

เทวราช. ท่านรู้ความที่พระเถระมาแล้วหรือ?

จุลपालะ. ข้าพเจ้ายังไม่รู้, ก็พระเถระมาแล้วหรือ?

เทวราช ตรัสว่า “เออ สหาย ข้าพเจ้าไปวิหาร เห็นพระเถระนั่งอยู่ในบรรณศาลาที่ท่านให้ทำ มาแล้วเดี๋ยวนี้เอง” ดังนี้แล้ว
เสด็จหลีกไป.

ฝ่ายกุฎุมพีไปถึงวิหาร เห็นพระเถระแล้ว ร้องไห้ก่อกว้างอยู่ที่บาทมุข กล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญเจ้าข้า ข้าพเจ้าเห็นเหตุนี้แล้ว จึงไม่ยอมให้ท่านบวช” ดังนี้เป็นต้นแล้ว

ทำเด็กทาส ๒ คนให้เป็นไท ให้บวชในสำนักของพระเถระแล้ว สั่งว่า

“ท่านทั้งหลาย จงนำเอาของฉันมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น มาจากภายในหมู่บ้าน อุปัฏฐากพระเถระ” ดังนี้ มอบให้แล้ว.

สามเณรทั้งหลาย ก็ทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากพระเถระแล้ว.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในทิศ (ผู้ที่อยู่อื่น) มาสู่พระเชตวัน ด้วยหวังว่า “จักเฝ้าพระศาสดา”

ถวายบังคมพระศาสดา เยี่ยมพระอสีติมหาเถระแล้ว เทียวจาริกอยู่ในวิหาร

ถึงที่อยู่ของพระจักษุपालเถระแล้ว มีหน้าตรงต่อที่นั้น ในเวลาเย็น ด้วยหวังว่า “จักดูแม่ที่นี้.”

ในขณะนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว.

พวกเธอคิดว่า “เดี๋ยวนี้เย็นแล้ว. และเมฆก็ตั้งขึ้นแล้ว. เราจักมาดูแต่เช้าเทียว” ดังนี้แล้ว กลับไป.

ฝนตกในปฐมยาม หยุดในมัชฌิมยาม.

พระเถระเป็นผู้ (เคย) ปรารภความเพียร เติบจนกรมเป็นอาจิณ; เหตุฉะนั้น จึงลงสู่ที่กรมแล้วในปัจฉิมยาม.

แล ในกาลนั้น ตัวแมลงค่อมทอง^๑เป็นอันมาก ตั้งขึ้นแล้ว บนพื้นที่ฝนตกใหม่.

ตัวเหล่านั้น, เมื่อพระเถระจงกรมอยู่, ได้วิบัติ (ตาย) โดยมาก.

พวกอันเตवासิก ยังไม่ทันกวาดที่จงกรมของพระเถระ แต่เข้าตรู่.

ฝ่ายพระพวกภิกษุ นอกนี้ มาด้วยหวังว่า “จักดูที่อยู่ของพระเถระ” เห็นสัตว์ทั้งหลายในที่จงกรมแล้ว ถามว่า “ใครจงกรมในที่นี้.”

พวกอันเตवासิกของพระเถระตอบว่า “อุปัชฌาย์ของพวกกระผมครับ.”

เธอต้งหลายติเตียนว่า “ท่านทั้งหลายดูกรรมของสมณะเกิด ในกาลมีจักษุท่านนอนหลับเสีย ไม่ทำอะไร,

ในกาลมีจักษุวิกล เดียวนี้คิดว่า ‘จงกรม’ ทำสัตว์มีประมาณถึงเท่านี้ให้ตายแล้ว

ท่านคิดว่า ‘จักทำประโยชน์’ กลับทำการหาประโยชน์มิได้.”

๑ อินทโคปก แปลกันว่า แมลงค่อมทอง แมลงทับเล็ก ชื่อแมลงพวกด้วงชนิดหนึ่ง ตัวและปีกสีเขียวเหลือบทอง (แมลงเม่า?)

พวกเธอไปกราบทูลพระตถาคตแล้วในขณะนั้นว่า

“พระเจ้าข้า พระจักษุपालเถระ คิดว่า ‘จงกรรม’ ทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้ว.”

พระศาสดาตรัสถามว่า “ท่านทั้งหลายเห็นเธอกำลังทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้วหรือ?”

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ไม่ได้เห็น พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. ท่านทั้งหลายไม่เห็นเธอ (ทำดังนี้) ฉันทิดแล ถึงเธอก็ไม่เห็นสัตว์มีชีวิตเหล่านั้น ฉันทันนั้น, ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุให้ตาย ของพระขีณาสพทั้งหลาย (คือบุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว) มิได้มี.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า เมื่ออุปนิสัยแห่งพระอรหัตมีอยู่ เหตุไฉนท่านจึงกลายเป็นคนมีจักษุมืดแล้ว.

พระศาสดา. ด้วยอำนาจกรรมอันตนทำไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ก็ท่านได้ทำกรรมอะไรไว้แล้ว พระเจ้าข้า.

[บุรพกรรมของพระจักษุपालเถระ]

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจงฟัง” ดังนี้แล้ว (ตรัสเล่าเรื่องราว)

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพาราณสี ดำรงราชย์อยู่ในกรุงพาราณสี หมอผู้หนึ่งเที่ยวทำเวชกรรมอยู่ในบ้านและนิคม เห็นหญิงทูลพลด้วยจักษุคนหนึ่ง จึงถามว่า “ความไม่ผาสุกของท่านเป็นอย่างไร?”

หญิงนั้นตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่แลเห็นด้วยดวงตา.”

หมอกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักทำยาให้แก่ท่าน”

หญิง. ทำเถิด นาย.

หมอ. ท่านจักให้อะไรแก่ข้าพเจ้า?

หญิง. ถ้าท่านอาจจะทำดวงตาของข้าพเจ้ากลับเป็นปกติได้, ข้าพเจ้ากับบุตรและธิดา จักยอมเป็นทาสีของท่าน.

หมอ. รับว่า “ดีละ” ดังนี้แล้ว ประกอบยาให้แล้ว.

ดวงตากลับเป็นปกติ ด้วยยยานานเดียวเท่านั้น.

หญิงนั้นคิดแล้วว่า “เราได้ปฏิญญาแก่หมอนั้นไว้ว่า ‘จักพร้อมด้วยบุตรธิดา ยอมเป็นทาสีของเขา.’”

ก็แต่เขาจักไม่เรียกเราด้วยวาจาอันอ่อนหวาน. เราจักลงเขา.”

นางอันหมอมานแล้วถามว่า “เป็นอย่างไร? นางผู้เจริญ” ตอบว่า “เมื่อก่อน ดวงตาของข้าพเจ้าปวดน้อย เดียวนี้ปวดมากเหลือเกิน.”

หมอคิดว่า “หญิงนี้ประสงค์ลงเราแล้วไม่ให้อะไร. ความต้องการของเราด้วยค่าจ้างที่หญิงนี้ให้แก่เรามีได้มี.

เราจักทำให้จักษุมืดเสียเดี๋ยวนี้” แล้วไปถึงเรือนบอกความนั้นแก่ภรรยา.

เธอได้นิ่งเสีย.

หมอนั้นประกอบยาขนานหนึ่งแล้วไปสู่สำนักหญิงนั้น บอกให้หยอดว่า “นางผู้เจริญ ขอท่านจงหยอดยาขนานนี้.”

ดวงตาทั้ง ๒ ข้าง ได้ดับวูบแล้วเหมือนเปลวไฟ.

หมอนั้นได้ (มาเกิด) เป็นจักษุपालภิกษุแล้ว.

ศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาลนั้น ติดตามเธอไปข้างหลังๆ.

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า บาปกรรมนี้ ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล้ออันหมุนตามรอยเท้าโคพลีพ^๑ ตัวเข็นจรูะไปอยู่”

พระครั้งตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นพระธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบอนุสนธิ

ดูจประทับพระราชสาสน์ ซึ่งมีดินประจำ ไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกรว่า

๑ โคพลีพ คือโคที่เขาเทียมเกวียนบรรทุกลินค้า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ.
ถ้าบุคคลมีใจร้าย พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี.
ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น
ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น.”

[แก้บรรณ]

จิตที่เป็นไปในภุมิ ๔ แม้ทั้งหมด ต่างโดยจิตมีกามาวจรกุศลจิตเป็นต้น ชื่อว่า “มโน” ในพระคานานัน,
ถึงอย่างนั้น ในบทนี้เมื่อนิยม กะ กำหนดลง ด้วยอำนาจจิตที่เกิดขึ้นแก่หมอนั้นในคราวนั้น
ย่อมได้จำเพาะจิตที่เป็นไปกับด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิกษะ (อย่างเดียว).
บทว่า ปุพพกมา คือ ชื่อว่า มาตามพร้อมด้วยจิตนั้น อันเป็นหัวหน้าไปก่อน.
บทว่า ธมมา คือ ชื่อว่า ธรรมเป็น ๔ อย่าง ด้วยอำนาจคุณธรรม เทศนาธรรม ปรีติธรรม และนิสสัตตนิชชีวธรรม.
ในธรรม ๔ ประการนั้น ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า

“ธรรมและอธรรม ๒ ประการ ให้ผลเหมือนกันหามิได้
อธรรมย่อมนำไปสู่นรก ธรรมย่อมนำให้ถึงสุคติ.”^๑

ดังนี้ ชื่อว่าคุณธรรม (แปลว่า ธรรมคือคุณ).
ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมงามเบื้องต้น แก่ท่านทั้งหลาย” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าเทศนาธรรม^๒
ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง กุลบุตรบางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ” ดังนี้เป็นต้น^๓
ชื่อว่าปรีติธรรม^๔.
ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า “ก็สมัยนั้นแล ธรรมทั้งหลายย่อมมี ชั้นทั้งหลายย่อมมี” ดังนี้ เป็นต้น^๕ ชื่อว่านิสสัตตธรรม^๖
นัยแม่ในบทว่า นิชชีวธรรม^๗ ก็ดุจเดียวกัน.
ในธรรม ๔ ประการนั้น นิสสัตตธรรม หรือ นิชชีวธรรม พระศาสดาทรงประสงค์แล้วในที่นี้.
นิสสัตตธรรม หรือ นิชชีวธรรมนั้น โดยความกักรูปชั้น ๓ ประการ คือ “เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น.”
เหตุว่าอรูปรูปชั้น ๓ ประการนั้น ชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า เพราะใจเป็นหัวหน้าของอรูปรูปชั้น ๓ ประการนั้น.
มีคำถามว่า “ก็ใจ มีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์เดียวกัน เกิดในขณะเดียวกัน พร้อมกับธรรมเหล่านั้น ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน
ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้นอย่างไร?”
มีคำแก้ว่า “ใจ ได้ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้น ด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้น.”

๑ ชุ. ขา. วิส. ๒๗/๔๗๓.

๒ ธรรมคือเทศนา

๓ ม. มุ. ๑๒/๒๖๘

๔ ธรรมคือปรีติ

๕ ธมมสังคณิ. ๓๔/๓๓.

๖ ธรรมคือสภาพที่มีใช้สัตว์

๗ ธรรมคือสภาพมิใช่ชีวิต

เหมือนอย่างว่า เมื่อพวกโจรเป็นอันมาก ทำโจรกรรมมีปล้นบ้านเป็นต้นอยู่ด้วยกัน, เมื่อมีใครถามว่า “ใครเป็นหัวหน้าของพวกมัน?” ผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกมัน คืออาศัยอยู่ใดจึงทำกรรมนั้นได้ ผู้นั้นชื่อที่ตตะก็ตาม ชื่อมัตตะก็ตาม เขาเรียกว่าหัวหน้าของมัน ฉันท; คำอุปไมยซึ่งเป็นเครื่องให้อรรถถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพึงรู้แจ้ง ฉันทัน.

ใจชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมทั้งหลายนั้น ด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้นฉะนี้

เหตุนี้ ธรรมทั้งหลายนั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า,

เพราะเมื่อใจไม่เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้. ฝ่ายใจ ถึงเจตสิกธรรมบางเหล่าแม้ไม่เกิดขึ้น ก็ย่อมเกิดขึ้นได้แท้.

อนึ่ง ใจชื่อว่าเป็นใหญ่ของธรรมทั้งหลายนั้น ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เหตุนี้ ธรรมทั้งหลายนั้นจึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่

เหมือนอย่างว่า ขนทั้งหลายมีโจรผู้เป็นหัวโจกเป็นต้น ผู้เป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าเป็นใหญ่ของขนทั้งหลายมีโจรเป็นต้น ฉันท, ใจผู้เป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าเป็นใหญ่ของธรรมเหล่านั้น ฉันทัน, เหตุนี้ ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่.

อนึ่ง สิ่งทั้งหลายนั้นๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีไม่เป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นสำเร็จแล้วด้วยไม่เป็นต้น ฉันท, แม้ธรรมทั้งหลายนั้น ได้ชื่อว่าเป็นสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเสร็จมาแต่ใจ ฉันทัน.

บทว่า ปทภูฐาน คือ อันโทษมือภิกขมาเป็นต้นซึ่งจรรยาประทุษร้ายแล้ว.

จริงอยู่ ใจปกติชื่อว่า ภาวจิต, ภาวจิตนั้นไม่ต้องอยู่ประทุษร้ายแล้ว.

เหมือนอย่างว่า น้ำใสเศร้าหมองแล้ว เพราะสีทั้งหลายมีสีเขียวเป็นต้นซึ่งจรรยา

(กลับ)เป็นน้ำต่างโดยประเภทมีน้ำเขียวเป็นต้น จะชื่อน้ำใหม่ก็มีไซ้ จะชื่อน้ำใสตามเดิมนั้นแลก็มีไซ้ ฉันท, ภาวจิตแม้มี อันโทษมือภิกขมาเป็นต้นที่จรรยาประทุษร้ายแล้ว จะชื่อว่าจิตใหม่ก็มีไซ้ จะชื่อว่าภาวจิต ตามเดิมนั้นแลก็มีไซ้ ฉันทัน, เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่มันเศร้าหมองแล้ว เหตุอุปภิเลสทั้งหลายซึ่งจรรยาแล”^๑ ดังนี้.

ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้วอย่างนี้.

บาทคาถาว่า ภาสตี วา กโรตี วา คือ เขาเมื่อพูดเฉพาะแต่วจิทุจริต ๔ อย่าง, เมื่อทำ ย่อมทำ เฉพาะแต่กายทุจริต ๓ อย่าง, เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจอันโทษมือภิกขมาเป็นต้นประทุษร้ายแล้วนั้น ย่อมทำมโนทุจริต ๓ อย่างให้เต็ม.

อกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่างของเขา ย่อมถึงความเต็มที่ ด้วยประการอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า ตโต นั ทกขมเนวติ ความว่า ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น คือว่า

ทุกข์ที่เป็นผล ทั้งเป็นไปในกาย ทั้งเป็นไปในจิต โดยบรรยายนี้ว่า “ทุกข์มีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ทุกข์มีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง”

ย่อมไปตามอรรถภาพนั้น ผู้ไปอยู่ในอบาย ๔ กิติ ในหมู่มนุษย์ก็ดี เพราะอานุภาพแห่งทุจริต.

มีคำถามว่า “ทุกข์ย่อมติดตามบุคคลนั้นเหมือนอะไร?”

มีคำแก้ว่า เหมือนล้อย่อมไปตามรอยเท้าของโคพลิพท์ไปอยู่

อธิบายว่า “เหมือนล้อย่อมไปตามรอยเท้าของโคพลิพท์อันเขาเทียมไว้ที่แอก นำแอกไปอยู่

เหมือนอย่างว่า มันลากไปวันหนึ่งก็ดี ๒ วันก็ดี ๕ วันก็ดี ๑๐ วันก็ดี กิ่งเดือนก็ดี ย่อมไม่อาจให้ล้อย้อนกลับ คือ ไม่อาจล้อย้อนไปได้,

โดยที่แท้เมื่อ มันก้าวไปข้างหน้า แอกกก็เปียดคอ (ของมัน), เมื่อมันถอยหลัง ล้อยก็ขูดเนื้อที่ขา,

ล้อยก็เปียดเบียนด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ หมุนตามรอยเท้าของมันไป ฉันท, ทุกข์ทั้งที่เป็นไปทางกาย ทั้งที่เป็นไปทางจิต อันมีทุจริตเป็นมูล ย่อมติดตามบุคคลผู้มีใจร้ายแล้ว

ทำทุจริต ๓ ประการให้เต็มที่อยู่ในที่เขาไปแล้วนั้นๆ มีนรกเป็นต้น ฉันทันแล.”

ในกาลจบคาถา ภิกษุสามพันรูป ได้บรรลुพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ มีผลแม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระจักขุปาลเถระ จบ.

๒. เรื่องมัจฉานุ

ฝ่ายพระศาสดาที่ ๒ ว่า “มโนปุพพกมา” เป็นต้น

พระผู้มีพระภาคทรงปรารภมัจฉานุมาณพ ภาสิตแล้ว ในกรุงสาวัตถี นั้นแล.

[พราหมณ์ทำตุ้มหูให้บุตร]

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี ได้มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ อทินนปุพพกะ.

เขาไม่เคยให้สิ่งของอะไรๆ แก่ใครๆ เพราะฉะนั้น ประชุมชนจึงได้ตั้งชื่อว่า “อทินนปุพพกะ.”^๑

เขาได้มีบุตรคนเดียว เป็นที่รักใคร่พอใจ.

ภายหลัง เขาอยากจะทำเครื่องประดับให้บุตร คิดว่า “ถ้าเรา^๒ จักจ้างช่างทอง ก็จะต้องให้ค่ากำเหน็จ^๓” ดังนี้แล้ว

จึงแห่ทองคำ ทำให้เป็นตุ้มหูเกลี้ยงๆ เสร็จแล้ว ได้ให้ (แก่บุตรของตน),

เพราะฉะนั้น บุตรของเขาจึงได้ปรากฏโดยชื่อว่า “มัจฉานุ.”^๔

[รักษาบุตรเองเพราะกลัวเสียขวัญข้าว]

ในเวลาเมื่อบุตรนั้นอายุได้ ๑๖ ปี เกิดเป็นโรคผอมเหลือง.

มารดาแลดูบุตรแล้ว จึงพูดกะพราหมณ์ (ผู้สามี) ว่า

“พราหมณ์ โรคเกิดขึ้นแล้วแก่บุตรของท่าน. ขอท่านจงมาหามอรักษาเขาเสียเถิด.”

พราหมณ์ตอบว่า

“นางผู้เจริญ ถ้าเราจะหาหมอมา, เราจะต้องให้ภัตและกำเหน็จ^๕ (แก่เขา). หล่อนช่างไม่มองดูความเปลื้องทรัพย์ของเรา(บ้าง).”

นางพราหมณีถาม “เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจะอย่างไรเล่า? พราหมณ์.”

พราหมณ์ตอบว่า “ทรัพย์ของเราจะไม่ขาดไปได้อย่างไร, เราจะทำอย่างนั้น.”

พราหมณ์นั้นไปยังสำนักพวกหมอแล้ว ถามว่า “พวกท่านวางยาขนานไหน แก่คนที่ เป็นโรคชนิดนี้?”

ลำดับนั้น พวกหมอก็บอกยาเกล็ดที่เข้าเปลือกไม้ เป็นต้น แก่เขา.

เขา (ไป) เอารากไม้เป็นต้นที่พวกหมอบอกให้ นั้นมาแล้ว ทำยาให้แก่บุตร.

เมื่อพราหมณ์ทำยานั้นอยู่นั้นแหละ, โรคได้ (กำเริบ) กล้าแล้ว (จน) เข้าถึงความไม่มีใครที่จะเยียวยาได้.

พราหมณ์รู้ว่าบุตรทุพพลภาพแล้ว จึงหาหมอมาคคนหนึ่ง.

หมอนั้น (มา) ตรวจดูแล้ว จึงพูด (เสียง) ว่า “ข้าพเจ้ามีกิจอยู่อย่างหนึ่ง. ท่านจงหาหมออื่นมาให้รักษาเถิด” ดังนี้แล้ว

บอกเลิกกับพราหมณ์แล้ว ก็ลาไป^๖.

๑ ผู้ไม่เคยให้อะไรแก่ใคร

๒ สุวณฺณการสสาจิกขิสสามิ จักบอกแก่ช่างทอง.

๓ กำเหน็จ ค่าจ้างทำเครื่องเงินหรือทองรูปพรรณ.

๔ นายตุ้มหูเกลี้ยง ใสตุ้มหูเกลี้ยงๆ บิดาเคตติทองให้แบน ไม่มีรูปทรงลวดลายอะไร เพราะไม่ยอมเสียเงินจ้างช่างทำ.

๕ หรือแปลว่า ขวัญข้าว คือค่าจ้างและรางวัล.

๖ นิกขมิ ออกแล้ว.

[ให้บุตรนอนที่ระเบียงเพราะกลัวคนเห็นสมบัติ]

พราหมณ์รู้เวลาร่วงบุตรจะตายแล้ว คิดว่า

“เหล่าชนที่มาแล้วๆ เพื่อต้องการจะเยี่ยมเยียนบุตรนี้ จักเห็นทรัพย์สมบัติภายในเรือน. เราจะเอาเขาไว้ข้างนอก” ดังนี้แล้ว จึงนำเอาบุตรออกมาให้นอนที่ระเบียงเรือนข้างนอก.

[พระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยของมัญญุทกุณฑล]

ในเวลากำลังปัจจุสมย์^๑ วันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากพระมหากรุณาสมาบัติ

ทรงเล็งดูโลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อทรงแลดูเหล่าสัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์พอแนะนำได้ ซึ่งมีกุศลมูลอันหนาแน่นแล้ว มีความปรารถนา^๒ ซึ่งได้ทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้ทรงแผ่ตาข่ายคือพระญาณไปในหมื่นจักรวาล. มัญญุทกุณฑลมีมานพ ปรากฏแล้ว ณ ภายในตาข่ายคือพระญาณนั้น โดยอาการอันนอนที่ระเบียงข้างนอกอย่างนั้น.

| พระศาสดาทรงเห็นเขาแล้ว ทรงทราบว่ พราหมณ์ผู้บิดานำเขาออกจากภายในเรือนแล้ว ให้นอนให้ที่นั่น ทรงดำริว่า “จะมีประโยชน์บ้างหรือไม่หนอ ด้วยปัจจัยที่เราไปในที่นั่น” เมื่อทรงรำพึง (อยู่) ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า “มานพนี้ จักทำจิตให้เลื่อมใสในเรา ทำกาลละแล้ว จักเกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ในดาวดึงส์เทวโลก มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง.

ฝ่ายพราหมณ์จักทำฌาปนกิจสรีระนั้น ร้องไห้ในป่าช้า.

เทพบุตรจกมองดูอัตภาพตนสูงประมาณ ๓ ศาวุต^๓ ประดับด้วยเครื่องอลังการ หน้า ๖๐ เล่มเกวียน มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง คิดว่า “สิริสมบัตินี้ เราได้ด้วยกรรมอะไรหนอ?” ดังนี้ แล้ว เล็งดูอยู่, ก็ทราบว่าได้ด้วยจิตเลื่อมใสในเรา คิดว่า “บิดาไม่หาหมอมมาให้ประกอบยาให้แก่เรา เพราะเกรงว่าทรัพย์จะหมดไป เตียนนี้ไปป่าช้าร้องไห้อยู่. เราจักทำเขาให้ถึงประการอันแปลก” ดังนี้ ด้วยความขัดเคืองในบิดา จักจำแลงตัวเหมือนมัญญุทกุณฑลมีมานพ มาทำนอนร้องไห้อยู่ในที่ใกล้ป่าช้า.

ที่นั่น พราหมณ์ จักถามเขาว่า “เจ้าเป็นใคร?”

เขาก็ตอบ “ฉันเป็นมัญญุทกุณฑลมีมานพ บุตรของท่าน.”

พราหมณ์. ท่านไปเกิดในภพไหน?

เทพบุตร. ในภพดาวดึงส์.

เมื่อพราหมณ์ถามว่า “เพราะทำกรรมอะไร? เขาก็ตอบว่า เขาเกิดเพราะจิตที่เลื่อมใสในเรา.

พราหมณ์จักถามว่า “ขึ้นชื่อว่า ความทำจิตให้เลื่อมใสในพระองค์ (เท่านั้น) แล้วไปเกิดสวรรค์ มีหรือ?”

ที่นั่น เราจักตอบเขาว่า “ไม่มีใครอาจกำหนดด้วยการนับได้ว่า มีประมาณเท่านั้น ร้อย หรือเท่านั้นพัน หรือเท่านั้นแสน” ดังนี้แล้ว จักภาซิตคาถาในธรรมบท.

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรม จักมีแก่สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐.

มัญญุทกุณฑลเทพบุตร จักเป็นพระโสดาบัน, ถึงอทินนบุพพพราหมณ์ก็เหมือนกัน.

อาศัยกุศลบุตรนี้ ความบูชาธรรมเป็นอันมากจักมี ด้วยประการฉะนี้,” ดังนี้ |

๑ เวลาจวนสว่าง

๒ กตาทิการาน มีอธิการอันทำไว้แล้ว.

๓ สามร้อยเส้น

ในวันรุ่งขึ้น ทรงทำความปฏิบัติ (ชำระ) พระสรีระเสร็จแล้ว อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว
เสด็จเข้าไปสู่กรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต เสด็จถึงประตูเรือนของพราหมณ์ โดยลำดับ.

[มัญญุกุณฑลทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า]

ในขณะนั้น มัญญุกุณฑลมีมานพ กำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน.

พระศาสดาทรงทราบไม่เห็นพระองค์, จึงได้แปลงพระรัศมีไปวาบหนึ่ง.

มานพคิดว่า “นี่แสงสว่างอะไร?” จึงนอนพลิกกลับมา เห็นพระศาสดาแล้ว คิดว่า

“เราอาศัยบิดาผู้บอดเขลา^๑ จึงไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเห็นปานนี้ แล้วทำความขวนขวายด้วยกาย หรือถวายทาน หรือฟังธรรม.
เดี๋ยวนี้แม้แต่มือสองข้างของเราก็กายไม่ไหว. กิจที่ควรทำอย่างอื่นไม่มี” ดังนี้แล้ว ได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส.

[เพราะใจเลื่อมใส ทำกาละไปเกิดในเทวโลก]

พระศาสดาทรงพระดำริว่า “พอละ ด้วยการที่มานพนี้ทำใจให้เลื่อมใส ประมาณเท่านั้น” ก็เสด็จหลีกไปแล้ว.

เมื่อพระตถาคตพอกำลังเสด็จกลับตาไป, มานพนั้นมีใจเลื่อมใส ทำกาละแล้ว เป็นประดุจดั่งว่า หลับแล้วกลับตื่นขึ้น
ไปเกิดในวิมานทองสูงประมาณ ๓๐ โยชน์ในเทวโลก.

[พราหมณ์คร่ำครวญถึงบุตร]

ฝ่ายพราหมณ์ทำฌาปนกิจสรีระมานพนั้นแล้ว ได้มีแต่การร้องไห้เป็นเบื้องหน้า ไปที่ป่าช้าทุกวันๆ
ร้องไห้พลาง บ่นพลางว่า “เจ้าลูกคนเดียวของพ่ออยู่ที่ไหน? เจ้าลูกคนเดียวของพ่ออยู่ที่ไหน?”

[เทพบุตรจำแลงกายไปหาพราหมณ์]

(แม่) เทพบุตรแลดูสมบัติของตนแล้ว คิดว่า “สมบัตินี้เราได้ด้วยกรรมอะไร?”

เมื่อพิจารณาไปก็รู้ว่า “ได้ด้วยใจที่เลื่อมใสในพระศาสดา” ดังนี้แล้ว จึงคิดต่อไปว่า

“พราหมณ์ผู้นี้ ในกาลเมื่อเราไม่สบาย หาได้ให้หมอบระกอบยาไม่ เดียวนี้ลี ไปป่าช้าร้องไห้อยู่,
ควรที่เราจะทำความแก่ให้ถึงประการอันแปลก” ดังนี้แล้ว จึงจำแลงตัวเหมือนมัญญุกุณฑลมีมานพ มาแล้ว
ได้กอดแขนยื่นร้องไห้อยู่ในที่ไม้ไกลป่าช้า.

[เทพบุตรกับพราหมณ์ได้วาทะกัน]

พราหมณ์เห็นเขาแล้ว จึงคิดว่า “เราร้องไห้เพราะโศกถึงบุตรก่อน. ก็มานพนั้น ร้องไห้ต้องการอะไรเล่า? เราจะถามเขาดู”
ดังนี้แล้ว เมื่อจะถาม ได้กล่าวคาถานี้ว่า

“ท่านตกแต่งแล้ว เหมือนมัญญุกุณฑล มีภาระคือระเบียบดอกไม้
มีตัวฟังด้วยจันทน์เหลือง กอดแขนทั้ง ๒ คร่ำครวญอยู่ในกลางป่าช้า.
ท่านเป็นทุกข์อะไรหรือ?”

มานพนั้นกล่าวว่า

“เรือนรถ ทำด้วยทองคำ ผุดผ่อง เกิดขึ้นแล้วแก่ข้าพเจ้า.
ข้าพเจ้าหาคู่มือของมันยังไม่ได้.
ข้าพเจ้าจักยอมเสียชีวิต เพราะความทุกข์นั้น.”

ที่นั่น พราหมณ์ได้พูดกะเขาว่า

“พ่อมาณพผู้เจริญ
คู่มือของมันนั้น จะทำด้วยทองคำก็ตาม ทำด้วยแก้วก็ตาม
ทำด้วยโลหะก็ตาม ทำด้วยเงินก็ตาม ท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด,
ข้าพเจ้ารับประกันให้ท่านได้คู่มือ (ของมัน).”

มาณพได้ฟังคำนั้น คิดว่า “พราหมณ์ผู้นี้ ไม่ทำยาให้แก่บุตรแล้ว ครั้นมาเห็นเรารูปร่างกายบุตร ร้องไห้อยู่ ยังพูดว่า
“เราจะทำล้อรถซึ่งทำด้วยทองคำเป็นต้นให้. ช่างเถิด. เราจักแก้มันเล่น” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า
“ท่านจะทำคู่มือให้แก่ข้าพเจ้าโตเท่าไร?”, เมื่อพราหมณ์นั้นกล่าวว่า “ท่านจะต้องการโตเท่าไรเล่า?”, จึงบอกว่า

“ข้าพเจ้าต้องการด้วยพระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวง.
ท่านอันข้าพเจ้าขอแล้ว โปรดให้พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ นั้น
แก่ข้าพเจ้าเถิด.”
มาณพนั้นกล่าวซ้ำแก่เขาว่า
“พระจันทร์และพระอาทิตย์ สองแสงเป็นคู่กันในวิถีทั้ง ๒
รถของข้าพเจ้าทำด้วยทองคำ ย่อมงามสมกับคู่มืออันนั้น.”

ลำดับนั้น พราหมณ์พูดกับเขาว่า

“พ่อมาณพ ท่านผู้ปรารถนาของที่ไม่ควรปรารถนา เป็นคนเขลาแท้ๆ.
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านจักตายเสียเปล่า.
ท่านจักไม่ได้พระจันทร์^๑ และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ เลย.”

ลำดับนั้น มาณพจึงพูดกะพราหมณ์นั้นว่า “ก็บุคคลผู้ร้องให้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ เป็นคนเขลา,
หรือว่าบุคคลผู้ร้องให้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งไม่ปรากฏอยู่ เป็นคนเขลาเล่า?” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

“แม้ความไปและความมา ของพระจันทร์ และพระอาทิตย์ก็ปรากฏอยู่^๒.
ธาตุคือวรรณะแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ก็ปรากฏอยู่ในวิถีทั้ง ๒.
(ส่วน) คนที่ทำการละ ละไปแล้ว ใครก็ไม่แลเห็น.
บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่ในที่นี้ ใครจะเป็นคนเขลาว่ากัน.”

[พราหมณ์ยอมจำนน แล้วชมเชยเทพบุตร]

พราหมณ์สดับคำนั้นแล้ว กำหนดได้ว่า “มาณพนี้พูดถูก” จึงกล่าวว่า

๑ ชัก อิติ ที่ เทหิติ มาไว้ข้างหลัง ยาจิตโต.

๒ ลจจสิ จักได้.

๓ ทิสสติ แปลได้ ๒ นัย เป็นกัตตุ แปลว่า ย่อมปรากฏ เป็นกรรม แปลว่า อันบุคคลยอมเห็น.

“พ่อมาณพ ท่านพูดจริงทีเดียว.
บรรดาเราทั้ง ๒ ผู้คร่ำครวญอยู่ (ในที่นี้) ข้าพเจ้าเองเป็นคนเขลากว่า.
ข้าพเจ้าอยากได้บุตรที่ทำกาลแล้วคืนมา
เป็นเหมือนทารกร้องไห้อยากได้พระจันทร์”

ดังนั้นแล้ว เป็นผู้หายโศก เพราะถ้อยคำของมาณพนั้น เมื่อจะทำความชมมาณพ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“ท่านมารดข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้ร้อนหนักหนา^๑
เหมือนบุคคลดับไฟที่ติดน้ำมันด้วยน้ำ
ข้าพเจ้าขอมยังความกระวนกระวายทั้งปวง ให้ดับ^๒ ได้.
ท่านผู้บรรเทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า อันความโศกครอบงำแล้ว.
ได้ถอนลูกศรคือความโศกอันเสียดหทัยข้าพเจ้าออกได้หนอ.
ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้มีลูกศรอันท่านถอนเสียแล้ว เป็นผู้เย็นสงบแล้ว.
พ่อมาณพ ข้าพเจ้าหายเศร้าโศก หายร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำของท่าน.”

[พราหมณ์ซักถามเทพบุตร]

ขณะนั้น พราหมณ์ เมื่อจะถามเขาว่า “ท่านชื่ออะไร?” จึงกล่าวว่า

“ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรพ์ หรือว่าเป็นท้าวปุรินทสัถกเทวราช?
ท่านชื่ออะไร? หรือเป็นบุตรของใคร? อย่างไร ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านได้?”

ลำดับนั้น มาณพบอกแก่เขาว่า

“ท่านเผาบุตรคนใด ในป่าช้าเองแล้ว ย่อมคร่ำครวญและร้องไห้ถึงบุตรคนใด
บุตรคนนั้นคือข้าพเจ้า ทำกุศลกรรมแล้วถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศ^๓.”

พราหมณ์ได้กล่าวว่า

“เมื่อท่านให้ทานน้อยหรือมาก ในเรือนของตน
หรือรักษาอุโบสถกรรมเช่นนั้นอยู่, ข้าพเจ้าไม่เห็น.
ท่านไปเทวโลกได้เพราะกรรมอะไร?”

มาณพได้กล่าวว่า

“ข้าพเจ้ามีโรคเจ็บลำบากร มีกายระส่ำระสายอยู่ในเรือนของตน.
ได้เห็นพระพุทธรเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสสุคติ ข้ามความสงสัยเสียได้
เสด็จไปดี มีพระปัญญาไม่ทราวม.
ข้าพเจ้านั้นมีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว
ได้ถวายอัญชลีแด่พระตถาคตเจ้า.
ข้าพเจ้าได้ทำกุศลกรรมนั้นแล้ว จึงได้ถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศ.”

๑ สนมต์ ในคาถาเท่ากับ สมานี.

๒ นิพพาปเย เป็นอุตตมบุรุษ เอ วิภัตติ วัตตมานา.

๓ เทพดา

[พราหมณ์ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ]

เมื่อมาณพนั้น กำลังพูดพร่ำอยู่นั้นเทียว, สรีระทั้งสี่ของพราหมณ์ก็เต็มแล้วด้วยปิติ.
เขาเมื่อจะประกาศปิตินั้น จึงกล่าวว่า

“นำอัครจรรยาหนอ นำประหลาดหนอ
วิบากของการทำอัญชลีนี้ เป็นไปได้เช่นนี้.
แม้ข้าพเจ้ามีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว
ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะในวันนี้แล.”

[เทพบุตรโอวาทพราหมณ์แล้วก็หายตัวไป]

ลำดับนั้น มาณพได้กล่าวตอบเขาว่า

“ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถึงพระพุทธเจ้า ทั้งพระธรรม ทั้งพระสงฆ์
ว่าเป็นสรณะในวันนี้แล. ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสอย่างนั้นนั่นแล
สมาทานสิกขาบท ๕ อย่าให้ขาดทำลาย.
จงรีบเว้นจากปาณาติบาต^๑.
จงเว้นจากที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก. จงอย่าดื่มน้ำเมา. จงอย่าพูดปด.
และจงเป็นผู้เต็มใจด้วยภรรยาของตน.”

เขารับว่า “ดีแล้ว” ได้ภาสิตคาถาเหล่านี้ว่า

“ดูก่อนยักษ์^๒ ท่านเป็นผู้ใคร่ประโยชน์แก่ข้าพเจ้า.
ดูก่อนเทพดา ท่านเป็นผู้ใคร่สิ่งทีเกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า.
ข้าพเจ้าจะทำ (ตาม) ถ้อยคำของท่าน. ท่านเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า.
ข้าพเจ้าเข้าถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นสรณะด้วย.
ข้าพเจ้าเข้าถึงแม่พระธรรม ซึ่งไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า ว่าเป็นสรณะด้วย.
ข้าพเจ้าเข้าถึงพระสงฆ์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมนุษย์^๓ ดูก่อนเทพดา
ว่าเป็นสรณะด้วย.
ข้าพเจ้ารีบเว้นจากปาณาติบาต. เว้นของที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก.
ไม่ดื่มน้ำเมา. ไม่พูดปด. และเป็นผู้เต็มใจด้วยภรรยาของตน.”

ลำดับนั้น เทพบุตรกล่าวกะเขาว่า

“พราหมณ์ ทรัพย์ในเรือนของท่านมีมาก. ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วถวายทาน. จงฟังธรรม. จงถามปัญหา” ดังนี้แล้ว
ก็อันตรธานไป ณ ที่นั้นนั่นแล.

๑ การฆ่าสัตว์

๒ คำนี้ ในที่อื่น หมายถึงผู้ดูร้าย แต่ในที่นี้ หมายถึงผู้อันบุคคลควรบูชา

๓ พิเศษ

[พราหมณ์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า]

ฝ่ายพราหมณ์ ไปเรือนแล้วเรียกนางพราหมณีมา พูดว่า

“นางผู้เจริญ ฉันจักนิมนต์พระสมณโคดมแล้วทูลถามปัญหา. หล่อนจงทำสักการะ” ดังนี้แล้ว ไปสู่วิหาร

ไม่ถวายบังคมพระศาสดาเลย ไม่ทำปฏิสันถาร ยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว กราบทูลว่า

“พระโคตมผู้เจริญ ขอพระองค์กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ จงทรงรับภัตตาหารแห่งข้าพระองค์ เพื่อเสวยในวันนี้.”

พระศาสดาทรงรับแล้ว.

เขาได้ทราบว่ พระศาสดาทรงรับแล้ว จึงมาเร็ว ใช้คนให้ตกแต่งขาทนิยโภชนียาหารไว้ ในเรือนของตน.

พระศาสดาอันหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปสู่อุโบสถแห่งพราหมณ์นั้น ประทับนั่ง บนอาสนะที่เขาแต่งไว้.

พราหมณ์อังกาสแล้ว โดยเคารพ.

มหาชนประชุมกันแล้ว.

ได้ยินว่า, เมื่อพระตถาคต อันพราหมณ์ผู้มีจนาทิฏฐินิมนต์แล้ว, หมู่ชน ๒ พวกมาประชุมกัน. (คือ)

พวกชนผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิประชุมกัน ด้วยตั้งใจว่า “วันนี้ พวกเราจักคอยดูพระสมณโคดมที่ถูกพราหมณ์เบียดเบียนอยู่ ด้วยถามปัญหา,”

พวกชนผู้เป็นสัมมาทิฏฐิก็ประชุมกัน ด้วยตั้งใจว่า “วันนี้ พวกเราจักคอยดูพุทธวิสัย พุทธลีลา.”

ลำดับนั้น พราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระตถาคตผู้ทรงทำภักติกิจเสร็จแล้ว นั่งบนอาสนะต่ำ ได้ทูลถามปัญหาว่า

“พระโคตมผู้เจริญ มีหรือ ขึ้นชื่อว่า เหล่าชนที่ไม่ได้ถวายทานแก่พระองค์ ไม่ได้บูชาพระองค์ ไม่ได้ฟังธรรม ไม่ได้รักษาอุโบสถเลย ได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยมาตราว่าใจเลื่อมใสอย่างเดียวเท่านั้น?”

พระศาสดา. พราหมณ์ เหตุใดท่านมาถามเรา.

ความที่ตนทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ อันมัจจุรณทูลีผู้บุตรของท่านบอกแก่ท่านแล้วมิใช่หรือ?

พราหมณ์. เมื่อไร? พระโคตมผู้เจริญ.

พระศาสดา. วันนี้ท่านไปป่าช้าคร่ำครวญอยู่. เห็นมาณพคนหนึ่ง กอดแขนคร่ำครวญอยู่ในที่ไม่ไกลแล้ว ถามว่า

“ท่านตกแต่งแล้วเหมือนมัจจุรณทูลี มีภาระคือระเบียบดอกไม้ มีตัวฟังด้วยจันทน์เหลือง”

ดังนี้เป็นต้นมิใช่หรือ?

‘อลงกโต มัจจุรณทูลี

มัลลภารี หริจนทนุสสโท -อิตติ.

เมื่อจะทรงประกาศด้วยคำที่ชนทั้งสองกล่าวกัน แล้วได้ตรัสเรื่องมัจจุรณทูลีจนหมด.

เพราะฉะนั้นแล เรื่องมัจจุรณทูลีนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นพุทธภาษิต.

ก็แล ครั้นพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องมัจจุรณทูลีนั้น จึงตรัสว่า “พราหมณ์ ใชว่าจะมีแต่ร้อยเดียวและสองร้อย.

โดยที่แท้ การที่จะนับเหล่าสัตว์ซึ่งทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ ย่อมไม่มี.”

มหาชนได้เป็นผู้เกิดความสงสัยแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบความที่มหาชนนั้นไม่สิ้นความสงสัย ได้ทรงอธิษฐานว่า

“ขอมัจจุรณทูลีเทวบุตร จงมาพร้อมด้วยวิมานทีเดียว.”

เธอมีอัทธภาพอันประดับแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทิพย์ สูงประมาณ ๓ คาวุต มาแล้ว ลงมาจากวิมาน

ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะตรัสถามเธอว่า “ท่านทำกรรมสิ่งใด จึงได้สมบัตินี้” ได้ตรัสพระคาถาว่า

“เทพดา ท่านมีสีกายงามยิ่งนัก ยืนทำทิตทั้งคืนให้สว่าง
เหมือนดาวประจำรุ่ง,^๑
เทพดาผู้มีอำนาจมาก เราขอถามท่าน
(เมื่อ) ท่านเป็นมนุษย์ ได้ทำบุญอะไรไว้.”

เทพบุตรกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ สมบัตินี้ข้าพระองค์ได้แล้ว เพราะทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์.

พระศาสดา. สมบัตินี้ ท่านได้แล้ว เพราะทำใจให้เลื่อมใสในเราหรือ?

เทพบุตร. พระเจ้าข้า.

มหาชนแลดูเทพบุตรแล้ว ได้ประกาศความยินดีว่า “แน่ะ พ่อเฮ้ย! พุทธคุณน่าอัศจรรย์จริงหนอ.

บุตรของพราหมณ์ชื่ออทินนบุพพะ ไม่ได้ทำบุญอะไรๆ อย่างอื่น ยังใจให้เลื่อมใสในพระศาสดาแล้ว ได้สมบัติเห็นปานนี้.”

[ใจเป็นใหญ่ในกรรมทุกอย่าง]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พวกชนเหล่านั้นว่า “ในการทำกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ใจเป็นหัวหน้า ใจเป็นใหญ่.

เพราะว่า กรรมที่ทำด้วยใจอันผ่องใสแล้ว ย่อมไม่ละบุคคลผู้ไปสู่เทวโลกมนุษย์โลก ดุจเงาฉะนั้น”

ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบอนุสนธิ

ดุจประทับพระราชสาสน์ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกร ว่า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ.
ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุทอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี,
ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว.

[แก้อรรถ]

จิตที่เป็นไปใน ๔ ภูมิ^๒ แม้ทั้งหมด เรียกว่า ใจ ในพระคาถานั้นก็จริง โดยไม่แปลกกัน,

ถึงอย่างนั้น เมื่อนิยามกำหนดลงในบทนี้ ย่อมได้แกจิตเป็นกามาพจรกุศล ๘ ดวง;

ก็เมื่อกล่าวด้วยสามารถวัตถุ ย่อมได้แก่ จิตประกอบด้วยญาณเป็นไปกับด้วยโสมนัส แม้จากกามาพจรกุศลจิต ๘ ดวงเท่านั้น.

บทว่า พุทฺทงฺคมา ความว่า ประกอบกับใจซึ่งเป็นผู้ไปก่อนนั้น.

ชั้น ๓ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่า ธรรม.

แท้จริง ใจเป็นหัวหน้าของอรุณชั้นทั้ง ๓ มีเวทนาชั้นเป็นต้นนั้น โดยอรรถคือเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้น

เหตุชั้นชั้นทั้ง ๓ ประการนั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า.

เหมือนอย่างว่า เมื่อทายกเป็นอันมาก กำลังทำบุญ มีถวายบาตรและจีวรเป็นต้น แก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ดี

มีบูชาอันยิ่งและฟังธรรม และตามประทีป และทำสักการะด้วยระเบียบดอกไม้เป็นต้น ก็ดี ด้วยกัน

เมื่อมีผู้กล่าวว่า “ใครเป็นหัวหน้าของทายกเหล่านั้น,”

ทายกผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกเขา, คือพวกเขาอาศัยทายกผู้ใดจึงทำบุญเหล่านั้นได้,

๑ ในปทานุกรมบาลี ฉบับของ R.C. Childers อธิบายว่า ดาวรักษาโรค (ไอสี ยะ, ตารกา ดาว): ดาวประจำรุ่ง (Morning star) ในคานานี้แปลว่า ดาวประจำรุ่ง.

๒ ภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ โลกุตระภูมิ ๑.

ทนายผู้หนึ่ง ชื่อติสสะก็ตาม ชื่อปุสสะก็ตาม ประชุมชนย่อมเรียกว่า “เป็นหัวหน้าของพวกเขา” ฉนฺได,
คำอุปมาซึ่งเป็นเครื่องให้เกิดเนื้อความถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพึงทราบฉนฺไดนั้น.

ใจ ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านี้ ด้วยอรรถว่าเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้นด้วยประการฉนฺได
เหตุนี้ ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า.

แท้จริง ธรรมเหล่านั้น เมื่อใจไม่เกิดขึ้น ย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้, ส่วนใจ เมื่อเจตสิกบางเหล่าถึงยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นได้แท้
และใจชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าธรรมเหล่านี้ ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เพราะฉนฺไดนั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่
เหมือนอย่างว่า บุรุษเป็นอธิบดีของประชุมชนมีคณะเป็นต้น เขาก็เรียกว่า “เป็นเจ้าของใหญ่ เป็นแม่ทัพใหญ่” ฉนฺได,
ถึงใจก็เป็นใหญ่แม้แห่งธรรมเหล่านั้น ฉนฺไดนั้น เพราะฉนฺไดนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่.

อนึ่ง สิ่งของทั้งหลายนั้นๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีทองคำเป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นสำเร็จแล้วด้วยทองคำเป็นต้น ฉนฺได,
ถึงธรรมทั้งหลายนั้นก็ได้ชื่อว่า สำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเป็นของเสร็จมาแต่ใจ ฉนฺไดนั้น.

บทว่า ปสนฺเนน ความว่า ผ่องใสแล้ว ด้วยคุณทั้งหลาย มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้น.

สองบทว่า ภาสติ วา กโรติ วา ความว่า

บุคคลมีใจเห็นปานนี้ เมื่อจะพูด ย่อมพูดแต่ด้วยสุจริต ๔ อย่าง เมื่อจะทำ ย่อมทำแต่กายสุจริต ๓ อย่าง
เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ ย่อมทำมโนสุจริต ๓ อย่างให้เต็มที่ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจผ่องใสแล้วด้วยคุณทั้งหลาย
มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้นนั้น. กุศลกรรมบถ ๑๐ ของเขา ย่อมถึงความเต็มที่ ด้วยประการอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า ตฺโต นฺ สฺขมเนวติ ความว่า ความสุขย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะสุจริต ๓ อย่างนั้น.

กุศลทั้ง ๓ ภูมิ^๑ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์แล้วในที่นี้.

เพราะฉนฺได บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า

“ความสุขที่เป็นผล ซึ่งเป็นไปในกายและเป็นไปในจิต (โดยบรรยายนี้) ว่า

‘ความสุข มีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ความสุขมีจิตนอกนั้นเป็นที่ตั้งบ้าง’ ย่อมตามไป

คือว่า ย่อมไม่ละบุคคลนั้น ผู้เกิดแล้วในสุคติภพก็ดี ตั้งอยู่แล้วในที่เสวยสุขในสุคติก็ดี เพราะอำนาจแห่งสุจริตที่เป็นไปในภูมิ ๓.”

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “เหมือนอะไร” แก้วว่า “เหมือนเงามีปกติไปตามตัว”

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ธรรมตาเงาเป็นของเนื่องกับสรีระ เมื่อสรีระเดินไป ก็เดินไป, เมื่อสรีระหยุดอยู่ มันก็หยุด,

เมื่อสรีระนั่ง มันก็นั่ง, ไม่มีใครสามารถที่จะว่ากล่าวกะมัน ด้วยถ้อยคำอันละเอียดก็ดี ด้วยถ้อยคำอันหยาบก็ดีว่า

“เองจงกลับไปเสีย” หรือเขี่ยมันแล้วจึงให้กลับได้.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

ตอบว่า “เพราะมันเป็นของเนื่องกับสรีระ ฉนฺได.

ความสุขที่เป็นไปในกายและเป็นไปในจิต ต่างโดยสุขมีกามาจรสุขเป็นต้น มีกุศลแห่งกุศลกรรมบถ ๑๐ เหล่านี้
ที่บุคคลประพฤติมากแล้ว และประพฤติดีแล้ว เป็นรากเงา ย่อมไม่ละ (บุคคลนั้น) ในที่แห่งเขาไปแล้วและไปแล้ว
เหมือนเงาไปตามตัว ฉนฺไดนั้นแล.”

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรม ได้มีแล้วแก่เหล่าสัตว์ ๘๔,๐๐๐.

มัญญกุณฑลเทพบุตร ตั้งอยู่แล้วในพระโสดาปัตติผล.

อทินนบุพพภราหฺมณ ก็เหมือนกัน.

เขาได้หว่านสมบัติใหญ่ถึงเท่านั้น ลงไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้แล.

๑ ภูมิ ๓ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑.

เรื่องมีภูษุกุณชาติ จบ.

๓. เรื่องพระติสสเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ได้ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “อกุโจจนิ มํ อวธิ มํ” เป็นต้น.

[พระติสสเถระเป็นผู้ว่ายากและถือตัว]

ดังได้สดับมา ท่านติสสเถระนั้น เป็นโอรสพระปิตุจฉา^๑ของพระผู้มีพระภาคเจ้า บวชในกาลเป็นคนแก่ บริโภคลาภสักการะอันเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา มีร่างกายอ้วนพี มีจีวร^๒ รีดเรียบร้อยแล้ว โดยมากนั่งอยู่ที่โรงฉันกลางวิหาร.

ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย มาแล้วเพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระตถาคต ไปสู่สำนักแห่งเธอ ด้วยสำคัญว่า “นี่ จักเป็นพระเถระผู้ใหญ่” ดังนี้แล้ว ถามถึงวัตร ถามถึงกิจควรทำ มีนวดเท้า เป็นต้น.

เธอนิ่งเสีย.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งถามเธอว่า “ท่านมีพรรชาเท่าไร?”,

เมื่อเธอตอบว่า “ยังไม่มีพรรชา, ข้าพเจ้าบวชแล้ว ในกาลเป็นคนแก่”, จึงกล่าวว่า

“ท่านขรัวตาผู้มีอายุ ฝึกได้ยาก” ท่านไม่รู้จักประมาณตน,

ท่านเห็นพระเถระผู้ใหญ่นี้มีประมาณเท่านี้แล้ว ไม่ทำวัตรแม้มาตราว่าสามจีกรรม.

เมื่อวัตรอันพระเถระเหล่านี้ถามโดยเอื้อเพื่ออยู่ ท่านนิ่งเสีย, แม้มาตราว่าความรังเกียจ ก็ไม่มีแก่ท่าน” ดังนี้ จึงโบกมือ(ไล่).

เธอยังขัดตยมานะให้เกิดขึ้นแล้ว ถามว่า “พวกท่านมาสู่สำนักใคร?”

เมื่ออาคันตุกะภิกษุเหล่านั้นตอบว่า “มาสู่สำนักของพระศาสดา” จึงกล่าวว่า

“ก็พวกท่านคาดข้าพเจ้าว่า ‘นี่ใคร?’ ข้าพเจ้าจักตัดมูล^๔ ของพวกท่านเสียให้ได้” ดังนี้แล้ว ร้องให้ เป็นทุกข์ เสียใจ ได้ไปสำนักของพระศาสดาแล้ว.

[พระติสสเถระเรื่องแต่พระศาสดา]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า “ติสสเถระ เป็นอะไรหนอ? เธอจึงเป็นทุกข์ เสียใจ มีน้ำตาอาบหน้า ร้องให้ มาแล้ว.”

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น^๕ คิดว่า “ภิกษุนี้ คงไปทำกรรมชุนมัวอะไรๆ” ดังนี้

จึงไปกับพระติสสเถระที่เดียว ถวายบังคมพระศาสดา แล้วได้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

พระติสสเถระนั้นอันพระศาสดาตรัสถามแล้ว ได้กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเหล่านี้ด่าข้าพระองค์.”

ศาสดา. ก็เธอนิ่งแล้วที่ไหน?

ติสสเถระ. ที่โรงฉันกลางวิหาร พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุเหล่านี้มา เธอได้เห็นหรือ?

ติสสเถระ. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอได้ลุกขึ้นทำการต้อนรับหรือ?

๑ ป้า-อา (พี่สาว-น้องสาว ของพ่อ)

๒ อาโกฏิตปจจาโกฏิเทหิ แปลว่า ทูบแล้วและทูบเฉพาะแล้ว.

๓ แนะนำยาก.

๔ ตัดความเป็นสมณะ คือ ให้ขาดจากสมณภาพ.

๕ คือพวกภิกษุอาคันตุกะ

ติสสเถ. ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอได้ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงการรับบริการ ของภิกษุเหล่านั้นไหม?
ติสสเถ. ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอได้ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงธรรมเนียม หรือน้ำดื่ม ไหม?
ติสสเถ. ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอมาอาสนะมาแล้ว ทำการนวดเท้าให้หรือ?
ติสสเถ. ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า.

[พระติสสเถระไม่ยอมขมาภิกษุสงฆ์]

พระศาสดา. ติสสเถ วัตรทั้งปวงนั้น เธอควรทำแก่ภิกษุผู้แก่.
การที่ไม่ทำวัตรทั้งปวงนั้น นั่งอยู่ในท่ามกลางวิหาร ไม่สมควร.
โทษของเธอเองมี. เธอจงขอโทษภิกษุทั้งหลายนั้นเสีย.
ติสสเถ. พระองค์ผู้เจริญ พวกภิกษุนี้ได้ด่าข้าพระองค์. ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษเธอ.
พระศาสดา. ติสสเถ เธออย่าได้ทำอย่างนี้. โทษของเธอเองมี เธอจงขอโทษภิกษุเหล่านั้นเสีย.
ติสสเถ. พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษภิกษุเหล่านี้.
ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระติสสเถนี้เป็นคนว่ายาก” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย ติสสเถ มีใจเป็นผู้ว่ายากแต่ในบัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน ติสสเถนี้ก็เป็นผู้ว่ายากเหมือนกัน.”
เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ทราบความที่เธอเป็นผู้ว่ายาก แต่ในบัดนี้เท่านั้น.
เธอได้ทำอะไรไว้ในอดีตกาล” ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง” ดังนี้แล้ว
ได้ทรงนำเรื่องอดีตมา (ตรัสว่า)

[บุรพกรรมของพระติสสเถ]

ในอดีตกาล, เมื่อพระเจ้าพาราณสี เสดยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี, ดาบสชื่อเทวละ อยู่ในหิมวันตประเทศ ๘ เดือน
ใครจะเข้าไปอาศัยพระนครอยู่ ๔ เดือน เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงมาจากหิมวันตประเทศ
พบพวกคนเฝ้าประตูพระนคร จึงถามว่า “พวกบรรพชิตผู้มาถึงพระนครนี้แล้ว ย่อมพักอยู่ที่ไหนกัน?”
เขาทั้งหลายบอกว่า “ที่โรงนายช่างหม้อ ครับ.”
เธอไปสูโรงนายช่างหม้อแล้ว ยืนที่ประตูกล่าวว่า “ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ, ข้าพเจ้าขอพักอยู่ในโรงสักราตรีหนึ่ง.”
ช่างหม้อกล่าวว่า “กลางคืน กิจของข้าพเจ้าที่โรงไม่มี. โรง(ก็)ใหญ่. นิมนต์ท่านอยู่ตามสบายเถิด ครับ” ดังนี้แล้ว
มอบโรงถวาย.
เมื่อเธอเข้าไปนั่งแล้ว, ดาบสแม่ือกองค์หนึ่ง ชื่อนารทะ มาจากหิมวันตประเทศ ได้ขอพักอยู่ราตรีหนึ่งกะนายช่างหม้อ.
นายช่างหม้อคิดว่า “ดาบสองค้มาก่อน พึงเป็นผู้อยากจะอยู่ด้วยกันกับดาบสองค้มนี้หรือไม่ (ก็ไม่ทราบ). เราจะปลีกตัวเสีย”
ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “ถ้าท่านองค์เข้าไปก่อน จักพอใจไซ้, ท่านจงพักอยู่ตามความพอใจของดาบสองค้มก่อนเถิด ครับ.”
นารทดาบสนั้น เข้าไปหาเธอแล้วกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ, ผมขอพักอยู่ในโรงนี้ราตรีหนึ่งเถิด,”
เมื่อเธอกล่าวว่า “โรงใหญ่. ท่านจงเข้าไปอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่งเถิด” ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปนั่ง ณ ที่อีกส่วนหนึ่งแห่งเธอผู้เข้าไปก่อน.

[โทษของการนอนไม่เป็นที่]

ดาบสแม่ทั้ง ๒ รูป พุดปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกันแล้ว^๑

ในเวลาจะนอน นารทดาบสกำหนดที่นอนแห่งเทวลดาบสและประตุแล้วจึงนอน.

ส่วนเทวลดาบสนั้น เมื่อจะนอน หาได้นอนในที่ของตนไม่ (ไฟล์) นอนขวางที่กลางประตุ.

นารทดาบส เมื่อออกไปในราตรี ได้เหยียบที่ชฎาของเธอ.

เมื่อเธอกล่าวว่า “ใครเหยียบเรา?”, นารทดาบสกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ผมเอง.”

เทวละ. ชฎิลโกง, ท่านมาจากป่าแล้ว เหยียบที่ชฎาของเรา.

นารทดาบส กล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ผมไม่ทราบที่ท่านนอนที่นี่. ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด”,

เมื่อเธอกำลังบ่นอยู่นั้นแล, ออกไปข้างนอกแล้ว.

เทวลดาบสนอกนี้^๒ คิดว่า “ดาบสรูปนี้ แม้เข้ามาจะพึงเหยียบเรา (อีก)” ดังนี้แล้ว จึงได้กลับนอนหันศีรษะไปทางเท้า.

ฝ่ายนารทดาบส เมื่อจะเข้าไป คิดว่า “แม้ที่แรก เราได้ผิดแล้วในท่านอาจารย์. บัดนี้ เราจะเข้าไปโดยทางเท้าของท่าน” ดังนี้แล้ว

เมื่อมา ได้เหยียบที่คอของเธอ.

เมื่อเธอ (เทวละ) กล่าวว่า “นี่ใคร?”, จึงกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ผมเอง”

เมื่อเธอ (เทวละ) กล่าวว่า “ชฎิลโกง ที่แรก ท่านเหยียบที่ชฎาของเราแล้ว เดี๋ยวนี้เหยียบที่คอเราอีก เราจักสาปท่าน”,

จึงกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี. ผมไม่ทราบว่าท่านนอนแล้วอย่างนี้.

ผมเข้ามาด้วยคิดว่า ‘แม้ที่แรก ความผิดของเรามีอยู่. เดี๋ยวนี้ เราจักเข้าไปโดยทางเท้าท่าน’ ดังนี้ ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด.”

[ดาบสทั้ง ๒ ต่างสาปกัน]

เทวละ. ชฎิลโกง, เราจะสาปท่าน.

นารทะ. ท่านอาจารย์, ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย.

เธอมีเอื้อเพื่อถ้อยคำของนารทดาบสนั้น ยังขึ้นสาปนารทดาบสนั้น (ด้วยคาถา) ว่า

“พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติกำจัดความมืด.

พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศีรษะของท่านจงแตกออก ๗ เสียง.”

นารทดาบส กล่าวว่า “ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี. เมื่อผมกำลังพุดอยู่ที่เดียว, ท่านได้สาปแล้ว.

โทษของผู้ใดมีอยู่, ขอศีรษะของผู้นั้นจงแตก. ของผู้ไม่มีโทษ จงอย่าแตก.” ดังนี้แล้ว ได้สาป (ด้วยคาถา) ว่า

“พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติกำจัดความมืด,

พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศีรษะของท่านจงแตกออก ๗ เสียง.”

และนารทดาบสนั้น มีอานุภาพใหญ่ ตามระลึกชาติได้ ๘๐ กัป คือในอดีตกาล ๔๐ กัป ในอนาคตกาล ๔๐ กัป.

เพราะเหตุนั้น ท่านคิดว่า “ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใครหนอแล?” ดังนี้ เมื่อใคร่ครวญไป ก็ทราบว่

“จักตกในเบื้องบนแห่งอาจารย์” อาศัยความกรุณาในเธอ จึงได้ห้ามอรุณขึ้นด้วยกำลังฤทธิ์.

๑ เป็นประโยคประธานนัย.

๒ อีตร นอกนี้, อีกคนหนึ่ง/อีกอันหนึ่ง ที่เหลือ

[ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราช]

ชาวพระนคร เมื่ออรุณไม่ขึ้นอยู่ ก็พากันไปสู่ประตูพระราชวัง แล้วกราบทูลพีริว่า

“ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพระองค์ทรงครองราชสมบัติอยู่, อรุณไม่ขึ้น, ขอพระองค์จงทรงให้อรุณขึ้น เพื่อพวกข้าพระองค์เกิด.”

พระราช พิจารณาจริยาอนุวัตร มีกายกรรมเป็นต้นของพระองค์ มิได้ทรงเห็นการอันไม่สมควรอะไรๆ

จึงทรงดำริว่า “เหตุอะไรหนอแล?” ดังนี้ ทรงระแวงว่า “ชะรอยจะเป็นความวิเวทของพวกบรรพชิต” ดังนี้แล้ว

จึงตรัสถามว่า “พวกบรรพชิตในพระนครนี้ มีอยู่บ้างหรือ?”

เมื่อมีผู้กราบทูลว่า “เมื่อเวลาเย็นวานนี้ มีพวกบรรพชิตมาสู่โรงนายช่างหม้อ พระเจ้าข้า”

ในทันใดนั่นเอง พระราชามีราชบุรุษถือคบนำเสด็จไปที่นั่น

ทรงอภิวัตพระนารทดาบสแล้ว ประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ตรัสถามว่า

“ผู้เป็นเจ้านารท การงานทั้งหลายของพวกชมพูทวีป ย่อมเป็นไปไม่ได้.

โลกเกิดมืดแล้ว เพราะเหตุอะไร?

ท่านอันข้าพเจ้า^๑ ถามแล้ว ได้โปรดบอกเหตุที่นั่นแก่ข้าพเจ้า.”

นารทดาบส เล่าเรื่องทั้งปวงถวายเสร็จแล้ว ถวายพระพรว่า

“อาตมภาพ อันดาบสรูปนี้สาปแล้วเพราะเหตุนี้. เมื่อเป็นอย่างนั้น อาตมภาพจึงได้กล่าวสาปบ้างว่า

“โทษของข้าพเจ้าไม่มี. โทษของผู้ใดมี, ความสาปจงตกลงในเบื้องบนแห่งผู้นั้นแล”

ก็ครั้งสาปแล้ว เมื่อใครครวญว่า “ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใครหนอแล?” จึงเห็นว่า

“ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ศีรษะของอาจารย์จักแตกออก ๗ เสียง” ดังนี้แล้ว อาศัยความกรุณาในท่าน จึงมิให้อรุณขึ้นไป.

ราชา. ก็อย่างไร อันตรายจะไม่พึงมีแก่ท่านเล่า ครั้น?

นารท. ถ้าท่านขอโทษอาตมภาพเสีย อันตรายก็จักไม่พึงมี.

ราชา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงขอโทษเสียเถิด.

เทวละ. ชฎินั้นเหยียบอาตมภาพ ที่ชฎาและที่คอ. อาตมภาพไม่ยอมขอโทษชฎิลองนั้น.

ราชา. ขอท่านจงขอโทษเสียเถิด ครั้น. ท่านอย่าทำอย่างนี้.

เทวดาบสทูลว่า “อาตมภาพไม่ยอมขอโทษ”,

แม้เมื่อพระราช ตรัสว่า “ศีรษะของท่านจักแตกออก ๗ เสียง” ดังนี้, ก็ยังไม่ยอมขอโทษอยู่นั่นเอง.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกับเธอว่า “ท่านจักไม่ยอมขอโทษตามชอบใจของตนหรือ?” ดังนี้แล้ว

จึงรับสั่งให้ราชบุรุษจับเทวดาบสนั้นที่มือ ที่เท้า ที่ท้อง ที่คอ ให้ก้มลงที่บาทมุลแห่งนารทดาบส.

นารทดาบสกล่าวว่า “อาจารย์เชิญท่านลุกขึ้นเถิด. ข้าพเจ้ายอมยกโทษให้แก่ท่าน” ดังนี้แล้ว ถวายพระพรว่า

“มหาพิตร ดาบสรูปนี้ หาได้ขอโทษอาตมภาพตามใจสมัครไม่.

มีสระอยู่ในที่ไม่ไกลสระหนึ่ง ขอพระองค์รับสั่งให้เธอยืนทวนกอนดินเหนียวบนศีรษะ แขน้ำอยู่ในสระนั้นแค่คอ.”

พระราชารับสั่งให้ทำอย่างนั้นแล้ว.

นารทดาบสเรียกเทวดาบสมาว่า “ท่านอาจารย์, ครั้นฤกษ์อันผมคลายแล้ว, เมื่อแสงพระอาทิตย์ตั้งขึ้นอยู่,

ท่านพึงด่าลงเสียในน้ำแล้ว โผล่ขึ้นไปเสียโดยทางอื่น.”

กอนดินเหนียวบนศีรษะของเทวดาบสนั้น พอร์ศมีแห่งพระอาทิตย์ถูกเข้าเท่านั้น ก็แตกออก ๗ เสียงแล้ว.

๑ เม ศัพท์แปล ๒ ครั้ง.

เทวดาบสนั้น ดำลงหนิไปที่อื่นแล้ว.

[เวรไม่ระงับด้วยผูกเวร]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นอานนท์แล้ว.

เทวดาบสได้เป็นติสสเถระแล้ว. นารทาบส ได้เป็นเราเอง. ถึงในครั้งนั้น ติสสเถระก็เป็นผู้ว่ายากอย่างนี้เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว
รับสั่งเรียกติสสเถระมาแล้ว ตรัสว่า

“ติสสเถระ ก็เมื่อภิกษุคิดอยู่ว่า ‘เราถูกผู้โน้นตำแล้ว, ถูกผู้โน้นประหารแล้ว, ถูกผู้โน้นชนะแล้ว, ผู้โน้นได้ลักสิ่งของๆ เราไปแล้ว’
ดังนี้ ชื่อว่าเวรย่อมไม่ระงับได้. แต่เมื่อภิกษุไม่เข้าไปผูกอยู่อย่างนั้นนั่นแล เวรย่อมระงับได้” ดังนี้แล้ว
ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า

‘ผู้โน้นได้ตำเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของๆ เราแล้ว’

เวรของชนเหล่านั้นย่อมไม่ระงับได้,

ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า

‘ผู้โน้นได้ตำเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของๆ เราแล้ว’

เวรของชนเหล่านั้นย่อมระงับได้.”

[แก้กรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกโกจฉิ คือ ตำแล้ว.

บทว่า อวธิ คือ ประหารแล้ว.

บทว่า อชินิ คือ ได้ชนะเราด้วยการอ้างพยานโกงบ้าง ด้วยการกล่าวโต้ตอบถ้อยคำบ้าง ด้วยการทำให้ยิ่งกว่าการทำบ้าง.

บทว่า อหาลี คือ ผู้โน้นได้ลักของคือบรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าเป็นต้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งของเรา.

สองบทว่า เย จ ตั เป็นต้น ความว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือ เทพดาหรือมนุษย์ ฤๅษีหรือบรรพชิต เข้าไปผูกความโกรธนั้น คือมีวัตถุเป็นต้นว่า “คนโน้นได้ตำเรา”

ดูจพวกคนขับเกวียนขึ้นรูปเกวียนด้วยชะเนาะ

และดูจพวกประมงพันสิ่งของมีปลาเน่าเป็นต้น ด้วยวัตถุมีหญาคาเป็นต้น บ่อยๆ,

เวรของพวกเขาก็เกิดขึ้นแล้ว คราวเดียว ย่อมไม่ระงับ คือว่าย่อมไม่สงบลงได้.

บาทพระคาถาว่า เย จ ตั นุปนยหนติ ความว่า

ชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้น คือมีคำตำเป็นต้นเป็นที่ตั้ง

ด้วยอำนาจการไม่ระลึกถึงและการไม่ทำไว้ในใจบ้าง

ด้วยอำนาจการพิจารณาเห็นกรรมอย่างนี้ว่า

“ใครๆ ผู้หาโทษมิได้ แม้ท่านคงจักตำแล้วในภพก่อน คงจักประหารแล้ว (ในภพก่อน)

คงจักเบียดเบียนโกงชนะแล้ว (ในภพก่อน) สิ่งของอะไรๆ ของใครๆ ท่านคงจักข่มเหงชิงเอาแล้ว (ในภพก่อน),

เพราะฉะนั้น ท่านแม้เป็นผู้ไม่มีโทษ จึงได้ผลที่ไม่น่าปรารถนามีคำตำเป็นต้น” ดังนี้บ้าง,

เวรของชนเหล่านั้น แม้เกิดแล้วเพราะความประมาท ย่อมสงบได้ด้วยการไม่ผูก (โกรธ) นี้ ดุจไฟไม่มีเชื้อเกิดขึ้นแล้วดับไป ฉะนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแสนหนึ่ง ได้บรรลุอุรียผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

พระติสสเถระ ถึงเป็นคนว่ายาก ก็กลายเป็นคนว่าง่ายแล้วดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ

๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลสิยกษิณี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงหมั้นคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น ทิ เวเรน เวรานิ” เป็นต้น.

[มารดาหารยาให้บุตร]

ดังได้สดับมา บุตรกณุมพีคนหนึ่ง, เมื่อบิดาทำกาละแล้ว, ทำการงานทั้งปวง ทั้งที่นา ทั้งที่บ้าน ด้วยตนเอง ปฏิบัติมารดาอยู่. ต่อมา มารดาได้บอกแก่เขาว่า “พ่อ, แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า.”

บุตร. แม่, อย่าพูดอย่างนี้เลย. ฉันจักปฏิบัติแม่ไปจนตลอดชีวิต.

มารดา. พ่อ, เจ้าคนเดียวทำการงานอยู่ ทั้งที่นาและที่บ้าน. เพราะเหตุนี้ แม่จึงไม่มีความสบายใจเลย. แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า.

เขาแม่ห้าม (มารดา) หลายครั้งแล้ว ได้นิ่งเสีย.

มารดานั้นออกจากเรือน เพื่อจะไปสู่ตระกูลแห่งหนึ่ง.

ลำดับนั้น บุตรถามมารดาว่า “แม่จะไปตระกูลไหน?”, เมื่อมารดาบอกว่า “จะไปตระกูลชื่อนั้น” ดังนี้แล้ว, ห้ามการที่จะไปตระกูลนั้นเสียแล้ว บอกตระกูลที่ตนชอบใจให้.

มารดาได้ไปตระกูลนั้นหมั้นนางกุมาริกาไว้แล้ว กำหนดวัน (แต่งงาน) นำนางกุมาริกาคนนั้นมา ได้ทำไว้ในเรือนของบุตร. นางกุมาริกานั้น ได้เป็นหญิงหมั้น.

ที่นั้น มารดาจึงพูดกะบุตรว่า “พ่อ เจ้าให้แม่นำกุมาริกามาตามชอบใจของเจ้าแล้ว บัดนี้ นางกุมาริกานั้นเป็นหมั้น.

ก็ธรรมดา ตระกูลที่ไม่มีบุตรยอมฉิบหาย. ประเพณียอมไม่สืบเนื่องไป. เพราะฉะนั้น แม่จักนำนางกุมาริกาคนอื่นมา” แม้บุตรนั้นกล่าวห้ามอยู่ว่า “อย่าเลย แม่” ดังนี้ ก็ยังได้กล่าว (อย่างนั้น) บ่อยๆ.

หญิงหมั้นได้ยินคำนั้น จึงคิดว่า “ธรรมดาบุตร ย่อมไม่อาจฝืนคำมารดาบิดาไปได้.

บัดนี้ แม่ผู้คิดจะนำหญิงอื่น ผู้ไม่เป็นหมั้นมาแล้ว ก็จักใช้เราอย่างทาสี. ถ้าอย่างไร เราพึงนำนางกุมาริกาคนหนึ่งมาเสียเอง” ดังนี้แล้ว จึงไปยังตระกูลแห่งหนึ่ง ขอนางกุมาริกา เพื่อประโยชน์แก่สามี.

ถูกพวกชนในตระกูลห้ามว่า “หล่อนพูดอะไรเช่นนั้น” ดังนี้แล้ว จึงอ้อนวอนว่า

“ฉันเป็นหมั้น ตระกูลที่ไม่มีบุตร ย่อมฉิบหาย ธิดาของท่านได้บุตรแล้ว จักได้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติ.

ขอท่านโปรดยกธิดานั้นให้แก่สามีของฉันเถิด” ดังนี้แล้ว ยังตระกูลนั้นให้ยอมรับแล้ว จึงนำมาไว้ในเรือนของสามี.

ต่อมา หญิงหมั้นนั้น ได้มีความปริวิตกว่า

“ถ้านางคนนี้จะจักได้บุตรหรือธิดาไซ้ จักเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติแต่ผู้เดียว, ควรเราจะทำนางอย่าให้ได้ทารกเลย.”

[เมียหลวงปรุ้งยาทำลายครรภ์เมียน้อย]

ลำดับนั้น หญิงหมั้นจึงพูดกะนางนั้นว่า “ครรภ์ตั้งขึ้นในท้องหล่อนเมื่อใด ขอให้หล่อนบอกแก่ฉันเมื่อนั้น.”

นางนั้นรับว่า “จ๊ะ” เมื่อครรภ์ตั้งแล้ว ได้บอกแก่หญิงหมั้นนั้น.

ส่วนหญิงหมั้นนั้นแล ให้ข้าวต้มและข้าวสวยแก่นางนั้นเป็นนิตย์.

ภายหลัง นางได้ให้ยาสำหรับทำครรภ์ให้ตก ปนกับอาหารแก่นางนั้น.

ครรภ์ก็ตก [แห่ง].

เมื่อครรภ์ตั้งแล้วเป็นครั้งที่ ๒ นางก็ได้บอกแก่หญิงหมั้นนั้น.

แม้หญิงหมั้นก็ได้ทำครรภ์ให้ตก ด้วยอุบายอย่างนั้นนั่นแล เป็นครั้งที่ ๒.

ลำดับนั้น พวกหญิงที่คุ้นเคยกัน ได้ถามนางนั้นว่า “หญิงร่วมสามีทำอันตรายหล่อนบ้างหรือไม่?”

นางแจ้งความนั้นแล้ว ถูกหญิงเหล่านั้นกล่าวว่า “หญิงบอดเขลา^๑ เหตุไร หล่อนจึงได้ทำอย่างนั้นเล่า?

หญิงหมั้นนี้ ได้ประกอบบายสำหรับทำครรภ์ให้ตกให้แก่หล่อน เพราะกลัวหล่อนจะเป็นใหญ่.

เพราะฉะนั้น ครรภ์ของหล่อนจึงตก. หล่อนอย่าได้ทำอย่างนี้อีก.” ในครั้งที่ ๓ นางจึงมิได้บอก.

ต่อมา หญิงหมั้นเห็นท้องของนางนั้นแล้วจึงกล่าวว่า “เหตุไร หล่อนจึงไม่บอกความที่ครรภ์ตั้งแก่ฉัน?”,

เมื่อนางนั้นกล่าวว่า “หล่อนนำฉันมาแล้ว ทำครรภ์ให้ตกไปเสียถึง ๒ ครั้งแล้ว. ฉันจะบอกแก่หล่อนทำไม?”,

จึงคิดว่า “บัดนี้ เราฉิบหายแล้ว” คอยดูแลความประมาทของนางกุมาริกานั้นอยู่,

เมื่อครรภ์แก่เต็มที่แล้ว, จึงได้ช่อง ได้ประกอบบายให้แล้ว.

ครรภ์ไม่อาจตก เพราะครรภ์แก่ จึงนอนขวาง(ทวาร).

เวทนากล้าแข็งได้เกิดขึ้น.

นางถึงความสงสัยในชีวิต^๒.

นางตั้งความปรารถนาว่า

“เราถูกมันให้ฉิบหายแล้ว. มันเองนำเรามา ทำทารกให้ฉิบหายถึง ๓ คนแล้ว. บัดนี้ เราเองก็จะฉิบหาย.

บัดนี้ เราจุติจากอัทธภาพนี้ พึงเกิดเป็นนางยักษิณี อาจเคี้ยวกินทารกของมันเถิด” ดังนี้แล้ว ตายไปเกิดเป็นแม่แมวในเรือนนั่นเอง.

ฝ่ายสามี จับหญิงหมั้นแล้ว กล่าวว่า “เจ้าได้ทำการตัดตระกูลของเราให้ขาดสูญ” ดังนี้แล้ว

ทุบด้วยอวัยวะทั้งหลายมีศอกและเข่าเป็นต้นให้บอบช้ำแล้ว.

หญิงหมั้นนั้นตายเพราะความเจ็บนั้นแล แล้วได้เกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน.

[ผลิตภัณฑ์สังหารคนละชาติ ด้วยอำนาจผูกเวร]

ต่อกาลไม่นาน แม่ไก่ได้ตักฟองหลายฟอง.

แม่แมวมากินฟองไก่เหล่านั้นเสีย.

ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ มันก็ได้กินเสียเหมือนกัน.

แม่ไก่ทำความปรารถนาว่า “มันกินฟองของเราถึง ๓ ครั้งแล้ว เดียวนี้ มันอยากกินตัวเราด้วย.

เดี๋ยวนี้ เราจุติจากอัทธภาพนี้แล้ว พึงได้กินมันกับลูกของมัน” ดังนี้แล้ว จุติจากอัทธภาพนั้น ได้เกิดเป็นแม่เสือเหลือง.

ฝ่ายแม่แมว ได้เกิดเป็นแม่เนื้อ.

ในเวลาแม่เนื้อนั้นคลอดลูกแล้วๆ แม่เสือเหลือง ก็ได้มากินลูกทั้งหลายเสียถึง ๓ ครั้ง.

เมื่อเวลาจะตาย แม่เนื้อทำความปรารถนาว่า “พวกลูกของเรา แม่เสือเหลืองตัวนี้กินเสียถึง ๓ ครั้งแล้ว.

เดี๋ยวนี้มันจักกินตัวเราด้วย. เดียวนี้เราจุติจากอัทธภาพนี้แล้ว พึงได้กินมันกับลูกของมันเถิด” ดังนี้แล้ว

ได้ตายไปเกิดเป็นนางยักษิณี.

ฝ่ายแม่เสือเหลือง จุติจากอัทธภาพนั้นแล้ว ได้เกิดเป็นกุลธิดา^๓ ในเมืองสาวัตถี.

๑ อันธพาล โง่เพียงตั้งคนตาบอด

๒ ชีวิตสัสย์

๓ หญิงสาวของตระกูล หญิงสาวในตระกูล หรือหญิงสาวมีตระกูล.

นางถึงความเจริญแล้ว ได้ไปสู่ตระกูลสามีในบ้านริมประตูเมือง.

ในกาลต่อมา นางได้คลอดบุตรคนหนึ่ง.

นางยักษิณี จำแลงตัวเป็นหญิงสาวที่รักของเขามาแล้ว ถามว่า “หญิงสาวของฉันอยู่ที่ไหน?”

พวกชาวบ้านได้บอกว่า “เขาคลอดบุตรอยู่ในห้อง.”

นางยักษิณีฟังคำนั้น แสร้งพูดว่า “หญิงสาวของฉันคลอดลูกเป็นชายหรือหญิงหนอ. ฉันจักดูเด็กนั้น” ดังนี้แล้ว

เข้าไปทำเป็นแลดูอยู่ จับทารกกินแล้วก็ไป.

ถึงในหนที่ ๒ ก็ได้กินเสียเหมือนกัน.

ในหนที่ ๓ นางกุลธิดามีครรภ์แก่ เรียกสามีมาแล้ว บอกว่า “นาย นางยักษิณีคนหนึ่งกินบุตรของฉันเสียในหนที่ ๒ คนแล้วไป.

เดี๋ยวนี้ ฉันจักไปสู่เรือนแห่งตระกูลของฉันคลอดบุตร” ดังนี้แล้ว ไปสู่เรือนแห่งตระกูล คลอดบุตรที่นั่น.

ในกาลนั้น นางยักษิณีนั่งถึงคราวส่งน้ำ.

ด้วยว่า นางยักษิณีทั้งหลายต้องตักน้ำ จากสระอินดาตพูนบนศิระชะมา เพื่อทำเวสสุวรรณ ตามวาระ

ต่อล่วง ๔ เดือนบ้าง ๕ เดือนบ้างจึงพ้น (จากเวร) ได้.

นางยักษิณีเหล่าอื่นมีกายบอบข้ำ ถึงความสิ้นชีวิตบ้างก็มี.

ส่วนนางยักษิณีนั่ง พอพันจากเวรส่งน้ำแล้วเท่านั้น ก็รีบไปสู่เรือนนั้น ถามว่า “หญิงสาวของฉันอยู่ที่ไหน?”

พวกชาวบ้านบอกว่า “ท่านจักพบเขาที่ไหน? นางยักษิณีคนหนึ่งกินทารกของเขาที่คลอดในที่นี่.

เพราะฉะนั้น เขาจึงไปสู่เรือนแห่งตระกูล.”

นางยักษิณีนั่งคิดว่า “เขาไปในที่ใดๆ ก็ตามเกิด จักไม่พ้นเราได้ ดังนี้แล้ว อันกำลังเวรให้หลุดสาหัสแล้ว วิ่งบ่าหน้าไปสู่เมือง.

ฝ่ายนางกุลธิดา ในวันเป็นที่รับซื้อ ให้ทารกนั้นอาบน้ำ ตั้งชื่อแล้ว กล่าวกะสามีว่า “นาย เดี่ยวนี้ เราพากันไปสู่เรือนของเราเกิด”

อุ้มบุตรไปกับสามี ตามทางอันตัดไปในท่ามกลางวิหาร มอบบุตรให้สามีแล้ว

ลงอาบน้ำในสระโบกขรณีข้างวิหารแล้ว ขึ้นมารับเอาบุตร,

เมื่อสามีกำลังอาบน้ำอยู่, ยืนให้บุตรตีนมม แลเห็นนางยักษิณีมาอยู่ จำได้แล้ว ร้องด้วยเสียงอันดังว่า

“นาย มาเร็วๆ เกิด. นี้ นางยักษิณีคนนั้น” ดังนี้แล้ว ไม่อาจยืนรออยู่จนสามีนั้นมาได้ วิ่งกลับบ่าหน้าไปสู่ภายในวิหารแล้ว.

[เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร]

ในสมัยนั้น พระศาสดา ทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท.

นางกุลธิดานั้น ให้บุตรนอนลงเคียงหลังพระบาทแห่งพระตถาคตเจ้าแล้ว กราบทูลว่า

“บุตรคนนี้ ข้าพระองค์ถวายแต่พระองค์แล้ว. ขอพระองค์ประทานชีวิตแก่บุตรข้าพระองค์เกิด.”

สุมนเทพ ผู้สิงอยู่ที่ซุ้มประตู ไม่ยอมให้นางยักษิณีเข้าไปข้างใน.

พระศาสดารับสั่งเรียกพระอานนทเถระมาแล้ว ตรัสว่า “อานนท เธอจงไป. เรียกนางยักษิณีนั้นมา.”

พระเถระเรียกนางยักษิณีมาแล้ว.

นางกุลธิดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางยักษิณีมา.”

พระศาสดา ตรัสว่า “นางยักษิณีจงมาเกิด. เจ้าอย่าได้ร้องไปเลย” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสกะนางยักษิณีผู้มาขึ้นอยู่แล้วว่า

“เหตุไร? เจ้าจึงทำอย่างนั้น ก็ถ้าพวกเจ้าไม่มาสู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้า ผู้เช่นเราแล้ว

เวรของพวกเจ้า จักได้เป็นกรรมตั้งอยู่ชั่วกัป เหมือนเวรของงูกับพังพอน, ของหมึกกับไม้สะคร้อ และของกากกับนกเค้า,

เหตุไฉน พวกเจ้าจึงทำเวรและเวรตอบแก่กัน? เพราะเวรย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ทหารงับได้ด้วยเวรไม่” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ในกาลไหนๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย
แต่ว่า ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร, ธรรมนี้เป็นของเก่า.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น หิ เวเรณ เป็นต้น ความว่า

เหมือนอย่างว่า บุคคล แม้เมื่อล้างที่ซึ่งเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาดมีน้ำลายและน้ำมูก เป็นต้น ด้วยของไม่สะอาดเหล่านั้นแล ย่อมไม่อาจทำให้เป็นที่หมดจด หายกลิ่นเหม็นได้, โดยที่แท้ ที่นั่นกลับเป็นที่ไม่หมดจดและมีกลิ่นเหม็นยิ่งกว่าเก่าอีก ฉนใด, บุคคลเมื่อดำตบขนผู้ดำอยู่ประหารตบขนผู้ประหารอยู่ ย่อมไม่อาจยังเวรให้ระงับด้วยเวรได้, โดยที่แท้ เขาเชื่อว่าทำเวรนั่นเองให้ยิ่งขึ้น ฉนนั่นนันทิว.

แม้ในกาลไหนๆ ขึ้นชื่อว่าเวรทั้งหลาย ย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวร. โดยที่แท้ ชื่อว่าย่อมเจริญอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้.

สองบทว่า อเวเรณ จ สมมตติ ความว่า

เหมือนอย่างว่า ของไม่สะอาด มีน้ำลาย เป็นต้นเหล่านี้ อันบุคคลล้างด้วยน้ำที่ใสย่อมหายหมดได้,

ที่นั่นย่อมเป็นที่หมดจด ไม่มีกลิ่นเหม็น ฉนใด,

เวรทั้งหลาย ย่อมระงับ คือย่อมสงบ ได้แก่ ย่อมถึงความไม่มีได้ด้วยความไม่มีเวร คือด้วยน้ำคือขันติและเมตตา

ด้วยการทำไว้ในใจโดยแยบคาย และ ด้วยการพิจารณา ฉนนั่น นันทิว.

บาทพระคาถาว่า เอส ธมโม สมนตโน ความว่า

ธรรมนี้คือที่นับว่า ความสงบเวร ด้วยความไม่มีเวร เป็นของเก่า คือ เป็นมรรคาแห่งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีนาสพทั้งหลายทุกๆ พระองค์ ดำเนินไปแล้ว.

ในกาลจบพระคาถา นางยักษิณีนัน ตั้งอยู่ในพระโสตาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

[นางยักษิณีนันรู้ฝนมากฝนน้อย]

พระศาสดา ได้ตรัสกะหญิงนั้นว่า “เจ้าจงให้บุตรของเจ้าแก่นางยักษิณีนีเกิด.”

หญิง. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์กลัว.

พระศาสดา. เจ้าอย่ากลัวเลย. อันตรายย่อมไม่มีแก่เจ้า เพราะอาศัยนางยักษิณีนี.

นางได้ให้บุตรแก่นางยักษิณีนันแล้ว.

นางยักษิณีนันอุ้มทารกนั้นจบกอดแล้ว คินให้แก่มารดาอีก ก็เริ่มร้องไห้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามนางยักษิณีนันว่า “อะไรนั้น?”

นางยักษิณีนันกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพระองค์

แม้สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยไม่เลือกทาง ยังไม่ได้อาหารพอเต็มท้อง. บัดนี้ ข้าพระองค์จะเลี้ยงชีพได้อย่างไร.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสปลอบนางยักษิณีนันว่า “เจ้าอย่าวิตกเลย” ดังนี้แล้ว ตรัสกะหญิงนั้นว่า

“เจ้าจงนำนางยักษิณีไปให้อยู่ในเรือนของตนแล้ว จงปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดี.”

หญิงนั้นนำนางยักษิณีไปแล้ว ให้พักอยู่ในโรงกระต๋อง ได้ปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดีแล้ว.

ในเวลาซ่อมข้าวเปลือก สากปรากฏแก่นางยักษิณีนั้นดุจต่อยศิริชะ.

เขาจึงเรียกนางกุลธิดาผู้สหายมาแล้วพูดว่า “ฉันจักไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ ขอท่านจงให้ฉันพักอยู่ในที่อื่นเถิด”

แม้อันหญิงสหายนั้นให้พักอยู่ในเหล่านี้ คือ ‘ในโรงสาก ข้างตุ่มน้ำ ริมเตาไฟ ริมชายคา ริมกองหยากเยื่อ ริมประตูบ้าน’

(นาง) ก็กล่าวว่า “ในโรงสากนี้ สากย่อมปรากฏดุจต่อยศิริชะฉันอยู่. ที่ข้างตุ่มน้ำนี้ พวกเด็กย่อมรดน้ำเป็นเดนลงไป.

ที่ริมเตาไฟนี้ ฝูงสุนัขย่อมมานอน. ที่ริมชายคานี้ พวกเด็กย่อมทำสกปรก. ที่ริมกองหยากเยื่อนี้ คนทั้งหลายย่อมเทหยากเยื่อ.

ที่ริมประตูบ้านนี้ พวกเด็กชาวบ้าน ย่อมเล่นการพนันกันด้วยคะแนน” ดังนี้แล้ว ได้ห้ามที่ทั้งปวงนั้นเสีย

ครั้งนั้น หญิงสหาย จึงให้นางยักษิณีนั้นพักอยู่ในที่อันสงัดภายนอกบ้านแล้ว

นำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดี ไปเพื่อนางยักษิณีนั้น แล้วปฏิบัติในที่นั้น.

นางยักษิณีนั้น คิดอย่างนี้ว่า

“เดี๋ยวนี้หญิงสหายของเรา มีอุปการะแก่เรามาก, เอาเถอะ เราจักทำความแทนคุณสักอย่างหนึ่ง” ดังนี้แล้ว

ได้บอกแก่หญิงสหายว่า “ในปีนี้จักมีฝนดี, ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ดอนเถิด. ในปีนี้ฝนจักแล้ง. ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ลุ่มเถิด.”

ข้าวกล้าอันพวกชนที่เหลือทำแล้ว ย่อมเสียหาย ด้วยน้ำมากเกินไปบ้าง ด้วยน้ำน้อยบ้าง.

ส่วนข้าวกล้าของนางกุลธิดานั้น ย่อมสมบูรณ์เหลือกิน.

[นางยักษิณีเริ่มตั้งสลากภัต]

ครั้งนั้น พวกชนที่เหลือเหล่านั้น พากันถามนางว่า

“แม่ ข้าวกล้าที่หล่อนทำแล้ว ย่อมไม่เสียหายด้วยน้ำมากเกินไป ย่อมไม่เสียหายด้วยน้ำน้อย.

หล่อนรู้ความที่ฝนดีและฝนแล้ง แล้วจึงทำการงานหรือ? ข้อนี้เป็นอย่างไรหนอแล?”

นางบอกว่า “นางยักษิณี ผู้เป็นหญิงสหายของฉัน บอกความที่ฝนดีและฝนแล้งแก่ฉัน.

ฉันทำข้าวกล้าทั้งหลายในที่ดอนและที่ลุ่ม ตามคำของนางยักษิณีนั้น. เหตุฉะนั้น ข้าวกล้าของฉันจึงสมบูรณ์ดี.

พวกท่านไม่เห็นโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น ที่ฉันนำไปจากเรือนเนื่องนิത്യหรือ?

สิ่งของเหล่านั้น ฉันนำไปให้นางยักษิณีนั้น.

แม้พวกท่านก็จงนำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดี ไปให้นางยักษิณีบ้างซิ.

นางยักษิณีก็จักแลดูการงานของพวกท่านบ้าง.”

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมืองทั้งสิ้น พากันทำสักการะแก่นางยักษิณีนั้นแล้ว.

จำเดิมแต่นั้นมา นางยักษิณีเมื่อนั้น แลดูการงานทั้งหลายของชนทั้งปวงอยู่ ได้เป็นผู้ถึงลาภอันเลิศ มีบริวารมากแล้ว.

ในกาลต่อมา นางยักษิณีนั้นเริ่มต้นสลากภัต ๘ ที่แล้ว.

สลากภัตนั้น คนทั้งหลายยังถวายเป็นอยู่จนกาลทุกวันนี้แล.

เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลิย์กษิณี จบ.

๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ตรัสพระธรรมเทศนาว่า
“ปเร จ น วิชานนติ” เป็นต้น.

[พระวินัยตรงกับพระธรรมกถิกะถกเถียงกันเรื่องวินัย]

ความพิสดารว่า ภิกษุ ๒ รูป คือ พระวินัยธร รูป ๑ พระธรรมกถิกะ รูป ๑ มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้อยู่ที่โฆสิตาราม
ใกล้เมืองโกสัมพี.

วันหนึ่ง ในภิกษุ ๒ รูปนั้น พระธรรมกถิกะ ไปฐานแล้ว^๑ เว้นน้ำชำระที่เหลื่อ ไวในภาชนะ ที่ชุ่มน้ำแล้ว ก็ออกมา.

ภายหลัง พระวินัยธรเข้าไปที่ชุ่มน้ำนั้น เห็นน้ำนั้น ออกมาถามพระธรรมกถิกะนอกนี้ว่า “ผู้มีอายุ ท่านเหลือน้ำไว้หรือ?”

ธรรมกถิกะ. ครับ ผู้มีอายุ.

วินัยธร. ก็ท่านไม่รู้ว่าจะอาบัติ ในเพราะการเหลือน้ำไว้หรือ?

ธรรมกถิกะ. ครับ ผมไม่ทราบ.

วินัยธร. ไม่รู้ก็ช่างเถิด ผู้มีอายุ เป็นอาบัติในข้อนี้.

ธรรมกถิกะ. ถ้าอย่างนั้น ผมจักทำคืนอาบัตินั้นเสีย.

วินัยธร. ผู้มีอายุ ก็ถ้าว่า ข้อนั้นท่านไม่แก้ง^๒ทำ เพราะความไม่มีสติ, อาบัติไม่มี.

พระธรรมกถิกะนั้น จึงได้เป็นผู้มีความเห็นอาบัตินั้นว่ามีใช้อาบัติ.

ฝ่ายพระวินัยธร ได้บอกแก่พวกนิสิต^๓ของตนว่า “พระธรรมกถิกะรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้”

พวกนิสิตพระวินัยธรนั้น เห็นพวกนิสิตของพระธรรมกถิกะนั้นแล้ว ได้กล่าวว่า

“พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้ว่า เป็นอาบัติ.”

พวกนิสิตของพระธรรมกถิกะนั้น ไปแจ้งแก่พระอุปัชฌาย์ของตนแล้ว.

พระธรรมกถิกะนั้น พูดยังว่า “พระวินัยธรรูปนี้ เมื่อก่อนพูดว่า ‘ไม่เป็นอาบัติ’ เดียวนี้พูดว่า ‘เป็นอาบัติ’

พระวินัยธรนั้น พุดมธุสา.”

พวกนิสิตของพระธรรมกถิกะนั้นไป กล่าวว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน พุดมธุสา.”

พวกนิสิตของพระวินัยธรและพระธรรมกถิกะนั้น ทำความทะเลาะกันและกันให้เจริญแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

ภายหลัง พระวินัยธรได้โอกาส จึงได้ทำอุกเขปนียกรรม^๔ แก่พระธรรมกถิกะ เพราะโทษที่ไม่เห็นอาบัติ.

จำเดิมแต่กาลนั้น แม้พวกอุกเขปนียกรรมผู้ถวายปัจจัยของภิกษุ ๒ รูปนั้น ก็ได้เป็น ๒ ฝ่าย.

พวกภิกษุณีผู้รับโอวาทกัถี พวกอารักขเทวดา^๕ กัถี ของภิกษุ ๒ รูปนั้น พวกอากาศฐูเทวดา^๖

ผู้เพื่อนเห็น เพื่อนคบ ของพวกอารักขเทวดาเหล่านั้นกัถี พวกปุกุณชนทั้งปวงกัถี ได้เป็น ๒ ฝ่าย ตลอดจนพรหมโลก.

๑ สรีรวลณฺขํ กตฺวา.

๒ อิตฺร นอภินฺ, อีกรคนหนึ่ง/อีกอันหนึ่ง ที่เหลื่อ

๓ สลฺยจิจฺจ ไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้เจตนา (ภาษาเก่า)

๔ นิสฺสิต นิสฺสิตก ผู้อาศัย, ศิษย์ที่เล่าเรียนอยู่ในสำนัก

๕ กรรมที่สงฆ์จะพึงทำแก่ภิกษุที่สงฆ์สมควรจะยกเสีย

๖ เทวดาผู้คุ้มครองรักษา

๗ เทวดาผู้สถิตอยู่ในอากาศ.

ก็โกลาหลกีก้องเป็นเสียงเดียว ได้ขึ้นไปจนนอกนิมิตถุภพ.

[พระศาสดาตรัสสอนให้สามัคคิกัน]

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้า กราบทูล

(๑) ความเห็น^๑ว่า “พระธรรมกถึกะรูปนี้ สงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมที่ประกอบด้วยธรรมแท้” ของพวกภิกษุผู้ยกวัตร และ (๒) ความเห็น^๒ว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกเรา สงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมซึ่งมิได้ประกอบด้วยธรรม”

ของพวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมกถึกะผู้ที่สงฆ์ยก

และ (๓) การเที่ยวตามห้อมล้อมพระธรรมกถึกะนั้น ของพวกภิกษุเหล่านั้น แม้อันพวกภิกษุผู้ยกวัตรห้ามอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงส่งโอวาทไปว่า “นัยว่า ภิกษุทั้งหลายจงพร้อมเพรียงกัน” ถึง ๒ ครั้ง

ทรงสดับว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายไม่ปรารถนาจะเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน”

ครั้งหนที่ ๓ ทรงสดับว่า “ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว” ดังนี้ จึงเสด็จไปสู่สำนักของเธอทั้งหลายแล้ว ตรัสโทษในการยกวัตรของพวกภิกษุยกวัตร และโทษในการไม่เห็นอาบัติของภิกษุนอกนี้แล้ว

ทรงอนุญาตสังฆกรรมทั้งหลายมีอุโบสถเป็นต้น ในสีมาเดียวกันที่โฆสิตารามนั่นเอง แก่เธอทั้งหลายอีกแล้ว –

ทรงบัญญัติวัตรในโรงฉันว่า “ภิกษุทั้งหลาย พึงนั่งในแถวมีอาสนะหนึ่งๆ ในระหว่างๆ” ดังนี้ เป็นต้น

แก่เธอทั้งหลายผู้เกิดการแตกร้างในสถานทั้งหลาย มีโรงฉันเป็นต้น แล้ว

ทรงสดับว่า “ถึงเดี๋ยวนี้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ยังเกิดการแตกร้างกันอยู่” จึงเสด็จไปที่โฆสิตารามนั้นแล้ว

ตรัสห้ามว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านอย่าได้ทำการแตกร้างกัน” ดังนี้ เป็นต้นแล้ว –

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า การแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทนั้น ทำความฉิบหายให้

แท้จริง แม้นางนกลูกกูกา^๓ อาศัยการทะเลาะกัน ยังอาจทำพญาช้างให้ถึงความสิ้นชีวิต” ดังนี้แล้ว ตรัสลูกกูกาขาดแล้ว^๔

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขอพวกท่านพร้อมเพรียงกันเถิด อย่าวิวาทกันเลย.

เพราะว่า แม้นกกระจาบตั้งหลายพัน อาศัยความวิวาทกัน ได้ถึงความสิ้นชีวิต” ดังนี้แล้ว ตรัสว่าลูกกูกาขาด^๕.

[ตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ]

แม้อย่างนี้, เมื่อพวกภิกษุนั้นก็ไม่เชื่อถ้อยคำ, เมื่อภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปใดรูปหนึ่ง ไม่พอใจให้พระตถาคตเจ้าทรงลำบาก

กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค ผู้เจ้าของแห่งธรรม ทรงรอก่อน,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีความขวนขวายน้อย หมั่นประกอบธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฐฐธรรมอยู่เถิด;

พวกข้าพระองค์จักปรากฏ เพราะการแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทนั่นเอง” –

๑ ลทธิ ความเห็น, การได้ (ลก ‘ได้’-ติ ปัจจัย) หรือแปลว่า

(๑) การที่พวกภิกษุผู้ยกวัตรถือว่า “พระธรรมกถึกะรูปนี้ สงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมที่ประกอบด้วยธรรมแท้,”

และ (๒) การที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมกถึกะผู้ที่สงฆ์ยกเสียแล้วถือว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกเรา สงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมซึ่งมิได้ประกอบด้วยธรรม,”

และ (๓) การที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมกถึกะ ผู้ที่สงฆ์ยกวัตรเหล่านั้น แม้อันพวกภิกษุผู้ยกวัตรห้ามอยู่ ก็ยังขึ้นเที่ยวตามห้อมล้อมพระธรรมกถึกะนั้น.

๒ ได้แก่ นั่งเป็นแถว เว้นช่องว่างให้ภิกษุอื่นเข้าแทรกนั่งได้รูปหนึ่งๆ ในระหว่าง.

๓ นกไส้

๔ ขุ. ขา. ปญจก. ๒๗/๑๗๐ ตทญญกถา. ๔/๔๔๖.

๕ ขุ. ขา. เอก. ๒๗/๓๘. ตทญญกถา ม. ๒/๒๙๗.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าถึง

(๑) ความที่พระเจ้าทีฆติโกศลราช ถูกพระเจ้าพรหมทัต ชิงเอาราชสมบัติ ปลอมเพศไม่ให้ใครรู้จัก

ประทับอยู่ (ในเมืองพาราณสี) ถูกจับปลงพระชนม์เสีย และ

(๒) ความที่พระเจ้าพรหมทัตและทีฆากุมารเหล่านั้นพร้อมเพรียงกัน จำเดิมแต่เมื่อทีฆากุมารยกพระชนม์ของพระองค์ถวาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีแล้ว ในเมืองพาราณสี ได้มีพระเจ้ากรุงกาสิ (พระองค์หนึ่ง) ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัต” ดังนี้เป็นต้น แม้ตรัสสอนว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ความอดกลั้นและความสงบเสงี่ยม เห็นปานนั้น”

ยังได้มีแล้วแก่พระราชาเหล่านั้น ผู้มีไม้อันถือไว้แล้ว ผู้มีศัสตราอันถือไว้แล้ว;

ข้อที่ท่านทั้งหลายผู้บวชแล้วในธรรมวินัยที่กล่าวชอบแล้วอย่างนี้ ควรเป็นผู้อดกลั้นเป็นผู้สงบเสงี่ยม

จะพึงงามในธรรมวินัยนี้แล ภิกษุทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ก็ไม่สามารถจะทำเธอทั้งหลาย ให้พร้อมเพรียงกันได้เลย.

[พระศาสดาทรงระอา จึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารกชัฏวัน]

พระองค์ทรงระอาพระทัย เพราะมีความอยู่อาเกียรนั้น ทรงพระดำริว่า

“เดี๋ยวนี้เราอยู่อาเกียรเป็นทุกข์ และภิกษุเหล่านี้ไม่ทำ(ตาม)คำของเรา. ถ้าอย่างไร เราพึงหลีกเลี่ยงจากหมู่ผู้เดียว” ดังนี้

เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเรื่องโกสัมพี ไม่ตรัสบอกพระภิกษุสงฆ์ ทรงถือบาตรจีวรของพระองค์ เสด็จไปพาลโลณการาม^๑ แต่พระองค์เดียว ตรัสเอกราวิวัตร^๒ แก่พระภคฺเระ ที่พาลโลณการามนั้นแล้ว ตรัสอานิสงส์แห่งสามัคคีรสแก่กุลบุตร ๓ คน ในมิกทายวัน^๓ ชื่อปาจินวังสะ แล้วเสด็จไปทางบ้านปารีเลยยกะ.

[พวกอุบาสกทรมานภิกษุ]

ดังได้สดับมา ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยบ้านปารีเลยยกะ เสด็จจำพรรษาอยู่ที่ควงไม้สาละใหญ่ ในราวป่ารกชัฏวัน อันข้างปารีเลยยกะอุปัฏฐาก อยู่เป็นผาสุก.

ฝ่ายพวกอุบาสก ผู้อยู่ในเมืองโกสัมพีแล ไปสู่วิหาร ไม่เห็นพระศาสดา จึงถามว่า “พระศาสดาเสด็จอยู่ที่ไหน ครับ?”

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า “พระองค์ทรงเสด็จไปสู่วิวาป่าปารีเลยยกะเสียแล้ว.”

อุบาสก. เพราะเหตุอะไร? ครับ.

ภิกษุ. พระองค์ทรงพยายามจะทำพวกเราให้พร้อมเพรียงกัน. แต่พวกเราหาได้เป็นผู้พร้อมเพรียงกันไม่.

อุบาสก. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว,

ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคี, ไม่ได้เป็นผู้สามัคคีกันแล้วหรือ?

ภิกษุ. อย่างนั้นแล ผู้มีอายุ.

พวกมนุษย์คิดกันว่า “ภิกษุพวกนี้ บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคีอยู่, ก็ไม่สามัคคีกันแล้ว.

พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดา เพราะอาศัยภิกษุพวกนี้.

พวกเราจักไม่ถวายอาสนะ จักไม่ทำสามัคคีธรรมมีการไหว้เป็นต้นแก่ภิกษุพวกนั้น”

จำเดิมแต่นั้นมา ก็ไม่ทำแม้สักว่าสามัคคีธรรมแก่ภิกษุพวกนั้น.

๑ ภวิสฺสติ เป็นกิริยาอาชยาต บอกรอนาคตกาล แต่ในประโยคนี้นี้ หนี นาม จึงแปล ภวิสฺสติ เป็นอดีตกาล.

๒ ปาลีย พาลโลณการกคาโมติ ทิสฺสติ.

๓ ได้แก่ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่แต่ผู้เดียว.

๔ ปาซึ่งประธานให้หมู่เนื้ออาศัย ปาชนิดนี้ใครจะทำอันตรายแก่หมู่สัตว์ไม่ได้.

เธอต้งหลายชูปชิตเพราะมีอาหารน้อย โดยสองสามวันเท่านั้นก็เป็นคนตรง แสดงโทษที่ล่วงเกินแก่กันและกัน ต่างรูปต่างขอขมากันแล้ว กล่าวว่ “อุบาสกต้งหลาย พวกเราพร้อมเพรียงกันแล้ว.

ฝ่ายพวกท่าน ขอให้เป็นพวกเราเหมือนกันอย่างก่อน.”

อุบาสก. พวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาแล้วหรือ? ครับ.

ภิกษุ. ยังไม่ได้ทูลขอขมา ผู้มีอายุ.

อุบาสก. ถ้อย่างนั้น ขอพวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาเสีย.

ฝ่ายพวกข้าพเจ้าจักเป็นพวกท่านเหมือนอย่างก่อน ในกาลเมื่อพวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาแล้ว.

เธอต้งหลายไม่สามารถจะไปสู่สำนักของพระศาสดา เพราะเป็นภายในพรรษา ยังภายในพรรษานั้น ให้ล่วงไปได้ด้วยยาก.

[ข้างปารีเลยยกะอุปัฏฐากพระศาสดา]

ฝ่ายพระศาสดา อันข้างนั้นอุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่สำราญแล้ว.

ฝ่ายข้างนั้น ละฝูงเข้าไปสู่ราวปานนั้น เพื่อต้องการความอยู่ผาสุก.

พระธรรมสังคาคหาจารย์กล่าวไว้อย่างไร?

พระธรรมสังคาคหาจารย์กล่าวไว้ว่า (ครั้งนั้น ความตรีได้มีแก่พญาข้างนั้นว่า)

“เราอยู่อาเกียรด้วยพวกข้างพลาย ข้างพัง ข้างสะเทิน^๑ และลูกข้าง เคี้ยวกินหญ้าที่เขาเด็ดปลายเสียแล้ว.

และพวกเขาคอยเคี้ยวกินกิ่งไม้ที่เราหักลงๆ และเราตีมน้ำที่ขุ่น.

เมื่อเราลงและขึ้นสู่ท่าแล้ว พวกข้างพังก็เดินเสียดสีกายไป. ถ้อย่างไร เราจะหลีกออกจากหมู่อยู่ตัวเดียว.”

ครั้งนั้นแล พญาข้างนั้น หลีกออกจากโขลง เข้าไป ณ บ้านปารีเลยยกะ ราวป่ารักขิตวัน ควง^๒ไม้สาละใหญ่ (และ)

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่แล้ว.

ก็แล ครั้นเข้าไปแล้ว^๓ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แลดูอยู่ ไม่เห็นวัตถุอะไร อื่น จึงกระที่บควงไม้สาละใหญ่ด้วยเท้า ถาก (ให้เรียบ) ถือกิ่งไม้ด้วยวงกวาด.

ตั้งแต่นั้นมา พญาข้างนั้นจับหม้อด้วยวง ตักน้ำฉันทน้ำใช้มาต้งไว้, เมื่อทรงพระประสงค์ด้วยน้ำร้อน, ก็จัดน้ำร้อนถวาย.

พญาข้างนั้นจัดน้ำร้อนได้อย่างไร?

พญาข้างนั้นสีไม้แห้งด้วยวงให้ไฟเกิด. ใส่ฟืนให้ไฟลุกขึ้น เผาศิลาในกองไฟนั้นแล้ว

กลิ้งก้อนศิลาเหล่านั้นไปด้วยท่อนไม้ ทิ้งลงในสะพ้งน้อยที่ตัวกำหนดหมายไว้.

ลำดับนั้น หย่อนวงลงไป รู้ว่าน้ำร้อนแล้ว จึงไปถวายบังคมพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า “ปารีเลยยกะ น้ำเจ้าต้มแล้วหรือ?” ดั่งนั้นแล้ว เสด็จไปสร้งในที่นั้น.

ในกาลนั้น พญาข้างนั้นนำผลไม้ต่างอย่างถวายแด่พระศาสดา.

ก็เมื่อพระศาสดาจะเสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต, พญาข้างนั้นถือบาตรจีวรวางไว้บนตระพอง ตามเสด็จพระศาสดาไป.

พระศาสดาเสร็จถึงแดนบ้านแล้วรับสั่งว่า “ปารีเลยยกะ ตั้งแต่ที่นี่ เจ้าไม่อาจไปได้. เจ้าจงเอาบาตรจีวรของเรามา” ดั่งนั้นแล้ว

ให้พญาข้างนั้นเอาบาตรจีวรมาถวายแล้ว เสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต.

๑ ข้างสะเทิน คือ ข้างวัยรุ่น เพิ่งจะเริ่มเป็นหนุ่มสาว.

๒ บริเวณ เช่น ในควงไม้ศรีมหาโพธิ์.

๓ วิ. มหา. ๕/๓๔๑-๓๔๒.

ส่วนพญาช่างนั้นยืนอยู่ที่นั่นเอง จนกว่าพระศาสดาจะเสด็จออกมา

ในเวลาพระศาสดาเสด็จมา ทำการต้อนรับแล้ว ถือบาตรจีวรโดยนัยก่อน

(นำไป) ปลง ณ ที่ประทับอยู่แล้ว ถวายงานพัดด้วยกิ่งไม้ แสดงวัตรอยู่.

ในราตรี พญาช่างนั้นถือท่อนไม้ใหญ่ด้วยวงง เทียวไปในระหว่างๆ แห่งราวปากว่าอรุณจะขึ้น

เพื่อกันอันตรายอันจะมีแต่เนื้อร้าย ด้วยตั้งใจว่า “จักรักษาพระศาสดา.”

ได้ยินว่า ราวปานนั้นชื่อว่ารักขิตวันสัณณะ จำเดิมแต่กาลนั้นมา.

ครั้นอรุณขึ้นแล้ว, พญาช่างนั้นทำวัตรทั้งปวง โดยอุบายนั้นนั้นแล ตั้งต้นแต่ถวายน้ำสรงพระพักตร์.

[วานรถวายรวงน้ำผึ้ง]

ในกาลนั้น วานรตัวหนึ่ง เห็นช่างนั้นลุกขึ้นแล้วๆ ทำอภิสมาจาริกวัตร (คือการปฏิบัติ) แต่พระตถาคตเจ้าแล้ว คิดว่า

“เราก็จักทำอะไรๆ ถวายบ้าง” เทียวไปอยู่,

วันหนึ่ง เห็นรวงผึ้งที่กิ่งไม้หาตัวมิได้ หักกิ่งไม้แล้ว นำรวงผึ้งพร้อมทั้งกิ่งไม้ไปสู่สำนักพระศาสดา ได้เด็ดใบตองรองถวาย^๑.

พระศาสดาทรงรับแล้ว.

วานรแลดูอยู่ ด้วยคิดว่า “พระศาสดาจักทรงทำบริโภคน้ำหรือไม่?” เห็นพระศาสดาทรงรับแล้วนั่งเฉยอยู่ คิดว่า “อะไรหนอแล”

จึงจับปลายกิ่งไม้พลิกพิจารณา ดูเห็นตัวอ่อนแล้ว จึงค่อยๆ นำตัวอ่อนเหล่านั้นออกเสียแล้ว จึงได้ถวายใหม่.

พระศาสดาทรงบริโภคน้ำแล้ว.

วานรนั้นมีใจยินดี ได้จับกิ่งไม้นั้นๆ ยืนพอนอยู่.

ในกาลนั้น กิ่งไม้ที่วานรนั้นจับแล้วก็ตี กิ่งไม้ที่วานรนั้นเหยียบแล้วก็ตี หักแล้ว.

วานรนั้นตกลงที่ปลายตออันหนึ่ง มีตัวอันปลายตอแทงแล้ว มีจิตเลื่อมใส ทำกาลกิริยาแล้ว

เกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีนางอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร.

[พญาช่างสังเกตดูวัตรพระอานนท์]

การที่พระตถาคตเจ้า อันพญาช่างอุปฐาก ประทับอยู่ในราวป่ารักขิตวันนั้น ได้ปรากฏในชมพูทวีปทั้งสิ้น.

ตระกูลใหญ่ๆ คือ ท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะ และนางวิสาขามหาอุบาสิกา อย่างนี้เป็นต้น ได้ส่งสาส์นจากนครสาวัตถี

ไปถึงพระอานนทเถระว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงพระศาสดาแก่พวกข้าพเจ้า.”

ฝ่ายภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้อยู่ในทิศ จำพรรษาแล้ว เข้าไปหาพระอานนทเถระ วอนขอว่า

“อานนท์ผู้มีอายุ ธรรมิกเถาในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ฟังนานมาแล้ว.

อานนท์ผู้มีอายุ ดิละ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ฟังได้ฟังธรรมิกเถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.”

พระเถระพาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ที่นั้นแล้ว คิดว่า

“การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตเจ้า ผู้เสด็จอยู่พระองค์เดียว ตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุมีประมาณถึงเท่านี้ หาคำไม่” ดังนี้

แล้ว จึงพักภิกษุเหล่านั้นไว้ข้างนอกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแต่รูปเดียวเท่านั้น.

พญาช่างปารีเลยยกะ เห็นพระอานนทเถระนั้นแล้ว ถือบาตรไม้วิ่งไป.

พระศาสดาทรงเห็นแล้ว ตรัสว่า “หลีกไปเสีย ปารีเลยยกะ. อย่าห้ามเลย. ภิกษุเหล่านั้น เป็นพุทธอุปัฏฐาก.”

พญาช่างปารีเลยยกะนั้น ถือบาตรไม้เสียในที่นั้นเองแล้ว ได้เอื้อเพื่อถึงการรับบาตรจีวร.

๑ ตตถ รฐเปตวา อทาสี วางถวายไว้ ณ ที่นั้น.

พระเถระมิได้ให้แล้ว.

พญาข้างได้คิดว่า

“ถ้าภิกษุรูปนี้จักมีวัตรอันได้เรียนแล้ว, ท่านคงจักไม่วางบริวารของตนไว้บนแผ่นดินศิลาที่ประทับของพระศาสดา.”

พระเถระได้วางบาตรจีวรไว้ที่พื้นแล้ว.

[ไม่ได้สหายที่มีปัญญา เทียวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า]

จริงอยู่ ชนผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร ย่อมไม่วางบริวารของตนไว้บนที่นั่งหรือบนที่นอนของครู.

พญาข้างนั้น เห็นอาการนั้น ได้เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว.

พระเถระอภิวาทพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามว่า “อานนท์ เธอมาผู้เดียวเท่านั้นหรือ?” ทรงสดับความที่พระเถระเป็นผู้มาพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ แล้ว
ตรัสว่า “ก็ภิกษุเหล่านั้น อยู่ที่ไหน?”

เมื่อพระเถระทูลว่า “ข้าพระองค์ไม่ทราบน้ำพระทัยของพระองค์ จึงพักเธอทั้งหลายไว้ข้างนอก มาแล้ว (แต่รูปเดียว)”

ตรัสว่า “เรียกเธอทั้งหลายมาเถิด.”

พระเถระได้ทำตามรับสั่งแล้ว.

ภิกษุเหล่านั้น มาถวายบังคมพระศาสดา แล้วนั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับเธอทั้งหลายแล้ว,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าอันสุขุม และเป็นกษัตริย์อันสุขุม
พระองค์เสด็จขึ้นและประทับนั่งพระองค์เดียวตลอดไตรมาส ทำกิจที่ทำได้ด้วยยาก.

ผู้ทำวัตรและปฏิวัตรก็ดี ผู้ถวายน้ำสรงพระพักตร์ก็ดี ชะรอยจะมีได้แล้ว”, ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กิจทั้งปวงของเรา อันพญาข้างปารีเลยยกะทำแล้ว. ก็อันบุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนี้ อยู่ด้วยกันควรแล้ว.

เมื่อไม่ได้สหาย (เห็นปานนี้) ความเป็นผู้เทียวไปผู้เดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า” ดังนี้แล้ว ได้ภาษิต ๓ คาถาในนาควรรคเหล่านี้ว่า

“ถ้าบุคคลได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน มีปัญญาทรงจำ

มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เทียวไปด้วยกันไซ้,

(บุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนั้น) ควรมีใจยินดี มีสติ ครอบงำอันตราย

ซึ่งคอยเบียดเบียนรอบข้าง ทั้งปวงเสียแล้ว เทียวไปกับสหายนั้น.

ถ้าบุคคลไม่ได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน มีปัญญาทรงจำ

มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เทียวไปด้วยกันไซ้,

บุคคลนั้นควรเทียวไปคนเดียว เหมือนพระราชผู้ละแฉ่นแฉ่นที่พระองค์

ทรงชนะและเสด็จอยู่ต่อองค์เดียว, (และ) เหมือนพญาข้างอันชื่อว่ามาตังคะ

เทียวอยู่ในป่าแต่เชือกเดียว,

การเทียวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า. ความเป็นสหายไม่มีในเพราะชนพาล,

บุคคลผู้ไม่ได้สหายเห็นปานนั้น ควรมีความชวนชวายน้อย เทียวไปผู้เดียว

และไม่ควรทำบาปทั้งหลาย เหมือนพญาข้างชื่อมาตังคะผู้มีความชวนชวายน้อย

เทียวไปในป่าแต่เชือกเดียว และหาได้ทำบาปไม่”

ในกาลจบคาถา ภิกษุเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตต์แล้ว.

พระอานนทเถระกราบทูลสาส์นที่ตระกูลใหญ่ๆ มีท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นต้นส่งมาแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อริยสาวก ๕ โภคิ มีท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นหัวหน้า หวังความเสด็จมาของพระองค์อยู่.” พระศาสดาตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้นเธอจงรับบาตรจีวร” ดังนี้แล้ว ให้พระเถระรับบาตรจีวรแล้ว เสด็จออกไป. พญาช้างได้ไปยืนขวางทางไว้.

ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พญาช้างทำอะไร?”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ช้างหวังจะถวายเป็นภิกษาแก่เธอทั้งหลาย.

ก็แล ช้างนี้ได้ทำอุปการะแก่เราตลอดราตรีนาน.

การยังจิตของช้างนี้ให้ขัดเคืองไม่ควร.

ภิกษุทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายกลับเถิด.”

พระศาสดาทรงพาภิกษุทั้งหลายเสด็จกลับแล้ว.

ฝ่ายช้างเข้าไปสู่ราวป่าแล้ว รวบรวมผลไม้ต่างๆ มีผลขนุนและกล้วยเป็นต้นมาทำให้เป็นกองไว้

ในวันรุ่งขึ้น ได้ถวายเป็นภิกษาแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ๕๐๐ รูปไม่อาจฉันผลไม้ทั้งหมดสิ้น.

ในกาลเสร็จภักติก พระศาสดาทรงถือบาตรจีวรเสด็จออกไปแล้ว.

พญาช้างไปตามระหว่างๆ แห่งภิกษุทั้งหลาย ยืนขวางพระพักตร์พระศาสดาไว้.

ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างนี้ทำอะไร?”

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย ช้างนี้จะส่งพวกเธอไปแล้ว ชวนให้เรากลับ.

ภิกษุ. อย่างนั้นหรือ? พระองค์ผู้เจริญ.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

[ช้างทำกาละไปเกิดเป็นเทพบุตร]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะช้างนั้นว่า “ปารีเลยยกะ นี่เป็นการไปไม่กลับของเรา.

ณานกัถิ วิปัสสนากัถิ มรรคและผลกัถิ ย่อมไม่มีแก่เจ้าด้วยอัตภาพนี้, เจ้าหยุดอยู่เถิด.”

พญาช้างได้ฟังรับสั่งดังนั้นแล้ว ได้สอดดวงเข้าปากร้องให้ เดินตามไปข้างหลังๆ.

ก็พญาช้างนั้น เมื่อเชิญพระศาสดาให้กลับได้ ฟังปฏิบัติโดยอาการนั้นแลจนตลอดชีวิต.

ฝ่ายพระศาสดาเสด็จถึงแดนบ้านนั้นแล้ว ตรัสว่า “ปารีเลยยกะ จำเดิมแต่นี้ไป มิใช่ที่ของเจ้า.

ที่อยู่ของหมู่มนุษย์ มีอันตรายเบียดเบียนอยู่รอบข้าง. เจ้าจงหยุดอยู่เถิด.”

ช้างนั้นยืนร้องไห้ อยู่ในที่นั้น, ครั้นเมื่อพระศาสดาทรงละคลองจักขุไป, มีหัวใจแตก ทำกาละแล้ว

เกิดในท่ามกลางนางเทพอัปสรพันหนึ่ง ในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ เพราะความเลื่อมใสในพระศาสดา.

เทพบุตรนั้นได้ชื่อว่า “ปารีเลยยกเทพบุตร.”

ฝ่ายพระศาสดาได้เสด็จถึงพระเชตะวันแล้วโดยลำดับ.

[ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทูลขอขมาพระศาสดา]

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี สดับว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จถึงกรุงสาวัตถีแล้ว,”

ได้ไป ณ ที่นั้นเพื่อจะกราบทูลขอขมาพระศาสดา.

พระเจ้าโกศล ทรงสดับว่า “ได้ยินว่า พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้นมาอยู่” จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่แว่นแคว้นของหม่อมฉัน.”

พระศาสดา ตรัสตอบว่า

“ดูก่อนมหาราช ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ศีล. แต่ไม่ถือเอาค่าของอาตมภาพ เพราะวิวาทกันและกันเท่านั้น.

บัดนี้ เธอทั้งหลายมาเพื่อขอขมาอาตมภาพ. ดูก่อนมหาราช ขอภิกษุเหล่านั้นจงมาเถิด.”

ฝ่ายท่านเศรษฐีอนาถปิณฑิกะ ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่วิหาร” ดังนี้แล้ว ถูกพระศาสดาทรงห้ามเสียเหมือนอย่างนั้น ได้นิ่งแล้ว.

ก็เมื่อภิกษุเหล่านั้น ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว,

พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งให้ประธานเสนาสนะ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำให้เป็นที่สงัดแก่เธอทั้งหลาย.

ภิกษุเหล่าอื่นไม่นั่ง ไม่ยืน ร่วมกับภิกษุพวกนั้น.

พวกชนผู้มาแล้วๆ ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกไหน ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น?”

พระศาสดาทรงแสดงว่า “พวกนั้น.”

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเหล่านั้น ถูกพวกชนผู้มาแล้วๆ ขึ้นีว่า

“ได้ยินว่า นั่นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น.

ได้ยินว่า นั่นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น” ดังนี้ ไม่อาจยกศีรษะขึ้น เพราะความอาย

พุบลงแทบบาทมูลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอขมาพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายทำกรรมหนักแล้ว.

ชื่อว่าเธอทั้งหลายแม้บวชแล้วในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้เช่นเรา, เมื่อเราทำความสามัคคีอยู่, ไม่ทำ (ตาม) คำของเรา.

ฝ่ายบัณฑิตอันมีในปางก่อน สดับโอวาทของมารดาและบิดาผู้ต้องประหารชีวิต,

เมื่อบิดามารดานั้นแม้ถูกปลงชีวิตอยู่, ก็ไม่ล่วงโอวาทนั้น ภายหลังได้ครองราชสมบัติใน ๒ แว่นแคว้น” ดังนี้แล้ว

ตรัสที่ฆาตุกรรมชาดก^๑ อีกเหมือนกัน แล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ที่ฆาตุกรรม, ถึงเมื่อพระชนนีและพระชนกถูกปลงชีวิตอยู่อย่างนั้น, ก็ไม่ก้าวล่วงโอวาทของพระชนนีและ

พระชนกเหล่านั้นแล้ว ภายหลังได้ธิดาของพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในแว่นแคว้นกาสิและแว่นแคว้นโกศลทั้ง ๒ แล้ว.

ส่วนพวกเธอทั้งหลายไม่ทำ (ตาม) คำของเรา ทำกรรมหนัก” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า “พวกเราพากันย่อยยับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์”

ฝ่ายชนเหล่าใดในหมู่นั้นย่อมรู้ชัด,

ความหมายมั่นกันและกัน ย่อมสงบ เพราะการปฏิบัติของชนพวกนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุเร เป็นต้น ความว่า

เหล่าชนผู้ทำความแตกร้าง ยกบัณฑิตทั้งหลายเสีย คือ พวกอื่นจากบัณฑิตนั้น ชื่อว่าชนพวกอื่น,

ชนพวกอื่นนั้น ทำความวุ่นวายอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ย่อมไม่รู้สึกรู้ตัวว่า

“เราทั้งหลาย ย่อมย่อยยับ คือ ปนเปื้อน ฉิบหาย ได้แก่ ไปสู่ที่ใกล้ คือสำนักมฤตยูเป็นนิตย์.”

บาทพระคาถาว่า เย จ ตตถ วิชานนติ ความว่า

ชนเหล่าใดผู้เป็นบัณฑิตในหมู่นั้น ย่อมรู้สึกได้ว่า “เราทั้งหลายไปสู่ที่ใกล้มฤตยู.”

บาทพระคาถาว่า ตโต สมมตติ เมธกา ความว่า ชนเหล่านั้นรู้อยู่อย่างนี้แล

ยังการทำความในใจโดยอุบายที่ชอบให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อความสงบความหมายมั่น คือความทะเลาะกัน,

เมื่อเป็นเช่นนั้น ความหมายมั่นเหล่านั้นย่อมสงบ เพราะความปฏิบัตินั้นของบัณฑิตเหล่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบอธิบายในพระคาถานี้ อย่างนี้ว่า

“คำว่า ปเร จ เป็นต้น ความว่า

ชนทั้งหลาย แม้อันเรา (ตถาคต) กล่าวสอนอยู่ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าได้ทำความแตกร้าวกัน’ ดังนี้ เป็นต้น

ในกาลก่อน ก็ไม่นับถือ เพราะไม่รับโอวาทของเรา ชื่อว่า ชนพวกอื่น.

ชนพวกอื่นนั้น ย่อมไม่รู้สึกได้ว่า ‘เราทั้งหลายถือผิด ด้วยอำนาจอคติมีฉันทะ เป็นต้น ย่อมย่อยยับ

ได้แก่ พยายามเพื่อความเจริญแห่งเหตุอันทำความพินาศ มีแตกร้าวกัน เป็นต้น ในท่ามกลางสงฆ์นี้’

แต่บัดนี้ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเหล่าใด ในระหว่างแห่งเธอทั้งหลายนั้น พิจารณาอยู่โดยอุบายที่ชอบ ย่อมรู้ชัดว่า

‘เมื่อก่อนเราทั้งหลายพยายามอยู่ ด้วยอำนาจอคติมีฉันทะ เป็นต้น ปฏิบัติโดยไม่ชอบแล้ว’

ความหมายมั่น ที่นับว่าความทะเลาะกันในบัดนี้เหล่านี้ ย่อมสงบจากสำนักบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นๆ

คือเพราะอาศัยบุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้.”

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกัน ได้ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี จบ.

๖. เรื่องจุลกกาลและมหากาล

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยเสตัพยนคร ประทับอยู่ในป่าไม้ประดู่ลาย ทรงปรารภจุลกกาลและมหากาล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุกานุปัสสี วิหรนตัม” เป็นต้น.

[พี่น้อง ๓ คนทำการค้าขาย]

ความพิสดารว่า กุฏุมพี^๑ ชาวเสตัพยนคร ๓ พี่น้อง คือ จุลกาล ๑ มัชฌิมกาล ๑ มหากาล ๑. บรรดาพี่น้อง ๓ คนนั้น พี่ชายใหญ่และน้องชายน้อย เทียวไปในทิศทั้งหลาย นำสิ่งของมาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม มัชฌิมกาล ขายสิ่งของที่พี่และน้องทั้ง ๒ นำมา. ต่อมาสมัยหนึ่ง พี่น้องทั้ง ๒ นั้น บรรทุกสิ่งของต่างๆ ด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่มไปสู่กรุงสาวัตถี ปลดเกวียนทั้งหลายในระหว่างกรุงสาวัตถีและพระเชตวัน (ต่อกัน).

[มหากาลฟังธรรม แล้วล่าน้องชายไปบวช]

ในพี่น้อง ๒ คนนั้น มหากาลเห็นอริยสาวกทั้งหลายชาวกรุงสาวัตถี มีมือถือระเบียบดอกไม้และของหอมเป็นต้น ไปเพื่อฟังธรรมในเวลาเย็น จึงถามว่า “ชนเหล่านี้ไปไหนกัน?” ได้ฟังความนั้นแล้ว คิดว่า “แม่เราก็จักไป” เรียกน้องชายมาแล้วบอกว่า “พ่อ! เจ้าจงเป็นผู้ไม่ประมาทในเกวียนทั้งหลาย. ฝ่ายเราจักไปฟังธรรม” ดังนี้แล้ว ไปถวายบังคมพระตถาคต นั่งที่สุตบริษัทแล้ว.

วันนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสอนุปุพพิทกา ตามอัธยาศัยของมหากาลนั้น จึงตรัสโทษ ความเลวทรามและความเศร้าหมอง แห่งกามทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสูตรมีทุกชั้นชั้นสูตรเป็นอาทิ.

มหากาลได้สดับพระธรรมเทศานั้นแล้ว จึงคิดว่า “นัยว่า คนเราจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป.

โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย. เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือน. เราจักบวชละ”, เมื่อมหาชนถวายบังคมแล้วหลีกไป, ทูลขอบรรพชากับพระศาสดา,

เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า “ผู้ที่ท่านควรลาอะไร ไม่มีหรือ?” ทูลว่า “น้องชายของข้าพระองค์มีพระเจ้าข้า”

เมื่อพระองค์ตรัสว่า “ถ้ากระนั้น เธอจงลาเขาเสีย,” ทูลรับว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” กลับมาบอกน้องชาย ดังนี้ว่า “พ่อเจ้าจงปกครองสมบัติทั้งหมดนี้เถิด.”

จุลกกาล. ก็พี่เล่า? ครับ.

มหากาล. พี่จักบวชในสำนักของพระศาสดา.

เขาอ่อนวอนพี่ชายนั้นด้วยประการต่างๆ ก็ไม่อาจให้กลับได้ จึงกล่าวว่า “ดีละพี่, ขอพี่จงทำตามอัธยาศัยเถิด.”

มหากาลไปบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว.

ฝ่ายจุลกกาลก็ (ไป) บวช ด้วยตั้งใจว่า “เราจักพาพี่ชายสึก.”

[พระมหากาลบำเพ็ญโสสานิกรุดงค์]

ในกาลต่อมา มหากาลได้อุปสมบทแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลถามถึงฐานะในพระศาสนา,

เมื่อพระศาสดาตรัสบอกฐานะ ๒ อย่างแล้ว, ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่สามารถบำเพ็ญคันถฐานะได้

๑ กุฏุมพี คือ คนมั่งมี คนมีทรัพย์สมบัติมาก, ผู้ครองเรือน, พ่อเรือน, ผู้ดูแลการงาน.

เพราะข้าพระองค์บวชในกาลเป็นคนแก่. แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์”

ทูลให้พระองค์ตรัสบอกโสสานิกสูตรจนถึงพระอรหันต์,

ครั้งล่วงปฐมยาม, เมื่อชนนอนหลับหมดทุกคนแล้ว, ไปสู่ป่าช้า

เวลาจวนรุ่ง, เมื่อชนทั้งหมด ยังไม่ทันลุกขึ้น (ตื่น) เลย, กลับมายังวิหาร.

[ระเบียบของผู้อยู่ในป่าช้า]

ครั้งนั้น หญิงสัปเหร่อคนหนึ่งชื่อกาลิ ผู้เฝ้าป่าช้า เห็นที่ยืนที่นั่งและที่กิจกรรมของพระเถระเข้า คิดว่า

“ใครหนอมาในที่นี้? เราจักคอยจับตัว” เมื่อไม่อาจจับได้ วันหนึ่ง จึงตามประทีปไว้ที่กระท่อมใกล้ป่าช้า

พาบุตรธิดาไปแอบอยู่ในที่ส่วนข้างหนึ่ง เห็นพระเถระเดินมาในมัชฌิมยาม จึงไปไหว้แล้วพูดว่า

“ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของท่านอยู่ที่ของพวกดิฉันนี้หรือ?”

เถระ. จัะ อุบาสิกา.

หญิง. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย เรียนระเบียบ (ก่อน) จึงจะควร.

พระเถระไม่กล่าวว่า “ก็ข้าพเจ้าจักประพฤติในระเบียบที่เจ้าบอกแล้วอย่างไรเล่า?” กลับกล่าวว่า

“ทำอย่างไรเล่าจึงจะควร? อุบาสิกา.”

หญิง. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย ควรแจ้งความที่ตนอยู่ในป่าช้า

แก่ผู้เฝ้าป่าช้า พระมหาเถระในวิหาร และนายบ้าน.

เถระ. เพราะเหตุไร?

หญิง. เพราะพวกโจรทำกรรมแล้ว ถูกพวกเจ้าของสะกดตามรอยเท้าไป จึงทิ้งท่อนกระดูกไว้ในป่าช้าแล้วหลบหนีไป.

เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกมนุษย์ก็ (รวมกัน) ทำอันตรายแก่คนที่อยู่ในป่าช้า.

แต่เมื่อได้แจ้งความแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นแล้ว, เจ้าหน้าที่เหล่านั้นยอมช่วยกันป้องกันอันตรายได้ ด้วยกล่าว

รับรองว่า “พวกข้าพเจ้าทราบความที่ท่านผู้เจริญนี้ อยู่ในที่นี้สิ้นกาลประมาณเท่านี้.

ท่านผู้เจริญรูปนี้มีใจโจร” เพราะฉะนั้น ควรบอกแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้น.

เถระ. กิจอื่นอะไรเล่า? ที่ข้าพเจ้าควรทำ.

หญิง. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาพระผู้เป็นเจ้าของท่านผู้อยู่ในป่าช้า จำต้องเว้นวัตถุทั้งหลายมี ปลา เนื้อ แป้ง งา และน้ำอ้อย

เป็นต้นเสีย. ไม่ควรจำวัดกลางวัน. ไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน.

ควรปรารภความเพียร ควรเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่ใช่เจ้าเล่ห์ เป็นผู้ผู้มีอหยาศัยงาม.

เวลาเย็น, เมื่อชนหลับหมดแล้ว, พึงมาจากวิหาร.

เวลาจวนรุ่ง, เมื่อหมู่ชนทุกคนยังไม่ลุกขึ้น (ตื่นนอน) เลย, พึงไปวิหาร.

ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของท่านผู้ในที่นี้ด้วยอาการอย่างนี้ไซ้ จักอาจยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้.

ถ้าหมู่ชนนำศพมาทิ้ง, ดิฉันจะยกขึ้นสู่เรือนยอด อันดาดด้วยผ้ากำพล^๑ ทำสักการะด้วยวัตถุทั้งหลาย

มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นแล้ว จักทำการปลงศพ.

ฉิว่า พระผู้เป็นเจ้าของท่านผู้ยังไม่อาจเพื่อยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ไซ้, ดิฉันจะยกขึ้นสู่เชิงตะกอนแล้ว

ติดไฟเผา เอาขอเกี่ยวลาก (ศพ) ออกมาวางไว้ภายนอก ทอนด้วยขวาน ฉือนให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่

แล้วใส่ในไฟ แสดงแก่ท่าน (พระผู้เป็นเจ้าของท่าน) แล้วจึงค่อยเผา.

๑ ผ้าทำด้วยขนสัตว์.

ที่นั่น พระเถระสังฆนายกถามว่า “ดีละ นางผู้เจริญ ก็นางเห็นรูปารมณ้อย่างหนึ่งแล้ว จงบอกแก่ข้าพเจ้านะ.”
นางกาลิณีรับว่า “จ๊ะ.”

พระเถระทำสมณธรรมอยู่ในป่าช้าตามอัธยาศัย (ของตน).

[พระจุลกกาลลุ่มใจ]

ส่วนพระจุลกกาลเถระ ผุดลุกผุดนั่ง รัญจนถึงฆราวาส คิดถึงบุตรและภรรยา คิดว่า “พี่ชายของเรานี้ ทำกรรมหนักยิ่ง.”

[พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา]

ลำดับนั้น กุลธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเหยี่ยวแห่ง ชุบชืด เพราะพยาธิ^๑กำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น.

พวกญาติทรมศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีฟืนและน้ำมันเป็นต้น

ให้คำจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า ด้วยคำว่า “นางจงจัดการเผาศพนี้” ดังนี้แล้ว มอบ (ศพ) ให้ แล้วหลีกไป.

นางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียว นั้น แสนประณีต มีสีดังทองคำ

จึงคิดว่า “อารมณีนี้อาจจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้าของ” แล้วไปไหว้พระเถระกล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า อารมณีนี้อะไรเห็นปานนี้มีอยู่. ขอพระคุณเจ้าพึง (ไป) พิจารณาเถิด.”

พระเถระรับว่า “จ๊ะ” ดังนี้แล้วไป ให้เลิกผ้าห่มออกแล้ว พิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พู่ว่า

“รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มีสีดังทองคำ. นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลวกแล้ว จงบอกแก่ข้าพเจ้า”

ดังนี้แล้ว ไปยังที่อยู่ของตนนั้นแลนั่งแล้ว.

นางทำอย่างนั้นแล้ว จึงแจ้งแก่พระเถระ.

พระเถระไปพิจารณา.

ในที่ที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้วๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแมงโคต่าง.

เท้าทั้ง ๒ งอหงิกห้อยลง.

มือทั้ง ๒ กำเข้า.

หน้าผากได้มีหนังปกแล้ว.

[พระมหากาลบรรลुพระอรหัต]

พระเถระพิจารณาว่า “สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสัน^๒แก่บุคคลผู้ดูแลอยู่ในบัดเดียวนี้เอง

แต่บัดนี้ (กลับ) ถึงความสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว” กลับไปที่พักกลางคืน นั่งพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่

กล่าวคาถาว่า

“สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา
เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป. ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข”^๓

เจริญวิปัสสนา ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

เมื่อท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว, พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จจาริกไปยังเสตัพยนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ป่าไม้ประดู่ลาย.

๑ ความเจ็บไข้

๒ อปรียนตีกร์ กระทำซึ่งกิเลสให้เป็นสภาพไม่มีที่สุตรอบ

๓ ที. มหา. ๑๐/๑๘๑. ส. ส. ๑๕/๘. ส. นิ. ๑๖/๒๒๘. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๓๑.

พวกภรรยาของพระจุลกาล ได้ยินว่า “ข้าว่า พระศาสดาเสด็จมาถึงแล้ว” คิดว่า “พวกเราจัก (ช่วยกัน) จับสามีของพวกเรา” ดังนี้แล้ว ส่ง (คน) ไปให้ทูลอาราธนาพระศาสดา.

[ระเบียบปูอาสนะสมัยพุทธกาล]

ก็ในสถานที่พระพุทเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคู้เศวต ควรที่ภิกษุรูปหนึ่งผู้บอกการปูอาสนะจะต้องล่วงหน้าไปก่อน. ก็อาสนะสำหรับพระพุทเจ้าทั้งหลาย พึงให้ปูในที่ท่ามกลาง, อาสนะสำหรับพระสารีบุตรเถระ พึงให้ปูข้างขวา, อาสนะสำหรับพระมหาโมคคัลลานเถระ พึงให้ปูข้างซ้ายแห่งอาสนะของพระพุทเจ้านั้น, อาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์ พึงให้ปูในข้างทั้ง ๒ ถัดจากที่นั่นไป. เพราะฉะนั้น พระมหากาลเถระพักอยู่ในที่ห่มจีวร ส่งพระจุลกาลไปว่า “เธอจงล่วงหน้าไปบอกการปูอาสนะ.”

[พระจุลกาลถูกหญิงจับสีก]

พวกชนในเรือน ทำการเสสรวลกับท่าน

จำเดิมแต่กาลที่พวกเขาเห็นท่าน (แก่ล้ง) ปูอาสนะต่ำในที่สุดพระสังฆเถระ ปูอาสนะสูงในที่สุดของสังฆนวกะ^๑ พระจุลกาลนอกรีต ชี้แจงว่า “พวกเจ้าจงอย่าทำอย่างนั้น. จงปูอาสนะสูงในที่สูง. ปูอาสนะต่ำในที่ต่ำ.”

พวกหญิง ทำที่เหมือนไม่ได้ยินถ้อยคำของท่าน รุมกันว่า “ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่? หน้าที่ให้ปูอาสนะไม่สมควรแก่ท่านหรือ? ท่านลาใครบวช? ใครเป็นผู้ยอมให้บวช? ท่านมาในที่นี่ทำไม?” ดังนี้แล้ว ช่วยกันฉุดสบงและจีวรออกแล้ว

ให้หญิงผ้าขาว สวมเทริดมาลาบนศีรษะ แล้วส่งไปด้วยคำว่า “เธอจงไปนำเสด็จพระศาสดามา. พวกข้าพเจ้าจะปูอาสนะ.”

จุลกาล ดำรงอยู่ในภาวะแห่งภิกษุ สิ้นกาลไม่นาน ยังไม่ทันได้พรรษาก็สึก จึงไม่รู้สึกอาย.

เพราะฉะนั้น เขาจึงหมดความรังเกียจ ด้วยอาภักปะนั้นเสียทีเดียว ไปถวายบังคมพระศาสดาแล้ว

พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุขมา.

ก็ในกาลเสร็จภักติกของภิกษุสงฆ์ พวกภรรยาของพระมหากาลคิดกันว่า

“หญิงพวกนี้ รุมจับสามีของตนได้. พวกเราก็จักจับสามีของพวกเราบ้าง”

จึงให้นิมนต์พระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น.

[พระมหากาลก็ถูกภรรยาจับสีก]

ก็ในกาลนั้น ภิกษุรูปอื่นได้ไป (ชี้แจง) ให้ปูอาสนะ.

หญิงเหล่านั้นไม่ได้โอกาสในขณะนั้น อาราธนาภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุขให้นั่งแล้ว ได้ถวายภิกษา.

ก็จุลกาลมีภรรยา ๒ คน, มีชฌิมกาลมี ๔ คน, มหากาลมี ๘ คน.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายใคร่ทำภักติก ได้นั่งทำภักติกแล้ว. พวกที่ใคร่ไปภายนอก ก็ได้ลุกไปแล้ว.

ส่วนพระศาสดาประทับนั่งทรงทำภักติก.

ในกาลเสร็จภักติกของพระองค์ หญิงเหล่านั้น ทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากาลทำอนุโมทนาแก่พวกข้าพระองค์แล้ว จึงจักไป. ขอพระองค์เสด็จไปก่อนเถิด.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ได้ละ” ได้เสด็จล่วงหน้าไปแล้ว.

ครั้นถึงประตูบ้าน ภิกษุสงฆ์ ก็ยกโทษว่า “ทำไม พระศาสดา จึงทรงทำเช่นนั้น?”

พระองค์ทรงทราบแล้ว จึงทรงทำ หรือไม่ทรงทราบแล้วทรงทำหนอ?

๑ ผู้ใหม่ในสงฆ์ หมายความว่า ผู้มีพรรษาน้อยกว่าทุกรูปในหมู่.

วานนี้ อันตรายแห่งบรรพชา เกิดขึ้นแก่จุลกกาล เพราะการล่องหน้าไปก่อน.

วันนี้ อันตรายมิได้มี เพราะภิกษุอื่นล่องหน้าไปก่อน.

บัดนี้ พระศาสดา รับสั่งให้พระมหากาลยับยั้ง^๑ อยู่แล้วเสด็จมา.

ก็ภิกษุผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์. หลิงเหล่านั้นจักทำอันตรายแห่งบรรพชา แก่พระมหากาลนั้นได้ละหรือ?”

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เสด็จกลับมาทรงยืนอยู่ ตรัสถามว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกัน?”.

ภิกษุเหล่านั้น พูลความนั้นแล้ว.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอสำคัญมหากาลเหมือนจุลกกาลหรือ?

ภิกษุ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า เพราะจุลกกาลนั้น มีภรรยา ๒ คน (ส่วน) พระมหากาลนี้มีถึง ๘ คน,

เธอถูกภรรยาทั้ง ๘ รุมจับไว้แล้ว จักทำอะไรได้ พระเจ้าข้า?

[พระมหากาลเป็นผู้ไม่หวั่นไหว]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น.

จุลกกาล ลูกขึ้น ลูกขึ้นพร้อมแล้ว มากไปด้วยอารมณ์ว่างามอยู่ เป็นเช่นกับต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ตั้งอยู่ริมเหวและเขาขาด.

ส่วนมหากาลบุตรของเรา ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งามอยู่ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวเลย เหมือนภูเขาคินแห่งทิบ” ดังนี้แล้ว

ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย

ไม่รู้ประมาณในโภชนะ เกียรติคร้าน มีความเพียรเลวทรามอยู่”

ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานได้

เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลมรังควานได้ ฉะนั้น.

(ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวมดีในอินทรีย์ทั้งหลาย

รู้ประมาณในโภชนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่

ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานไม่ได้

เปรียบเหมือนภูเขาคิน ลมรังควานไม่ได้ ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุกานุปสฺสึ ได้แก้ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม. อธิบายว่า ผู้ปล่อยใจไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนาอยู่.

ก็บุคคลใด เมื่อถือโดยนิमित^๒ โดยอนุพยัญชนะ^๓ ย่อมถือว่า “เล็บทั้งหลาย งาม.” ถือว่า “นิ้วทั้งหลาย งาม.”

ถือว่า “มือทั้ง ๒ เท้าทั้ง ๒ แข้งทั้ง ๒ ขาทันทั้ง ๒ สะเอว ท้อง ถันทั้ง ๒ คอ ริมฝีปาก ฟันทั้งหลาย ปาก จมูก ตาทั้ง ๒

หูทั้ง ๒ คิ้วทั้ง ๒ หน้าผาก ผมทั้งหลาย งาม.” ถือว่า “ผม ขน เล็บ ฟัน หน้ง งาม.” (หรือ) ถือว่า “สิ่งงาม ทรวดทรงงาม.”

บุคคลนี้ เชื่อว่าตามเห็นอารมณ์ว่างาม. ผู้นั้น คือผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างามอย่างนั้นอยู่.

๑ นิตเตตฺวา ตามศัพท์ว่า ให้กลับ.

๒ สุกานุปสฺสึ เป็นต้น เป็น วิกติดิตฺตา ใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺตํ แปลโดยพยัญชนะว่า ผู้เป็นผู้มักตามเห็นอารมณ์ว่างาม ... มีความเพียรเลวทรามอยู่.

๓ ได้แก่รวบถือทั้งหมด.

๔ ได้แก่แยกถือเป็นส่วนๆ เช่น ผมงาม เป็นต้น.

บทว่า อินทริเยสุ ได้แก่ ในอินทริย์^๑ ๖ มีจักขุเป็นต้น.

บทว่า อสูวตฺ ได้แก่ ผู้ไม่รักษาทวารทั้งหลาย มีจักขุทวารเป็นต้น.

บทว่า มตตตณฺณํ ความว่า ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ เพราะไม่รู้ประมาณนี้

คือ ประมาณในการแสวงหา ประมาณในการรับ ประมาณในการบริโภค.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้ไม่จักประมาณ เพราะไม่รู้ประมาณแม้นี้ คือ ประมาณในการพิจารณา ประมาณในการสละ

คือไม่ทราบแม้ว่า “โภชนะนี้ประกอบด้วยธรรม. นี้ไม่ประกอบด้วยธรรม.”

บทว่า กุสฺสึตฺ ความว่า ชื่อว่าผู้เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจของกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก.

บทว่า หีนวิริยํ ความว่า ผู้ไม่มีความเพียร คือ ผู้เว้นจากการทำความเพียรในอิริยาบถทั้ง ๔.

บทว่า ปสฺสหติ แปลว่า ย่อมครอบงำ คือ ย่ำยี.

บาทพระคาถาว่า วาโต รุกขํ ทพพลํ ความว่า เหมือนลมมีกำลังแรง รั้งความต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ซึ่งเกิดริมเขาขาด.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ลมนั้น ยังส่วนต่างๆ มี ดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้น แห่งต้นไม้ให้ร่วงลงบ้าง

หักกิ่งน้อยบ้าง หักกิ่งใหญ่บ้าง พัดถอนต้นไม้พร้อมทั้งราก ทำให้รากขึ้นเบื้องบน กิ่งลงเบื้องล่าง ฉนั้นใด;

มารคือกิเลส อันเกิดในภายใน ย่อมรั้งความบุคคลผู้เห็นปานนั้นได้ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน;

คือ กิเลสทำให้ต้องอาบัติเล็กๆ น้อยๆ เหมือนลมมีกำลังแรง พัดส่วนต่างๆ มี ดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้นแห่งต้นไม้ที่แข็งแรงให้ร่วงลงบ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติมีนิสสัคคิยะเป็นต้น เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้เล็กๆ บ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติสังฆาติเสส ๑๓ เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้ใหญ่บ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติปาราชิก นำออกจากศาสนาอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ให้ถึงความเป็นคฤหัสถ์โดย ๒-๓ วันเท่านั้น

เหมือนลมมีกำลังแรงถอน (ต้นไม้) ทำให้โค่นลง มีรากขึ้นเบื้องบน มีกิ่งลงเบื้องล่างบ้าง.

กิเลสมาย่อมยังบุคคลเห็นปานนั้นให้เป็นไปในอำนาจของตน.

บทว่า อสุฏฺถานุปสฺสึ ความว่า

ผู้เห็นอารมณ์ไม่งาม^๒ ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่งว่าไม่งาม คือ ประกอบในมนสิการโดยความเป็นของปฏิกูล

ได้แก่ เห็นผมทั้งหลาย โดยความไม่งาม เห็นขน เล็บ ฟัน หนัง สี ทรวดทรง โดยความไม่งาม.

บทว่า อินทริเยสุ ได้แก่ ในอินทริย์ ๖.

บทว่า สสูวตฺ ได้แก่ ผู้เว้นจากการถือ มีถือโดยนิमितเป็นต้น คือ ผู้มีทวารอันปิดแล้ว.

(บทว่า มตตตณฺณํ ความว่า) ผู้รู้จักประมาณในโภชนะ โดยตรงกันข้ามกับความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ.

บทว่า สทฺธํ ความว่า ผู้ประกอบด้วยโลกียสัทธา มีอันเชื่อกรรมและผลเป็นลักษณะ อย่างหนึ่ง

ด้วยโลกุตตรสัทธา กล่าวคือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในวัตถุ^๓ ๓ อย่างหนึ่ง.

บทว่า อารทฺธีวิริยํ ได้แก่ ผู้ประคองความเพียร คือ ผู้มีความเพียรเต็มที.

๑ อินทริย์ ๖ คือ จักขุทวาร สุตตวาร โสติดวาร ฆานินทวาร ชิวหินทวาร กายินทวาร มนินทวาร.

๒ อสุภ อารมณฺอันไม่งาม มี ๑๐ คือ ๑. อุทฺธมาตกอสุภ อสุภที่ขึ้นพอง ๒. วินิลกอสุภ อสุภที่มีสีเขียว ๓. วิพุพุกอสุภ อสุภที่มีหนองไหลออก

๔. วิจฉิททกอสุภ อสุภที่เขาสับฟันเป็นท่อนๆ ๕. วิกขยิตกอสุภ อสุภที่สัตว์ย่อยแยงกิน ๖. วิกขิตตกอสุภ อสุภที่ขาดกลาง

๗. หตวิกขิตตกอสุภ อสุภที่ขาดกระจัดกระจาย ๘. โลหิตกอสุภ อสุภที่เปื้อนเลือด ๙. ปุพฺพกอสุภ อสุภที่มีหมู่หนอน

๑๐. อภฺฐิกอสุภ อสุภที่มีแต่ร่างกระดูก

๓ วัตถุ ๓ คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์.

บพว่า ตู... ได้แก บคคณนั คอ หนนปนน.

อธบายว ลมมกัถงออน พดเบวๆ ยอมไมอจใหคิลาถงทบหวนไหวได ฉนใด;

กิลสมารทมกัถงทรม แมกตขนนในภยใน ยอมรงคววน (บคคณน) ไมได คอไมอจใหหวนไหว สะเทอนคลอนคณนได ฉนนั้น.

[พระมหากาลเหาะหนีภรรยา]

พวคหญิงแมเหล่านันแล ที่เปนนภรรยาเกาของพระมหากาลนัลอมพระเถระแลว กลาวคาเปนนันว

“ทานลาใครบวช? บัดนี้ทานจักเปนครุทศถหรือจักไมเปนเลา?” ดงนี้แลว

ไดเปนนูใครเพื่อจะเปลื้องผากาสายะทงหลาย (ของพระเถระ) ออก.

พระเถระ กำหนดอากการของหญิงเหล่านันไดแลว ลุกจากอาสนะที่นงแลวเหาะไปดวยฤทธิ์ ทำลายขอฟาเรอนยอด ไปทางอากาศ, เมอพระศาสดา พอตรัสพระคาถาจบลง, ชมเชยพระสรณะของพระศาสดา ซึ่งมวรณะดงทองคา ลงมาถววยบังคมพระบาทยุคคของพระตถาคตแลว.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผูประชุมกัน ดำรงอยูในอริยผลทงหลาย มีโสดาปัตติผลเปนนัน ดงนี้แล.

เรื่องจุลกาลและมหากาล จบ.

๗. เรื่องพระเทวทัต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการได้ผ้ากาสาเวอันบุคคลนำมาแต่แคว้นคันธาระ ของพระเทวทัต ในกรุงราชคฤห์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อนิกกสาโว” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระอัครสาวกทั้ง ๒ พาบวิเวกของตน องค์ละ ๕๐๐ รูป ไปทูลลาพระศาสดาแล้ว ได้ไปจากพระเชตวันสู่กรุงราชคฤห์.

ชาวกรุงราชคฤห์ รวมเป็นพวกเดียวกัน ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง หลายคนบ้าง ได้ถวายอาคันตุกทาน^๑ อยู่มาวันหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรเมื่อจะทำอนุโมทนา แสดงธรรมอย่างนี้ว่า

“อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย

• ทายกคนหนึ่งถวายทานด้วยตนเอง (แต่) ไม่ชักชวนคนอื่น,

ทายกนั้น ย่อมได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ.

• คนหนึ่งชักชวนคนอื่น ส่วนตนเองไม่ถวาย,

ผู้นั้น ย่อมได้บริวารสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติ.

• คนหนึ่งแม้ตนเองก็ได้ถวาย แม้คนอื่นก็ไม่ชักชวน,

ผู้นั้น ย่อมไม่ได้แม้วัตถุมาตราว่าข้าวปลายเกเรียนพ้ออ้อมท้อง ย่อมเป็นอนาถา หาปัจจัยมิได้ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ.

• คนหนึ่งทั้งตนเองก็ถวาย ทั้งชักชวนคนอื่น,

ผู้นั้นย่อมได้ทั้งโภคสมบัติทั้งบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ สิ้นร้อยอรรถภาพบ้าง พันอรรถภาพบ้าง แสนอรรถภาพบ้าง.”

[นิมนต์ภิกษุพันรูป รั้งภัตตาหาร]

บุรุษผู้บัณฑิตคนหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า “ท่านผู้เจริญ พระธรรมเทศนาน่าอัศจรรย์นัก.

พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสารีบุตรกล่าวเหตุแห่งความสุข. เราทำกรรมอันยังสมบัติทั้ง ๒ เหล่านี้ให้สำเร็จ ย่อมสมควร” ดังนี้แล้ว

จึงนิมนต์พระเถระว่า “ท่านครับ พุรุษนี้ ขอนิมนต์ท่านทั้งหลายรับภิกษาของผมนเถิด.”

พระเถระ ถามว่า “ท่านต้องการภิกษาเท่าไร? อุบาสก.”

อุบาสก ย้อนถามว่า “ก็ภิกษาที่เป็นบริวารของท่าน มีเท่าไร? ครับ.”

เถระ. มีประมาณพันรูป อุบาสก.

อุบาสก. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพร้อมด้วยภิกษาทั้งหมดทีเดียว โปรดรับภิกษา (ของผม).

พระเถระรับ นิมนต์ แล้ว.

[ชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร]

อุบาสกเที่ยวไปในถนนพระนครชักชวนด้วยคำว่า “ข้าแต่แม่และพ่อทั้งหลาย ฉันทนิมนต์ภิกษาไว้พันรูป.

ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษาแก่ภิกษุผู้มีจำนวนเท่าไร? ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษาและภิกษุผู้มีจำนวนเท่าไร?”

๑ ถวายแก่ภิกษุผู้มาใหม่ คือผู้เป็นแขก.

พวกมนุษย์กล่าวโดยเหมาะพอควร (แก้กำลัง) ของตนๆ ว่า

“พวกฉันจักถวายแก่ภิกษุ ๑๐ รูป. พวกฉัน ๒๐ รูป. พวกฉัน ๑๐๐ รูป.”

อุบาสกกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น เราทั้งหลาย จักประชุมหุงต้มรวมกันในที่แห่งเดียว.

ขอท่านทุกๆ คน จงรวบรวมวัตถุต่างๆ มีน้ำมัน งาม ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อยเป็นต้น” ดังนี้แล้ว ให้รวม (ของ) ไว้ในที่แห่งหนึ่ง.

ที่นั่น กุฎุมพีผู้หนึ่ง ให้ผ้ากาสาอะสนำมาจากแคว้นคันธาระซึ่งมีค่าแสนหนึ่ง แก่อุบาสกนั้นแล้ว สั่งว่า

“ถ้าท่านวิภู^๑ ของท่านยังไม่เพียงพอไซ้, ท่านพึงจ่ายผ้าผืนนี้ให้ครบส่วนที่บกพร่อง.

ถ้าท่านวิภูของท่านเพียงพอไซ้, ท่านพึงถวาย (ผ้าผืนนี้) แก่ภิกษุรูปที่ท่านปรารถนา.”

ในกาลนั้น ท่านวิภูทุกๆ อย่างของอุบาสกนั้นเพียงพอแล้ว. อะไรๆ ชื่อว่าบกพร่องมิได้มี.

อุบาสกนั้นจึงถามมนุษย์ทั้งหลายว่า “ผ้ากาสาอะสนาค่ามิได้ผืนนี้ อันกุฎุมพีผู้หนึ่ง กล่าวอย่างนี้แล้วมอบให้ไว้.

ท่านวิภู (ของพวกเรา) ก็มีเหลือเพื่อแล้ว. เราทั้งหลายจะถวายผ้ากาสาอะสนาผืนนี้แก่ท่านรูปไหนเล่า?”

[ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต]

บางพวกกล่าวว่า “ถวายแก่พระสารีบุตรเถระ.”

บางพวกกล่าวว่า “พระเถระมักมาในเวลาข้าวกล้าแก่ แล้วก็ไป.

พระเทวทัตเป็นสหายในการมงคลและอวมงคลทั้งหลาย ของพวกเรา ดำรงอยู่เป็นนิตย เหมือนหมอน้ำ.

พวกเราถวายผ้าผืนนั้นแก่ท่าน”

แม้เมื่อถ้อยคำเป็นไปหลายทาง (อย่างนั้น), พวกที่กล่าวว่า “ควรถวายแก่พระเทวทัต” ได้มีจำนวนมากกว่า.

เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเขาจึงได้ถวายผ้ากาสาอะสนาผืนนี้แก่พระเทวทัต.

[เทวทัตนุ่งห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน]

พระเทวทัตนั้น ตัดผ้านั้นแล้ว เย็บ ย้อม นุ่งห่มเที่ยวไป.

พวกมนุษย์เห็นท่านแล้ว จึงพูดกันว่า

“ผ้าผืนนี้หาสมควรแก่พระเทวทัตไม่ ควรแก่พระสารีบุตรเถระ. พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตนเที่ยวไป.”

ขณะนั้น ภิกษุผู้อยู่ต่างทิศรูปหนึ่ง (ออก) จากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดา

เป็นผู้อันพระศาสดาทรงทำปฏิสันถาร ตรัสถามถึงการอยู่ผาสุกของพระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้ว

จึงกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดจำเดิมแต่ต้น.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุ เทวทัตนั้นทรงผ้าที่ไม่สมควรแก่ตนในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้,

แม้ในกาลก่อน เธอก็ทรงแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

[ครั้งก่อน เทวทัตเป็นนายพรานข้าง]

ในอดีตกาล, เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี,

นายพรานข้าง ชาวพระนครพาราณสีผู้หนึ่ง ล้มข้างแล้ว นำงา หนึ่ง ไล่ใหญ่ และเนื้อล่ามาแล้ว ขายเลี้ยงชีวิต.

ครั้งนั้น ข้างหลายพันเชือก เดินหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พบพระปัจเจกพุทธะหลายองค์

จำเดิมแต่กาลนั้น เมื่อไป หมอบลงด้วยเข่าทั้ง ๒ แล้วจับ^๒ ในกาลที่ไปและมา (ทุกครั้ง) แล้วจึงผ่านไป.

๑ ทานวิภู ได้แก่ของทำบุญ.

๒ กิริยาของข้างที่ทำความเคารพ ตรงกับคำว่า ไหว้.

วันหนึ่ง นายพรานข้างเห็นกิริยานั้นแล้ว คิดว่า “เราล้มข้างเหล่านี้ได้โดยยาก.

ก็ในกาลไปและมา ข้างเหล่านี้ย่อมจับพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย. มันเห็นอะไรหนอ จึงจับ?”

กำหนดได้ว่า “เห็นผ้ากาสา^๑” ดังนี้แล้ว ดำริว่า “บัดนี้ แม้เราได้ผ้ากาสาจะยอมควร”,

เมื่อพระปัจเจกพุทธะรูปหนึ่งลงไปสู่ชาติสระ^๑ สรงน้ำอยู่ วางผ้ากาสาจะทั้งหลายไว้ที่ริมฝั่ง, จึงลักจิว^๒ไปจับหอกนั้นคลุมโปง^๒ อยู่ริมหนทางที่ข้างเหล่านั้นไปมา.

หมู่ข้างเห็นเขาแล้วจึงจับ ด้วยสำคัญว่า “พระปัจเจกพุทธะ” แล้วก็ผ่านไป.

นายพรานข้างนั้น เอาหอกพุ่งถูกข้างตัวไปข้างหลังข้างเหล่านั้นทั้งหมด ให้ตายแล้ว

ถือเอาส่วนต่างๆ มีงาเป็นต้น ฝังส่วนที่เหลือในแผ่นดินแล้วไป.

ในกาลต่อมา พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดข้าง ได้เป็นหัวหน้าข้าง เป็นนายโหลง.

ถึงในกาลนั้น นายพรานข้างนั้น ก็คงทำอยู่อย่างนั้น.

พระมหาบุรุษทราบความหมดสิ้นไปแห่งบริษัทของตน จึงถามว่า “ข้างเหล่านี้ไปไหน? จึงเบาบางไป,”

เมื่อเหล่าข้างนั้นตอบว่า “ไม่ทราบ นาย,” คิดว่า “ข้างทั้งหลายจะไปไหนไม่บอกเรา (ก่อน) จักไม่ไป. อันตรายพึงมี”

นึกสงสัยว่า “อันตรายพึงมีจากสำนักแห่งบุรุษผู้นั่งคลุมผ้ากาสาในที่แห่งหนึ่ง”

เพื่อจะจับบุรุษนั้น จึงส่งข้างทั้งหมดล่องหน้าไปก่อน ส่วนตนมาล่าหลัง.

นายพรานข้างนั้น, เมื่อข้างที่เหลือ จับแล้วเดินไป, เห็นพระมหาบุรุษกำลังเดินมา จึงม้วนจิวพุ่งหอกไป.

พระมหาบุรุษคุมสติเดินมา ถอยกลับไปข้างหลังหลบหอกแล้ว.

ที่นั่น จึงวิ่งแปรเข้าไป เพื่อจะจับนายพรานข้างนั้น ด้วยสำคัญว่า “เจ้าคนนี้ ให้ข้างของเราฉิบหายแล้ว.”

นายพรานข้างนอกนี้ แอบบังต้นไม้ต้นหนึ่ง.

ที่นั่น พระมหาบุรุษ เองจรรวบรวมเขาพร้อมกับต้นไม้ หมายใจว่า “จักจับฟาดลงที่แผ่นดิน”

(ครั้ง) เห็นผ้ากาสาที่เขา นำออกแสดง จึงยับยั้งไว้ ด้วยคิดเห็นว่า

“ถ้าเราจักประทุษร้ายในบุรุษนี้ไซ้, ชื่อว่าความละอายในพระพุทเจ้า พระปัจเจกพุทธะและพระชีนาสพหลายพันองค์

จักเป็นอันเราทำลายแล้ว” ซักถามว่า “ญาติของเราประมาณเท่านี้ เจ้าให้ฉิบหายแล้วหรือ?”

นายพรานข้างรับสารภาพว่า “จ๊ะ นาย.”

พระมหาบุรุษกล่าวว่า “เพราะอะไร เจ้าจึงได้ทำกรรมอันหยาบช้ำอย่างนี้?

เจ้าห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน สมควรแก่ท่านผู้ปราศจากราคะทั้งหลาย เมื่อทำกรรมอันลามกเห็นปานนี้ ชื่อว่าทำกรรมอันหนัก.”

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะข่มขี้ให้ยิ่งขึ้น จึงกล่าวคาถาว่า

“ผู้ใด มีกิเลสจุน้ำฟาดยังไม่ออก ปราศจากทมะและสัจจะ

จะนุ่งห่มผ้ากาสา, ผู้นั้นย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสา.

ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฟาดอันคายนแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย

ประกอบด้วยทมะและสัจจะ, ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสา”

ดังนี้แล้ว กล่าววว่า “เจ้าทำกรรมอันไม่สมควร” แล้วก็ปล่อยเขาไป.

๑ ชาติสระ สระที่เป็นของไม่มีใครขุดใครทำ.

๒ สีสี่ ปารุปีตวา.

[ของดียอมควรวางคนดี หากควรวางคนชั่วไม่]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา (แสดง) แล้ว ทรงย่อชาดกว่า

“นายพรานข้างในกาลนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้). ข้างตัวประเสริฐผู้ข่มขืนนายพรานข้างนั้น คือเราเอง” ดังนี้ ตรัสว่า “ภิกษุ ไม่ใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน เทวทัตก็ทรงผ้าไม่สมควรแก่ตนเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ได้ภาซิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ใด มีกิเลสจุน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะและสังขะ
จะนุ่งห่มผ้ากาสาละ, ผู้นั้นยอมไม่ควรวางคนดี
ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายนแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย
ประกอบด้วยทมะและสังขะ, ผู้นั้นแล ยอมควรวางคนดี”

เนื้อความนี้ บัณฑิตพึงแสดงแม้ด้วยฉันทชาดก^๑ ดังนี้แล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนิกกสวา ความว่า ผู้ซึ่งว่ามีกิเลสจุน้ำฝาด เพราะกิเลสจุน้ำฝาดทั้งหลาย มีกามราคะ เป็นต้น.

บทว่า ปริทเทสสติ ความว่า จักใช้สอยด้วยสามารถแห่งการนุ่ง การห่ม และการลาด. พระบาลีว่า “ปริทเทสสติ” ก็มี.

บาทพระคาถาว่า อเปโต ทมสจเจน ความว่า ปราศจาก,

อธิบายว่า “พราก” จากการฝีกอินทรีย์ และวจีสัจจะอันเป็นฝ่ายปรมาตมสังขะ.

บทว่า น โส เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ยอมไม่ควรวางคนดี.

บทว่า วุนตกสวาส ความว่า พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายนแล้ว คือมีกิเลสจุน้ำฝาดอันทิ้งแล้ว
ได้แก่ มีกิเลสจุน้ำฝาดอันละแล้ว ด้วยมรรค ๔.

บทว่า สีเลส ได้แก่ ในปาริสุทธิศีล ๔.

บทว่า สสมาทิโต ได้แก่ ผู้ตั้งมั่นดี คือดำรงอยู่ด้วยดี.

บทว่า อเปโต ความว่า ประกอบด้วยการฝีกอินทรีย์และวจีสัจจะ มีประการดังกล่าวแล้ว.

บทว่า ส เว เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ยอมควรวาง (นุ่งห่ม) ผ้ากาสาละนั้น.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศนั้น ได้เป็นพระโสดาบัน.

ชนแม่เหล่าอื่นมีจำนวนมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น.

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๘. เรื่องสญชัย

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภความไม่มาของสญชัย (ปริพาชก) ซึ่ง ๒ พระอัครสาวกกราบทูลแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “อสาเร สารมดีโน” เป็นต้น.

อนุพุททิกถา^๑ ในเรื่องสญชัยนั้น ดังต่อไปนี้

[พระศาสดาได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์]

| ความพิสดารว่า ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปแต่กัปนี้ไป

พระศาสดาของเราทั้งหลาย เป็นกุมารของพรหมณ์นามว่า สุเมธะ ในอมรวดีนคร ถึงความสำเร็จศิลปะทุกอย่างแล้ว

โดยกาลล่วงไปแห่งมารดาและบิดา ทรงบริจาคทรัพย์นับได้หลายโกฏิ บวชเป็นฤๅษี อยู่ในหิมวันตประเทศ –

ทำมานและอธิษฐานให้เกิดแล้ว ไปโดยอากาศ เห็นคนกลางทางอยู่ เพื่อประโยชน์เสด็จ (ออก) จากสุทศนวิหาร

เข้าไปสู่อมรวดีนคร แห่งพระทศพลทรงพระนามว่าทีปังกร แม้นตนเองก็ถือเอาประเทศแห่งหนึ่ง,

เมื่อประเทศนั้น ยังไม่ทันเสร็จ, นอนทอดตนให้เป็นสะพาน ลาดหนังสือเหลืองบนเปือกตม เพื่อพระศาสดาผู้เสด็จมาแล้ว

ด้วยประสงค์ว่า “ขอพระศาสดา พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ไม่ต้องทรงเหยียบเปือกตม จงทรงเหยียบเราเสด็จไปเถิด”

แต่พอพระศาสดาทรงเห็น ก็ทรงพยากรณ์ว่า

“ผู้นี้เป็นพุทธรูป^๒ จักเป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปในอนาคต,” –

ในสมัยต่อมาแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ก็ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ซึ่งเสด็จอุบัติสองโลกให้สว่าง

แม่เหล่านี้ คือ พระโกณฑัญญะ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุมนะ ๑ พระเรวตะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระอโนมทัสสี ๑ พระสุมนะ ๑

พระนารทะ ๑ พระปทุมุตตระ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุชาตะ ๑ พระปิยทัสสี ๑ พระอัทธทัสสี ๑ พระธรรมทัสสี ๑

พระสิทธัตถะ ๑ พระติสสะ ๑ พระปุสสะ ๑ พระวิปัสสี ๑ พระสิขี ๑ พระเวสสภู ๑ พระกกุสันธะ ๑ พระโกนาคมะ ๑

พระกัสสปะ ๑” –

ทรงบำเพ็ญบารมีครบ ๓๐ คือ บารมี ๑๐ อุปปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐,

ดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นพระเวสสันดร ให้มหาทาน อันทำแผ่นดินให้ไหว ๘ ครั้ง ทรงบริจาคพระโอรสและพระชายา,

ในที่สุดพระชนมายุ ก็ทรงอุบัติในดุสิตบุรี ดำรงอยู่ในดุสิตบุรีนั้น ตลอดพระชนมายุ

เมื่อเทวดาในหิมันจักรวาลประชุมกันอาราธนาว่า –

“ข้าแต่พระมหาวีระ กาลนี้ เป็นกาลของพระองค์

ขอพระองค์ จงเสด็จอุบัติในพระครรภ์พระมารดา

ตรัสรู้อมตบพ ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ข้ามอยู่.

ทรงเลือกฐานะใหญ่ๆ ที่ควรเลือก ๕๑ เสด็จจุติจากดุสิตบุรีนั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในศากยราชสกุล

อันพระประยูรญาติบาเรอยู่ด้วยมหาสมบัติในศากยสกุลนั้น ทรงถึงความเจริญวัยโดยลำดับ

เสวยสิริราชสมบัติในปราสาททั้ง ๓ อันสมควรแก่ฤดูทั้ง ๓ ดุจสิริสมบัติในเทวโลก –

๑ วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ.

๒ หน่อเนื้อ, เชื้อสาย แห่งพระพุทธเจ้า.

[ทรงเห็นเทวดุตแล้วเสด็จบรรพชา]

ในสมัยที่เสด็จไปเพื่อประพาสพระอุทยาน ทรงเห็นเทวดุต ๓ กล่าวคือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย โดยลำดับ ทรงเกิดความสังเวช เสด็จกลับแล้ว, ในวันที่ ๔ ทรงเห็นบรรพชิต ยังความพอพระทัยในการบรรพชาให้เกิดขึ้นว่า ๑. ฐานะที่ควรเลือกใหญ่ ๕ คือ ๑. กาล ๒. ประเทศ ๓. ทวีป ๔. ตระกูล ๕. มารดา. พึงดูในปฐมสมโพธิ ฉบับพิสดาร. “การบรรพชาดี,” เสด็จไปสู่อุทยาน ยังวันให้สิ้นไปในพระอุทยานนั้น ประทับนั่งริมขอบสระโบกขรณีอันเป็นมงคล อันวิสุกรรมเทพบุตรผู้จำแลงเพศเป็นช่างกลับกบมาตบแต่งถวาย –

ทรงสดับข่าวประสูติของราหุลกุมาร

ทรงทราบถึงความสิ้นหาในพระโอรสเป็นกำลัง ทรงพระดำริว่า “เราจักตัดเครื่องผูกนี้ จนผูกมัด (เรา) ไม่ได้ทีเดียว,” เวลาเย็นเสด็จเข้าไปยังพระนคร ทรงสดับคานานี้ ที่พระธิดาของพระเจ้าอา พระนามว่า กิสาโคตมี ภาชิตว่า –

“พระราชกุมารผู้เช่นนี้ เป็นพระราชโอรสแห่งพระชนนีพระชนก
และเป็นพระสวามีของพระนางใด ๆ
พระชนนีพระชนกและพระนางนั้นๆ ดับ (เย็นใจ) แน่แล้ว”

ทรงพระดำริว่า “เราอันพระนางกิสาโคตมีนี้ (สวด) ให้ได้ยนิพพุตบแล้ว,” จึงเปลื้องแก้วมุกดาหารจากพระศอ ส่งไปประทานแก่พระนางแล้ว เสด็จเข้าไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ ประทับนั่งบนพระแท่นบรรทมอันมีสิริ

ทรงเห็นประการอันแปลกของหมู่หญิงพื่อนที่เข้าถึงความหลับแล้ว มีพระหทัยเบื่อหน่าย

จึงปลุกนายฉันทะให้ลุกขึ้น ให้นำมังกัณฐกะมา เสด็จขึ้นมังกัณฐกะ มีนายฉันทะเป็นสหาย –

อันเทวดาในหมื่นจักรวาลห้อมล้อมแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ทรงบรรพชาที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาณี, เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้น

ประทับนั่งที่เงื่อมเขาปัทมา อันพระเจ้าแผ่นดินนครทรงเชื่อเชิญด้วยราชสมบัติ ทรงปฏิเสศคำเชื้อเชิญนั้น

ทรงรับปฏิญญาจากท้าวเธอ เพื่อประโยชน์แก่การได้บรรลुพระสัมพัญญุตญาณแล้ว จะเสด็จมาสู่แคว้นของพระองค์เสด็จเข้าไปหาอาหารดาบสและอุทกดาบส ไม่ทรงพอพระหทัยคุณวิเศษที่ทรงได้บรรลुในสำนักของ ๒ ดาบสนั้น ทรงตั้งความเพียรใหญ่ถึง ๖ ปี –

[ทรงบรรลุสัมพัญญุตญาณ แล้วทรงแสดงธรรม]

ในวันวิสาขบูชา มี เช้าตรู่ เสวยข้าวปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้ว ทรงลอยถาดทองคำในแม่น้ำเนรัญชรา

ให้ส่วนกลางวันล่องไปด้วยสมบัติต่างๆ ในราวปามหาวัน ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา,

เวลาเย็นทรงรับหญ้าที่นายโสตถิยะถวาย มีพระคุณอันพญากาฬนาคราชชมเชยแล้ว

เสด็จสู่ควงไม้โพธิ ทรงลาดหญ้า –

ทำปฏิญญาว่า

“เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายด้วยการไม่เข้าไปถือมัน,”

ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางบูรพา, เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต, ทรงกำจัตมารและพลมารได้

ทรงบรรลุพุพเพนิวาสญาณ^๑ ในปฐมยาม บรรลุจุตูปปาตญาณ^๒ ในมัชฌิมยาม

๑ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้.

๒ ญาณที่ทำให้กำหนดจุด (ตาย) และเกิดของสัตว์ทั้งหลายได้

หยั่งพระญาณลงในปัจฉยการ ในที่สุดปัจฉิมยาม,

ในเวลาอรุณขึ้น ทรงแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ ซึ่งประดับด้วยคุณทุกอย่าง มีทสพลญาณและจตุเวสารัชชญาณเป็นอาทิ ทรงยังกาลให้ผ่านไปทีควงไม้โพธิ์ ถึง ๗ สัปดาห์, ในสัปดาห์ที่ ๘ ประทับนั่งที่โคนไม้ชพาลานิโครธ

ทรงถึงความเป็นผู้ชวนชวายน้อย ด้วยพิจารณาเห็นว่าธรรมเป็นสภาพลิกซึ่ง

อันท้าวสหัมบดีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวารเชื่อเชิญให้ทรงแสดงธรรม –

ทรงพิจารณาคุณสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุแล้ว ทรงรับคำเชิญของพรหม

ทรงใคร่ครวญว่า “เราพึงแสดงธรรมแก่ใครหนอแล เป็นที่แรก,” ทรงทราบว่ อาหารดาบสและอุทกดาบสทำกาลแล้ว

ทรงหวนระลึกถึงอุปการะมากของภิกษุปัญจวัคคีย์ เสด็จลุกจากอาสนะไปยังกาสิบุรี

ในระหว่างมรรคา ได้สนทนากับอุปกาศิวก –

ในวันอาสาฬหบุรณมี เสด็จถึงที่อยู่ของภิกษุปัญจวัคคีย์ ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ซึ่งเรียกร้อง (พระองค์) ด้วยถ้อยคำอันไม่สมควรให้สำนักตัวแล้ว

เมื่อจะยังพรหม ๑๘ โกฏิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะ๑ เป็นประมุข ให้ตีมน้ำอมตะ

จึงทรงแสดงพระธรรมจักร ทรงมีธรรมจักรบวรอันให้เป็นไปแล้ว, –

ในดิถีที่ ๕ แห่งปักข์ ทรงยังภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต,

วันเดียวกันนั้น ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของยสกุลบุตรแล้ว ตรัสเรียกเขาซึ่งเปื้อน่าย ละเรื่อน ออกมาในตอนกลางคืนว่า

“มานี้เกิด ยสะ” ทำเขาให้บรรลู่โสดาปัตติผลในตอนกลางคืนนั่นเอง

ในวันรุ่งขึ้น ให้ได้บรรลู่พระอรหัต ทรงยังสหายของยสะนั้น แม้พวกอื่นอีก ๕๔ คน ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว

ให้ได้บรรลู่พระอรหัต. |

[ทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา]

เมื่อพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖^๑ พระองค์ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว,

พระศาสดา เสด็จอยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว ทรงส่งภิกษุ ๖๐ รูปไปในทิศทั้งหลาย ด้วยพระพุทธดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเถิด” ดังนี้เป็นต้น, ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ

ในระหว่างทาง ได้ทรงแนะนำภิกษุทศกัณฐก ๓๐ คน ณ รวป่ากัปปาสิกวัน.^๒

บรรดาภิกษุทศกัณฐก ๓๐ คนนั้น อย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นโสดาบัน, สูงกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นพระอนาคามี.

| พระศาสดา ทรงให้ภิกษุทศกัณฐกทั้งหมดเมื่อนั้น บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะอย่างเดียวกันแล้ว ทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย,

ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๓,๕๐๐ อย่าง แนะนำชฎิล ๓ พี่น้อง ซึ่งมีชฎิลพันคนเป็นบริวาร

มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะเช่นเดียวกันแล้ว ให้ประชุมกันที่คยาสิสประเทศ ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต

ด้วยอาทิตตปริยายเทศนา แวดล้อมด้วยพระอรหันต์พันองค์นั้น –

เสด็จไปสู่อุทยานลัญจิววัน ใกล้แดนพระนครราชคฤห์ ด้วยทรงพระดำริว่า

“จักเปลื้องปญฺญญา ที่ถวายเป็นแก่พระเจ้าพิมพิสาร” ตรัสพระธรรมกถา อันไพเราะแต่พระราชชา ผู้ทรงสดับข่าวว่า

๑ ควรมี จ ศัพท์ ซึ่งแปลว่า ยังภิกษุปัญจวัคคีย์มีอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุขและพรหม ๑๘ โกฏิให้ตีมน้ำอมตะ

๒ ไร่ฝ้าย.

“ทราบข่าว พระศาสดา เสด็จมาแล้ว” เสด็จมาเฝ้า พร้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุต^๓
ยังพระราชากับพราหมณ์และคฤหบดี ๑ นหุต ให้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล อีกนหุตหนึ่งให้ตั้งอยู่ในสธนะ ๓, -
วันรุ่งขึ้น มีพระคุณอันท้าวสักกเทวราชทรงแปลงเพศเป็นมาณพมชเชยแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระนครราชคฤห์
ทรงทำภักตกิจในพระราชานิเวศน์ ทรงรับเวฬุวนาราม^๑ ประทับอยู่ในเวฬุวนารามนั้นนั่นแล |
พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เข้าไปเฝ้าพระองค์ในเวฬุวนารามนั้น.
อนุப்புทิกถาในเรื่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะนั้น ดังต่อไปนี้

[ประวัติพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ]

ความพิสดารว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุปติแล้วนั้นแล,
ได้มีบ้านพราหมณ์ ๒ ตำบล คือ อุปติสสคาม ๑ โกลิตคาม ๑ ในที่ไม่ไกล จากกรุงราชคฤห์.
ใน ๒ บ้านนั้น ในวันที่นางพราหมณ์ชื่อ สารี ในอุปติสสคามตั้งครรภ์นั้นแล
แม้นางพราหมณ์ ชื่อโมคคัลลี ในโกลิตคาม ก็ตั้งครรภ์.
ได้ยืมว่า ตระกูลทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นสหยาเกี่ยวพันสืบเนื่องกันมาถึง ๗ ชั่วตระกูลทีเดียว.
พราหมณ์ผู้สามี ได้ให้พิธีบริหารครรภ์แก่พราหมณ์ทั้ง ๒ นั้น ในวันเดียวกันเหมือนกัน.
โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางพราหมณ์ทั้ง ๒ นั้นก็คลอดบุตร.
ในวันขนานชื่อ พวกญาติตั้งชื่อบุตรของสารีพราหมณ์ว่า ‘อุปติสสะ’ เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้าน ในตำบลอุปติสสคาม
ตั้งชื่อบุตรของโมคคัลลีพราหมณ์ว่า ‘โกลิตะ’ เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้านในตำบลโกลิตคามนอกนี้.
เด็กนี้ ๒ นั้นถึงความเจริญแล้ว ได้ถึงความสำเร็จแห่งศิลปะทุกอย่าง.
ในเวลาไปสู่แม่น้ำหรือสวนเพื่อประโยชน์จะเล่น อุปติสสมานพมีเสลียงทองคำ ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหน,
โกลิตมานพ มีรถเทียมด้วยม้าอาชาไนย ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหน.
ชนทั้ง ๒ มีมานพเป็นบริวารคนละ ๕๐๐.
ก็ในกรุงราชคฤห์ มีมหรสพบนยอดเขา ทุกๆ ปี.
หมู่ญาติได้ยกเตียงซ้อนกันเพื่อกุมารทั้ง ๒ นั้น ในที่เดียวกันนั่นเอง.
แม้กุมารทั้ง ๒ ก็นั่งดูมหรสพพร้อมกัน ย่อมหัวเราะในฐานะควรหัวเราะ. ย่อมถึงความสังเวช ในฐานะที่ควรสังเวช.
ย่อมตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล.
วันหนึ่ง, เมื่อกุมารทั้ง ๒ เหล่านั้นดูมหรสพโดยทำนองนี้, ความหัวเราะในฐานะที่ควรหัวเราะ
หรือความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช หรือตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล มิได้มีแล้วเหมือนในวันก่อนๆ
เพราะญาณถึงความแก่รอบแล้ว.
ก็ชนทั้ง ๒ คิดกันอย่างนี้ว่า
“จะมีอะไรเล่า ที่น่าดูในการนี้?, ชนทั้งหมดแม้นี้ เมื่อยังไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็จักถึงความเป็นสภาพหาบุญยุติมิได้,
ก็เราทั้ง ๒ ควรแสวงหาธรรมเครื่องพ้นอย่างเอก” ดังนี้แล้ว ถือเอาเป็นอารมณ์นั่งอยู่แล้ว.
ลำดับนั้น โกลิตะพูดกะอุปติสสะว่า “อุปติสสะผู้สหาย ไฉน? ท่านจึงไม่หัวเราะรื่นเริงเหมือนในวันอื่นๆ.
วันนี้ ท่านมีใจไม่เบิกบาน. ท่านกำหนดอะไรได้หรือ?”

๓ นหุต = ๑๐,๐๐๐ คน.

๑ เป็นมูลเหตุแห่งการถวายวัดในพระพุทธศาสนา ในกาลต่อๆ มา.

อุปติสสะนั้นกล่าวว่า “โกลิตะผู้สหาย เรานั่งคิดถึงเหตุนี้ว่า ‘ในการดูคนเหล่านี้ หาสาระมิได้. การดูนี้ไม่มีประโยชน์. เราควรแสวงหาโมกขธรรมเพื่อตน.’ ก็ท่านเล่า เพราะเหตุไรจึงไม่เบิกบาน?”

แม้โกลิตะนั้น ก็บอกอย่างนั้นเหมือนกัน.

ลำดับนั้น อุปติสสะ ทราบความที่โกลิตะนั้นมีอัธยาศัยเช่นเดียวกันกับตน จึงกล่าวว่า

“สหายเอ๋ย เราทั้ง ๒ คิดกันดีแล้ว. ก็เราควรแสวงหาโมกขธรรม. ธรรมดา ผู้แสวงหา ต้องได้บรรพชาชนิดหนึ่งจึงควร. เราทั้ง ๒ จะบรรพชาในสำนักใครเล่า?”

[สองสหายทำกติกากัน]

ก็โดยสมัยนั้นแล สญชัยปริพาชก อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่.

อุปติสสะและโกลิตะทั้ง ๒ นั้น ตกกลางกันว่า “เราจักบวชในสำนักท่านสญชัยนั้น” ต่างส่งมาณพ ๕๐๐ ไป ด้วยคำว่า

“ท่านทั้งหลายจงเอาเสลียงและรถไปเถิด” พร้อมด้วยมาณพ ๕๐๐ บวชแล้วในสำนักของสญชัย.

จำเดิมแต่เขาทั้ง ๒ บวชแล้ว สญชัยก็ได้ถึงความเลิศด้วยลาภและยศอย่างเหลือเฟือ.

ทั้ง ๒ เรียนจบลัทธิสมัยของสญชัย โดยสองสามวันเท่านั้น จึงถามว่า

“ท่านอาจารย์ ลัทธิที่ท่านรู้ มีเพียงเท่านี้ หรือมีแม้ยิ่งกว่านี้?”

เมื่อสญชัยตอบว่า “มีเพียงเท่านี้แหละ. เธอทั้ง ๒ รู้จบหมดแล้ว.” เขาทั้ง ๒ จึงคิดกันว่า

“เมื่อเป็นอย่างนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักของท่านผู้นี้ก็ไม่มีประโยชน์

เราทั้ง ๒ ออกมาเพื่อแสวงหาโมกขธรรม. โมกขธรรมนั้นเราไม่สามารถให้เกิดขึ้นได้ในสำนักของท่านผู้นี้.

อันชมพูทวีปใหญ่นัก. เราเที่ยวไปยังคามนิคมชนบท และราชธานี คงจักได้อาจารย์ผู้แสดงโมกขธรรมสักคนเป็นแน่.”

ตั้งแต่นั้น ใครพูดโน้ตใดๆ ว่า “สมณพราหมณ์ผู้บัณฑิต มีอยู่”, เขาทั้ง ๒ ย่อมไปทำสักัจฉาในที่นั้นๆ.

ปัญหาที่เขาทั้ง ๒ ถามไป อาจารย์เหล่าอื่นหาอาจตอบได้ไม่. แต่เขาทั้ง ๒ ย่อมแก้ปัญหของอาจารย์เหล่านั้นได้.

เขาสอบสวนทั่วชมพูทวีปอย่างนั้นแล้ว กลับมายังที่อยู่ของตน จึงทำกติกากันว่า

“โกลิตะผู้สหาย ในเรา ๒ คน ผู้ใดได้บรรลุอมตธรรมก่อน, ผู้นั้นจงบอก (แก่กัน).”

เมื่อเขาทั้ง ๒ ทำกติกากันอย่างนั้นอยู่, พระศาสดาเสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับดังที่กล่าวแล้ว

ทรงรับเวฬุวันแล้ว ประทับอยู่ในเวฬุวัน.

ในกาลนั้น พระอัสสชิเถระ ในจำนวนพระปัญจวัคคีย์ระหว่างพระอรหันต์ ๖๑ องค์ ที่พระศาสดาทรงส่งไป

เพื่อประกาศคุณพระรัตนตรัย ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมากเถิด”

กลับมายังกรุงราชคฤห์แล้ว ในวันรุ่งขึ้น ท่านถือบาตรจีวรไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตแต่เช้าตรู่.

สมัยนั้น อุปติสสปริพาชก ทำภักติกิจแต่เช้าตรู่แล้ว ไปยังอารามของปริพาชก พบพระเถระ จึงคิดว่า

“อันนักบวชเห็นปานนี้ เรายังไม่เคยพบเลย.

ภิกษุรูปนี้ (คง) จะเป็นผู้หนึ่งบรรดาผู้ที่เป็นพระอรหันต์ หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรคในโลก.

ไฉนหนอเราพึงเข้าไปหาภิกษุนี้แล้ว ถามว่า ‘ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร?’

ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร?’”

ที่นั่น ความปริวิตกนี้ได้มีแก่เขาว่า “กาลนี้มีใช่กาลควรถามปัญหาภิกษุนี้แล.

ภิกษุนี้กำลังเข้าไปสู่ละแวกบ้านเที่ยวบิณฑบาต.

ถ้ากระไร เราเมื่อแสวงหาโมกขธรรมที่คนผู้ต้องการรู้แล้ว ควรติดตามภิกษุรูปนี้ไปข้างหลังๆ.”

เขาเห็นพระเถระได้บิณฑบาตแล้ว ไปสู่โอกาสแห่งใดแห่งหนึ่ง และทราบความที่พระเถระนั้นประสงค์จะนั่ง จึงได้จัดตั้งของบริพาชกสำหรับตนถวาย.

แม้ในเวลาที่ท่านฉันเสร็จแล้ว ก็ได้ถวายน้ำในกุ่มโตของตนแด่พระเถระ.

ครั้นทำอาจริยวัตรอย่างนั้นแล้ว จึงทำปฏิสันถารอย่างจับใจกับพระเถระซึ่งฉันเสร็จแล้ว เรียนถามอย่างนี้ว่า

“ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก. ผิพรรณบริสุทธิผุดผ่อง.

ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือท่านชอบใจธรรมของใคร?”

[พระอัสสชิแสดงหัวใจพระศาสนา]

พระเถระคิดว่า

“ธรรมดาบริพาชกเหล่านี้ ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อพระศาสนา. เราจักแสดงความลึกซึ้งในพระศาสนาแก่บริพาชกนี้”

เมื่อจะแสดงความที่ตนบวชใหม่ จึงกล่าวว่า

“ผู้มีอายุ เราแลเป็นผู้ใหม่บวชแล้วไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้. เราจักไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารก่อน.”

บริพาชกเรียนว่า “ข้าพเจ้าชื้ออุปติสสะ. ขอพระผู้เป็นเจ้ากล่าวตามสามารถเถิด. จะน้อยหรือมากก็ตาม

ข้อนั้นเป็นภาระของข้าพเจ้า เพื่อแทงตลอดด้วย ๑๐๐ นัย ๑,๐๐๐ นัย” ดังนี้ แล้วเรียนว่า

“จะมากหรือน้อยก็ตาม ขอพระผู้เป็นเจ้า จงกล่าวเถิด.

จงบอกแก่ข้าพเจ้าแต่ใจความเท่านั้น.

ข้าพเจ้าต้องการใจความ. จะต้องทำพญฺญชนะให้มากไปทำไม.

เมื่อเขาเรียนอย่างนั้นแล้ว, พระเถระจึงกล่าวคาถาว่า

“ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัส

เหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุแห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น

พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้.”^๑

[สองสหายสำเร็จพระโสดาบัน]

บริพาชก ฟังเพียง ๒ บทต้นเท่านั้น ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลอันถึงพร้อมด้วยนัยพันหนึ่ง.

พระเถระยัง ๒ บทนอกนี้ให้จบลง ในเวลาเขาเป็นพระโสดาบัน.

เขาเป็นพระโสดาบันแล้ว, เมื่อคุณวิเศษชั้นสูงยังไม่เป็นไปอยู่, ก็คิดว่า “เหตุในสิ่งนี้จักมี” จึงเรียนกะพระเถระว่า

“ท่านครับ ท่านไม่ต้องขยายธรรมเทศนาลงยิ่งขึ้นไป. เพียงเท่านี้ก็พอ. พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน?”

พระเถระตอบว่า “ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ผู้มีอายุ.”

เขาเรียนว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอท่านโปรดล่องหน้าไปก่อนเถิด. ข้าพเจ้า มีเพื่อนอีกคนหนึ่ง.

และข้าพเจ้าทั้ง ๒ ได้ทำตีกากะกันและกันไว้ว่า ‘ผู้ใดบรรลุอมตะก่อน ผู้นั้นจงบอกกัน’

ข้าพเจ้าเปลื้องปฏิญญานั้นแล้ว จักพาสหายไปสำนักพระศาสดา ตามทางที่ท่านไปแล้วนั้นแล” ดังนี้แล้ว

หมอบลงแทบเท้าทั้ง ๒ ของพระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์^๒ ทำประทักษิณ ๓ รอบ

ส่งพระเถระไปแล้ว ได้บ้ายหน้าไปสู่อารามของบริพาชกแล้ว.

๑ วิ. มหาวคค. ๔/๗๖.

๒ เบญจางคประดิษฐ์ ได้แก่ การตั้งไว้เฉพาะซึ่งอวัยวะ ๕ คือ หน้าผาก ๑ ฝ่ามือทั้ง ๒ และเข่าทั้ง ๒ จดลงที่พื้น.

โกธิตปริพาชกเห็นเขามาแต่ไกล คิดว่า

“วันนี้ สีหน้าสหายของเรา ไม่เหมือนในวันอื่นๆ เขาคงได้บรรลุอมตะ โดยแน่แท้” จึงถามถึงการบรรลุอมตะ.

แม้อุปติสสปริพาชกนั้นก็รับว่า “เออ ผู้มีอายุ, อมตะเราได้บรรลุแล้ว” ได้ภาษิตคาถานั้นนั่นแลแก่โกธิตปริพาชกนั้น.

ในกาลจบคาถา โกธิตะดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว จึงกล่าวว่า “สหาย ช่าวว่า พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน?”

อุปติสสะ. ช่าวว่า ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน, สหาย. ช่าวนี้ ท่านอัสสชิเถระ พระอาจารย์ของเราบอกไว้แล้ว.

โกธิตะ. สหาย, ถ้ากระนั้น เราไปเฝ้าพระศาสดาเถิด.

[สองสหายชวนสมุชชัยไปเฝ้าพระศาสดา]

ก็ธรรมดาพระสารีบุตรเถระนี้ ย่อมเป็นผู้บูชาอาจารย์แม้ในกาลทุกเมื่อเทียว เพราะฉะนั้น จึงกล่าวกะสหายอย่างนี้ว่า

“สหาย เราจักบอกอมตะที่เราทั้ง ๒ บรรลุ แก่สมุชชัยปริพาชกผู้อาจารย์ของเราบ้าง. ท่านรู้ที่อยู่จักแห่งตลอด.

เมื่อไม่แห่งตลอด เชื้อพวกเราแล้ว จักไปยังสำนักพระศาสดา. สดับเทศนาของพุทธบุคคลทั้งหลายแล้ว

จักทำการแห่งตลอดซึ่งมรรคและผล.”

ลำดับนั้น ทั้ง ๒ คนก็ได้ไปสู่สำนักของท่านสมุชชัย.

สมุชชัยพอเห็นเขาจึงถามว่า “พ่อทั้ง ๒ พวกพ่อได้ใครที่แสดงทางอมตะแล้วหรือ?”

สหายทั้ง ๒ จึงเรียนว่า “ได้แล้วครับ ท่านอาจารย์. พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก. พระธรรมก็อุบัติขึ้นแล้ว.

พระสงฆ์ก็อุบัติขึ้นแล้ว. ท่านอาจารย์ประพุดิธรรมเปล่า ไร้สาระ. เชิญท่านมาเถิด. เราทั้งหลายจักไปยังสำนักพระศาสดา.”

สมุชชัย. ท่านทั้ง ๒ ไปเถิด. ข้าพเจ้าไม่สามารถ.

สหาย. เพราะเหตุไร?

สมุชชัย. เราเทียวเป็นอาจารย์ของมหาชนแล้ว.

การอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรานั้น เช่นกับเกิดความไหวแห่งน้ำในตุ่ม. เราไม่สามารถอยู่เป็นอันเตวาสิกได้.

สหาย. อย่าทำอย่างนั้นเลย ท่านอาจารย์.

สมุชชัย. ช่างเถอะ พ่อ, พ่อพากันไปเถอะ. เราจักไม่สามารถ.

สหาย. ท่านอาจารย์ จำเดิมแต่กาลแห่งพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก

มหาชนมีของหอมระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ ไปบูชาพระองค์เท่านั้น.

แม้กระผมทั้ง ๒ ก็จักไปในที่นั้นเหมือนกัน. ท่านอาจารย์จะอย่างไร?

สมุชชัย. พ่อทั้ง ๒, ในโลกนี้ มีคนเขลามาก, หรือมีคนฉลาดมากเล่า?

สหาย. คนเขลามากครับ ท่านอาจารย์. อันคนฉลาดมีเพียงเล็กน้อย.

สมุชชัย. พ่อทั้ง ๒, ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาดๆ จักไปสู่สำนักพระสมณโคดม.

พวกคนเขลาๆ จักมาสำนักเรา. พ่อไปกันเถิด. เราจักไม่ไป.

สหายทั้ง ๒ นั้นจึงกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ท่านจักปรากฏเอง” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

เมื่อสหายทั้ง ๒ นั้นไปอยู่, บริษัทของสมุชชัยแตกกันแล้ว.

ขณะนั้นอารามได้ว่างลง.

สมุชชัยนั้นเห็นอารามว่างแล้ว ก็อาเจียนออกเป็นโลหิตอุุ่น.

ในปริพาชก ๕๐๐ คน ซึ่งไปกับสหายทั้ง ๒ นั้น บริษัทของสมุชชัย ๒๕๐ คนกลับแล้ว.

สหายทั้ง ๒ ได้ไปสู่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยปริพาชก ๒๕๐ คน ผู้เป็นอันเตวาสิกของตน.

[ศิษย์สำเร็จรอดพ้นก่อนอาจารย์]

พระศาสดา ประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔ ทรงเห็นปริพาชกเหล่านั้นแต่ไกลเที่ยว
ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สองสหายนั้นกำลังมา คือ โกลิตะและอุปติสสะ. ทั้ง ๒ นั้นจักเป็นคู่สาวกที่ดีเลิศของเรา.”

สองสหายนั้นถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

เขาทั้ง ๒ ได้กราบพูลค่านีกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิดพระเจ้าข้า.”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด. ธรรมเรากล่าวดีแล้ว. จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด.”

คนทั้งหมดได้เป็นผู้ทรงบาตรจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ราวกะว่าพระเถระ ๑๐๐ พรรษา.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงขยายพระธรรมเทศนาด้วยอำนาจจริยาแก่บริษัทของทั้ง ๒ สหายนั้น.

วันพระอัครสาวกทั้ง ๒ เสีย, ชนที่เหลือ บรรลุพระอรหันต์แล้ว.

ก็กิจด้วยมรรคเบื้องสูงของพระอัครสาวกทั้ง ๒ มิได้สำเร็จแล้ว.

ถามว่า “เพราะเหตุไร.”

แก้วว่า “เพราะสาวกบารมีญาณเป็นของใหญ่.”

ต่อมาในวันที่ ๗ แต่วันบวชแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปอาศัยหมู่บ้านกัลลวาละ^๑ ในแคว้นมคธอยู่,

เมื่อถึงมิทระครอบงำ, อันพระศาสดาทรงให้สังเวชแล้ว บรรเทาถึงมิทระได้

กำลังฟังพระธาตุกรรมฐานที่พระตถาคตประทานแล้ว ได้ยังกิจในมรรค ๓ เบื้องบนให้สำเร็จ บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณแล้ว.

ฝ่ายพระสารีบุตร ล่วงได้กึ่งเดือนแต่วันบวช เข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์นั้นแหละ อยู่ในถ้ำสุกรชาตา กับด้วยพระศาสดา,

เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตร แก่ที่ชนขอปริพาชกผู้หลานของตน, ส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระสูตร

ก็ได้บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณ เหมือนผู้ที่บริโภคภัตที่เขาคดให้ผู้อื่น.

มีคำถามว่า “ก็ท่านพระสารีบุตร เป็นผู้มึปัญญามาก มิใช่หรือ?

เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงบรรลุสาวกบารมีญาณช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะ.”

แก้วว่า “เพราะมีบริกรรมมาก.”

เหมือนอย่างว่า พวกคนเขี้ยวใจประสงค์จะไปในที่ไหนๆ ก็ออกไปได้รวดเร็ว,

ส่วนพระราชาก็ต้องเตรียมมาก มีการเตรียมข้างพระราชพาหนะเป็นต้น จึงสมควรฉันท,

อุปไมยนี้ พึงทราบฉันทนั้น.

[พวกภิกษุติเตียนพระศาสดา]

ก็ในเวลาบ่ายวันนั้นเอง พระศาสดา ทรงประชุมพระสาวกที่พระเวฬุวัน

ประทานตำแหน่งพระอัครสาวกแก่พระเถระทั้ง ๒ แล้ว ทรงแสดงพระปาติโมกข์.

พวกภิกษุ ติเตียนกล่าวว่า “พระศาสดา ประทาน (ตำแหน่ง) แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยเห็นแก่หน้า.

อันพระองค์เมื่อจะประทานตำแหน่งอัครสาวก ควรประทานแก่พระปัญจวัคคีย์ผู้บวชก่อน.

๑ มหาโมคคัลลานสูตร. อัง. สุตต. ๒๓/๗๗ ว่า กัลลวาลมุตตคามกั.

๒ วทฒมานกฉายาย เวลาเมื่อเจริณอยู่.

เมื่อไม่เหลือแล้วถึงพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๕๕ รูป มีพระยสเถระเป็นประมุข.

เมื่อไม่เหลือแล้วถึงภิกษุเหล่านั้น ก็ควรประทานแก่พระพวกภัทรวคคีย์.

เมื่อไม่เหลือแล้วถึงพระพวกภัทรวคคีย์เหล่านั้น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๓ พี่น้อง มีพระอรุเวลกัสสปะเป็นต้น.

แต่พระศาสดา ทรงละเลยภิกษุเหล่านั้นมีประมาณถึงเพียงนี้

เมื่อจะประทานตำแหน่งอัครสาวก ก็ทรงเลือกหน้าประทานแก่ผู้บวชภายหลังเขาทั้งหมด.”

[บุรพกรรมขอพระอัญญาโกณฑัญญะ]

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?” เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรามิได้เลือกหน้าให้ (ตำแหน่ง) แก่พวกภิกษุ. แต่เราให้ตำแหน่งที่ตนๆ ประารถมาแล้วๆ นั้นแลแก่ภิกษุเหล่านี้. ก็อัญญาโกณฑัญญะ เมื่อถวายทานเนื่องด้วยข้าวกล้าอันเลิศ ๙ ครั้ง ในคราวข้าวกล้าคราวหนึ่ง ก็หาได้ประารถตำแหน่งอัครสาวกถวายไม่ แต่ได้ประารถเพื่อแทงตลอดพระอรหัต อันเป็นธรรมเลิศก่อนสาวกทั้งหมดแล้วถวาย.”

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามว่า “เมื่อไร? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดาทรงย้อนถามว่า “พวกเธอจักฟังหรือ? ภิกษุทั้งหลาย.”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่า “ฟัง พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แต่กับนี้ไปอีก ๙๑ กัป พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี^๑ เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

ในกาลนั้น กุฎุมพี ๒ พี่น้อง คือ มหากาล จุลกาล ให้หว่านไร่ข้าวสาลีไว้มาก.

ต่อมาวันหนึ่ง จุลกาลไปไร่ข้าวสาลี ฉีกข้าวสาลีกำลังท้องตันหนึ่งแล้วชิมดู.

ได้มีรสอร่อยมาก.

เขาประารถจะถวายสาลีคัพพทานแต่พระสงฆ์มีพระพุทธานุเจ้าเป็นประมุข จึงเข้าไปหาพี่ชายแล้วพูดว่า

“พี่ฉันจะฉีกข้าวสาลีกำลังท้อง ต้มให้เป็นของควรแก่พระพุทธานุเจ้าทั้งหลายแล้ว ถวายทาน.”

พี่ชายกล่าวว่า “เจ้าพูดอะไร? อันการฉีกข้าวสาลีกำลังท้องทำทาน ไม่เคยมีแล้วในอดีต จักไม่มีในอนาคต.

เจ้าอย่าทำข้าวกล้าให้เสียหายเลย.”

เขาอ่อนวอนแล้วๆ เถ่ๆ.

ครั้งนั้นพี่ชาย จึงพูดกะเขาว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าต้องปันนาเป็น ๒ ส่วน อย่าแต่ต้องส่วนของเรา

จงทำส่วนที่เจ้าประารถนาในนาอันเป็นส่วนของตน.”

เขารับว่า “ดีแล้ว” แบ่งนากันแล้ว ได้ขอแรงมือกะมณูษย์เป็นอันมากฉีกข้าวสาลีท้อง ให้เคี้ยวเป็นน้ำนมจนขึ้น

ปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธานุเจ้าเป็นประมุข ในกาลเสร็จภัตกิจกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง”.

พระศาสดา ตรัสว่า “จงเป็นอย่างนั้นเถิด” แล้วได้ทรงทำอนุโมทนา.

เขาไปนาตรวจดูอยู่ เห็นนาแน่นหนาด้วยรวงข้าวสาลี เหมือนเขามัดไว้เป็นช่อๆ ในนาทั้งสิ้น ได้ปิติ ๕^๒ อย่างแล้ว คิดว่า “เป็นลาภของเราหนอ” ถึงหน้าข้าวเฝ้า ได้ถวายทานเลิศด้วยข้าวเฝ้า,

๑ พ. พ. ๓๓/๕๑๕.

๒ ปิติ ๕ คือ ขุพทกาศปิติ ปิติน้อย, ขณิกาศปิติ ปิติชั่วขณะ, โลกกันตาศปิติ ปิติเป็นพักๆ, อุพเพกาศปิติ ปิติน้อยโลดโผน.

ผรรณาศปิติ ปิติน้อยซาบซ่าน.

ได้ถวายทานอันเนื่องด้วยข้าวกล้าอย่างเลิศ พร้อมกับชาวบ้านทั้งหมด, หน้าเกี่ยวได้ถวายทานอันเลิศในการเกี่ยว, คราวทำขะเนียด ได้ถวายทานส่วนเลิศในการขะเนียด,

ในคราวมัดฟ่อนเป็นต้น ก็ได้ถวายทานส่วนเลิศในการมัดฟ่อน ส่วนเลิศในลาน... ส่วนเลิศในลอม... ส่วนเลิศในฉาง... ได้ถวายทานอันเลิศรวม ๙ ครั้ง ในหน้าข้าวคราวหนึ่ง ด้วยประการอย่างนี้.

ที่แห่งข้าวอันเขาถือเอาแล้วๆ ได้เต็มดั่งเดิมทุกๆ ครั้งไป.

ข้าวกล้าได้งอกงามสมบูรณ์ขึ้นเป็นอย่างยิ่ง.

ชื่อว่าธรรมนี้ย่อมรักษาซึ่งผู้รักษาดน.

(สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

“ธรรมแล ย่อมรักษาผู้มีปกติประพฤติธรรม.

ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้.

นี้เป็นอนิสงสีในธรรมที่เขาประพฤติดี.

ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมไม่ไปสู่ทุคติ.”^๑

อัญญาโกณฑัญญะ บรรณาเพื่อแหงตลอดธรรมอันเลิศก่อน จึงได้ถวายทานส่วนเลิศ ๙ ครั้ง ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ด้วยประการอย่างนี้แล.

อนึ่ง แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระ^๒ ในหงสาวดีนคร ในที่สุดแสนกับแต่นี้ไป

เขาถวายมหาทานตลอด ๗ วันแล้ว หมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ตั้งความปรารถนาเพื่อแหงตลอดธรรมอันเลิศก่อน เหมือนกัน.

เราได้ให้ผลที่อัญญาโกณฑัญญะนี้ปรารถนาแล้วทีเดียว ด้วยประการฉะนี้. เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่.

[บุรพกรรมของชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นต้น]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นประมุขทำกรรมอะไรไว้? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “แม้ชน ๕๕ นั้น ปรารถนาพระอรหัตในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทำกรรมที่เป็นบุญไว้มากแล้ว ภายหลัง, เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น, เป็นสหายนัน ทำบุญร่วมเป็นพวกกัน เทียวจัดแจงศพคนไร้ที่ฝัง.”^๓

วันหนึ่ง พวกเขาพบหญิงตายทั้งกลม^๔ ตกลงว่า “จ๊กเฒ่า” จึงนำไปป่าช้า.

ในชนเหล่านั้น พักไว้ในป่าช้า ๕ คน ด้วยสั่งว่า “พวกท่านจงเฒ่า” ที่เหลือเข้าไปบ้าน.

นายยะ^๕ เอาหลาวแทงศพนั้น พลิกกลับไปกลับมาเฒ่าอยู่ ได้อสุภัสัญญาแล้ว.

เขาแสดงแก่สหายนัน ๔ คนแม่นอกนี้ว่า

“ท่านผู้เจริญพวกท่านจงดูศพนี้ มีหนังลอกแล้ว ในที่นั้นๆ ดุจรูปโคต่าง ไม่สะอาด เหมือน น้าเกลียด.”

ทั้ง ๔ คนนั้นก็ได้อสุภัสัญญาในศพนั้น.

เขา ๕ คนไปบ้านบอกแก่สหายนันที่เหลือ.

๑ พุ. ชา. ๗๒/๒๙๐ พุ. เถร. ๒๖/๓๑๔.

๒ พุ. พุ. ๓๓/๔๖๗.

๓ อนาถสรีรานิ ปฏิชคนตา.

๔ มาจากคำว่า ตายท้องกลม สคพภ อิตถิ กตกาล.

๕ ยสทาร์โก.

ส่วนนายยะไปเรือนแล้วได้บอกแก่มารดาบิดาและภรรยา.

คนทั้งหมดนั้นก็เจริญอุสภัสัญญาแล้ว.

นี่เป็นบุรพกรรมของคน ๕๕ มียสกุลบุตรเป็นประมุขนั้น.

เพราะฉะนั้นแล ความสำคัญในเรือนอันเคลื่อนด้วยสตรีเป็นดุจป่าช้าจึงเกิดแก่นายยะ.

แลด้วยอุปนิสัยสมบัตินั้น การบรรลुकุณวิเศษจึงเกิดขึ้นแก่พวกเขาทั้งหมด.

คนเหล่านี้ได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้วเหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้.

หาใช่เราเลือกหน้าให้ไม่.”

[บุรพกรรมของภททวัคคีย์ ๓๐ คน]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ก็พระภททวัคคีย์ผู้เพื่อนกัน ได้ทำกรรมอะไรไว้เล่า? พระเจ้าข้า.”

พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกภททวัคคีย์นั้นก็ปรารถนาพระอรหัต ในสำนักพระพุทธเจ้าในปางก่อน แล้วทำบุญ

ภายหลัง, เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น, เป็นนักร้อง ๓๐ คน ฟังตุนทิลโฆวาทแล้ว ได้รักษาศีล ๕ ตลอดหกหมื่นปี.

แม้ภททวัคคีย์เหล่านี้ ก็ได้ผลที่ตนปรารถนาแล้วๆ เหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้.

หาใช่เราเลือกหน้าให้ภิกษุทั้งหลายไม่.”

[บุรพกรรมของขมูล ๓ พี่น้อง]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็กัสสปะ ๓ พี่น้อง มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ทำกรรมอะไรไว้เล่า?”

| พระศาสดาตรัสว่า “เขาปรารถนาพระอรหัตเหมือนกัน ทำบุญแล้ว.

ก็ใน ๙๒ กัปแต่นี้ไป พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือ พระติสสะ^๑ พระมุสสะ^๒ เสด็จอุบัติแล้ว.

พระราชานามว่ามหินท์ ได้เป็นพระบิดาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ามุสสะ.

ก็เมื่อพระองค์ทรงบรรลुพระสัมโพธิแล้ว, พระโอรสองค์เล็กของพระราชานามว่ามุสสะ

บุตรปุโรหิตได้เป็นพระสาวกที่ ๒.

พระราชานามว่ามุสสะได้เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา ทรงตรวจดูชนเหล่านั้นว่า

“ราชโอรสองค์ใหญ่ของเราเป็นพระพุทธเจ้า, ราชโอรสองค์เล็กเป็นอัครสาวก, บุตรปุโรหิตเป็นพระสาวกที่ ๒”

ทรงเปล่งพระอุทาน ๓ ครั้งว่า “พระพุทธเจ้าของข้าพเจ้า, พระธรรมของข้าพเจ้า, พระสงฆ์ของข้าพเจ้า,

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น” ดังนี้แล้ว

หมอบลงแทบบาทมูลของพระศาสดา ทรงรับปฏิญญาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้เป็นจุลเวลาที่หม่อมฉันนั่งหลับ ในที่สุดอายุประมาณเก้าหมื่นปี,

ขอพระองค์อย่าเสด็จไปสู่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น จงทรงรับปัจจัย ๔ ของหม่อมฉัน ตลอดเวลาที่หม่อมฉันยังมีชีวิตอยู่”

ดังนี้แล้ว ทรงทำพุทธอุปัฏฐากเป็นประจำ.

อนึ่ง พระราชานามว่ามุสสะมีพระโอรสอื่นอีก ๓ พระองค์.

บรรดาพระโอรส ๓ พระองค์เหล่านั้น พระองค์ใหญ่มีนักรบเป็นบริวาร ๕๐๐, พระองค์กลางมี ๓๐๐, พระองค์เล็กมี ๒๐๐.

๑ ขุ. พ. ๓๓/๕๐๗.

๒ ขุ. พ. ๓๓/๕๐๑ ก็ในที่นี้ปรากฏว่า ปุสสะ. และพระบิดาของพระองค์ พระนามว่า ชยเสนะ.

พระราชโอรส ๓ พระองค์เหล่านั้น ทูลขอโอกาสกะพระบิดาว่า “แม่หม่อมฉันทั้งหลาย จักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย,” แม้ทูลอ่อนวอนอยู่บ่อยๆ ก็ไม่ได้, เมื่อปัจฉิมตชนบทกำเริบแล้ว, ถูกส่งไปเพื่อประโยชน์ระงับปัจฉิมตชนบทนั้น ปราบปัจฉิมตชนบทให้ราบคาบแล้ว มาสู่สำนักพระราชบิดา.

ครั้งนั้น พระบิดาทรงสวมกอดพระโอรสทั้ง ๓ เหล่านี้แล้ว จุ่มพิตที่ศีรษะ ตรัสว่า “พ่อทั้งหลาย บิดาให้พรแก่พวกเจ้า”. พระโอรสทั้ง ๓ นั้นทูลว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” ทำพระพรให้เป็นอันถือเอาแล้ว, โดยกาลล่วงไปสองสามวัน พระบิดาตรัสอีกว่า “พ่อทั้งหลายพวกเจ้าจงรับพรเสียเถิด,” กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ความประสงค์ด้วยสิ่งใดๆ อื่นของหม่อมฉันไม่มี. ตั้งแต่บัดนี้ หม่อมฉันจักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย. ขอพระราชทานพรนี้แก่หม่อมฉันเถิด.”

ราชา. ให้ไม่ได้ พ่อ.

โอรส. เมื่อไม่พระราชทานเสมอไป ก็พระราชทานเพียง ๗ ปี.

ราชา. ให้ไม่ได้ พ่อ.

โอรส. ถ้ากระนั้น ก็พระราชทานเพียง ๖ ปี ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี ๑ ปี ๗ เดือน ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน.

ราชา. ให้ไม่ได้ พ่อ.

โอรส. ช่างเถิด พระเจ้าข้า, ขอจงพระราชทานสัก ๓ เดือน แก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย คนละเดือนๆ.

ราชา. ดีละ พ่อ, ถ้ากระนั้น เจ้าจงนิมนต์ให้เสวยได้ ๓ เดือน.

ก็ขุนคลังของพระราชบุตรทั้ง ๓ นั้นคนเดียวกัน, สมุหบัญชีก็คนเดียวกัน.

ท่านทั้ง ๓ พระองค์นั้น มีบุรุษ ๑๒ นหุตเป็นบริวาร.

พระราชโอรสทั้ง ๓ รับสั่งให้เรียกบริวารเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า

“เราทั้ง ๓ จักรับศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสาเย ๒ ผืน อยู่ร่วมด้วยพระศาสดาตลอดไตรมาสนี้.

พวกท่านพึงรับค่าใช้จ่ายมีประมาณเท่านี้ ยังของเคี้ยวของบริโภคทุกอย่างให้เป็นไปทั่วถึงแก่ภิกษุเก่าหมื่นรูป และนักรบของเราพันหนึ่ง. เพราะแต่่นี้ไป พวกเราจักไม่พูดอะไรๆ.”

พระราชโอรสทั้ง ๓ นั้น พากุรุษบริวารพันหนึ่งสมทานศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสาเย อยู่แต่ในวิหาร.

ขุนคลังและสมุหบัญชี ได้ร่วมกันเบิกเสปียงตามวาระๆ จากเรือนคลังทั้งหลายของพระพี่น้องทั้ง ๓ ถวายทานอยู่.

ก็บุตรของพวกกรรมกร ร้องให้ต้องการข้าวยาคุและภัตรเป็นต้น.

[กินอาหารที่เขาอุทิศภิกษุสงฆ์ ตายไปเป็นเปรต]

กรรมกรเหล่านั้น เมื่อภิกษุสงฆ์ยังไม่ทันมา ก็ให้วัตถุมีข้าวยาคุและภัตรเป็นต้นแก่บุตรเหล่านั้น.

ในเวลาทีภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จแล้วไม่เคยมีของอะไรเหลือเลย.

ในกาลต่อมา พวกกรรมกรเหล่านี้ พูดอ้างว่า “เราจะให้แก่พวกเด็ก” ดังนี้แล้ว รับประทานเสียเอง.

เห็นอาหารแม้ที่ซบใจ ก็ไม่สามารถจะอดกลืนได้.

ก็พวกเขาได้มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน.

พวกเขากินอาหารที่ถวายสงฆ์แล้ว เพราะกายแตกได้เกิดในเปตวิสัยแล้ว.

ฝ่ายพระราชโอรส ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบุรุษพันหนึ่ง ทำกาลแล้วเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวจากเทวโลกสู่เทวโลก ยังกาลให้สิ้นไป ๙๒ กัป.

พระราชโอรส ๓ พี่น้องนั้น ปรารถนาพระอรหัต ทำกัลยาณกรรมในกาลนั้น ด้วยประการอย่างนี้.

ชฎิล ๓ พี่น้องนั้น ได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้วเหมือนกัน.

เราจะได้เลือกหน้าให้หามีได้.” |

ส่วนสมุห์บัญชีของพระราชโอรส ๓ พระองค์นั้น ในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร.

ขุนคลังได้เป็นวิสาขอุบาสก.

กรรมกรของท่านทั้ง ๓ นั้น เกิดแล้วในพวกเปรต ในกาลนั้น ท่องเที่ยวอยู่ด้วยสามารถแห่งสุคติและทุกคติ

ในภพนี้ เกิดในเปตโลกนั้นแล ลีน ๔ พุทธันดร.

[พวกเปรตถามเวลาได้อาหาร กะพระพุทเจ้า ๓ พระองค์]

เปรตเหล่านั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ ผู้ทรงพระชนมายุได้ ๔๐,๐๐๐ ปี

เสด็จอุบัติขึ้นก่อนพระพุทเจ้าทุกพระองค์ในภพนี้ ทูลว่า “ขอพระองค์โปรดบอกกาลเป็นที่ได้อาหารแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย.”

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา ก่อน. แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้น

ประมาณได้โยชน์ ๑ พระพุทเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะจักอุบัติขึ้น. พวกเจ้าพึงทูลถามพระองค์เถิด.”

เปรตเหล่านั้น ยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว, เมื่อพระพุทเจ้าทรงพระนามว่าโกนาคมนะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว,

จึงได้ทูลถามพระองค์.

แม้พระพุทเจ้าองค์นั้น ก็ตรัสว่า “พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา, แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้น

ประมาณได้โยชน์ ๑. พระพุทเจ้าพระนามว่ากัสสปะจักอุบัติขึ้น พวกเจ้าพึงทูลถามพระองค์เถิด.”

เปรตเหล่านั้น ยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว, เมื่อพระพุทเจ้าพระนามว่ากัสสปะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว,

จึงทูลถามพระองค์.

แม้พระพุทเจ้าพระองค์นั้น ก็ตรัสว่า “พวกเจ้าจักยังไม่ได้ในกาลของเรา. แต่ภายหลังแห่งเรา, เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้น

ประมาณได้โยชน์ ๑, พระพุทเจ้าพระนามว่า โคดม^๑ จักเสด็จอุบัติขึ้น.

ในกาลนั้น ญาติของพวกเจ้าจักเป็นพระราชอาชญาพระนามว่าพิมพิสาร. พระเจ้าพิมพิสารนั้น ถวายทานแด่พระศาสดาแล้ว

จักให้ส่วนกุศลทานถึงแก่พวกเจ้า. พวกเจ้าจักได้ (อาหาร) ในคราวนั้น.”

พุทธันดร ๑ ได้ปรากฏแก่เปรตเหล่านี้เหมือนวันพรุ่งนี้.

[พวกเปรตพันทุกข์ เพราะผลทาน]

เปรตเหล่านั้น, เมื่อพระตถาคตเสด็จอุบัติแล้ว, เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานในวันต้น, เปล่งเสียงอย่างน่ากลัว

แสดงตนแก่พระราชอาชญาในสวนราตรีแล้ว.

รุ่งขึ้นท้าวเธอเสด็จมาสู่เวฬุวัน กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต.

พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร ในที่สุด ๙๒ กัป แต่กัปนี้ไป ในกาลแห่งพระพุทเจ้าพระนามว่ามุสสะ

พวกเปรตนั้นเป็นพระญาติของพระองค์ กินอาหารที่เขาถวายภิกษุสงฆ์ เกิดในเปตโลกแล้ว ท่องเที่ยวอยู่

ได้ทูลถามพระพุทเจ้าหลายพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้น มีพระกกุสันธะเป็นอาทิ อันพระพุทเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกคำนี้ๆ แล้ว

หวังเฉพาะทานของพระองค์ตลอดกาลเท่านั้น, วานนี้ เมื่อพระองค์ทรงถวายทานแล้ว, ไม่ได้รับส่วนบุญ จึงได้ทำอย่างนั้น.”

พระราชอาชญาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อหม่อมฉันถวายทานแม้นบัดนี้, เปรตเหล่านั้น จักได้รับหรือ?”

๑ พ. พ. ๓๓/๕๓๓-๕๓๗.

๒ พ. พ. ๓๓/๕๔๓.

พระศาสดา ตรัสว่า “ได้ มหาบพิตร.”

พระราชชา ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานในวันรุ่งขึ้น แล้วได้พระราชทานส่วนบุญว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าวน้ำอันเป็นทิพย์ จงสำเร็จแก่พวกเปรตเหล่านั้น แต่มหาทานนี้.”

ข้าวน้ำอันเป็นทิพย์เกิดแล้วแก่เปรตเหล่านั้น เช่นนั้นเดียว.

รุ่งขึ้น เปรตเหล่านั้นเปลือยกายแสดงตนแล้ว.

พระราชชาทูลว่า “วันนี้ พวกเปรตเปลือยกายแสดงตน พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์มิได้ถวายผ้า.”

รุ่งขึ้น พระราชาถวายผ้าจีวรทั้งหลาย แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทรงให้ส่วนบุญว่า

“ขอผ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหลาย จงสำเร็จ แก่เปรตเหล่านั้น แต่จีวรทานนี้เกิด.”

ในขณะนั้นเอง ผ้าทิพย์เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้นแล้ว.

เปรตเหล่านั้นละอรรถภาพของเปรต ดำรงอยู่โดยอรรถภาพอันเป็นทิพย์แล้ว.

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ทรงทำอนุโมทนาด้วยติโรกฐตสูตรว่า^๑ “ติโรกฐเตสุ ติฏฐนฺติ” เป็นอาทิ.

ในที่สุดอนุโมทนา ธรรมมาภิสมัย^๒ ได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐ แล้ว.

พระศาสดา ครั้นตรัสเรื่องแห่งขุทฺติ ๓ พิน้องแล้ว ทรงนำพระธรรมเทศนาแม่นี้มาแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ก็พระอัครสาวกทั้ง ๒ ได้ทำกรรมอะไรไว้? พระเจ้าข้า.”

| พระศาสดา ตรัสว่า “อัครสาวกทั้ง ๒ ทำความปรารถนาเพื่อเป็นอัครสาวก.

จริงอยู่ ในที่สุดสองชายยิ่งด้วยแสนกับแต่นี้ไป สาริปุตฺรเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาล ได้มีนามว่า สรทมาณพ.

โมคคัลลานะ เกิดในสกุลคฤหบดีมหาศาล ได้มีนามว่า สิริวัฑฒกฺกมฺพ.

มาณพทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นสหายเล่นผ่นร่วมกัน.

สรทมาณพ โดยล่องไปแห่งบิดา ได้ครอบครองทรัพย์เป็นอันมาก อันเป็นมรดกของสกุล ในวันหนึ่ง อยู่ในที่ลับ คิดว่า

“เราย่อมรู้อรรถภาพในโลกนี้เท่านั้น, หารู้จักอรรถภาพในโลกหน้าไม่.

อันธรรมดาความตายของสัตว์เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นของเที่ยง.

ควรที่เราบวชเป็นบรรพชิตอย่างหนึ่ง ทำการแสวงหาโมกขธรรม.”

สรทมาณพนั้น เข้าไปหาสหายแล้วพูดว่า “สิริวัฑฒะผู้สหาย ข้าพเจ้าจักบวชแสวงหาโมกขธรรม.

ท่านจักอาจบวชกับเราหรือไม่อาจ.”

สิริวัฑฒะตอบว่า “ข้าพเจ้าจักไม่อาจ สหาย. ท่านบวชคนเดียวเกิด.”

สรทมาณพนั้น คิดว่า “ธรรมดาผู้ไปสู่อปรโลก พาสหายหรือญาติมิตรไปด้วยไม่มี. กรรมที่ตนทำแล้วย่อมเป็นของตนเอง.”

แต่นั้น สรทมาณพ จึงให้เปิดเรือนคลังแก้วออก ให้มหาทานแก่คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก และยาจกทั้งหลายแล้ว

เข้าไปสู่เชิงเขา บวชเป็นฤๅษีแล้ว.

ชนทั้งหลายบวชตามสรทมาณพนั้น ด้วยอาการอย่างนี้ คือ ๑ คน ๒ คน ๓ คน จนมีชฎิลประมาณเจ็ดหมื่นสี่พันคน.

สรทชฎิลนั้นยังภิกษุญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว บอกกสิณบริกรรม แก่ชฎิลเหล่านั้น.

๑ ขุ. ขุ. ๒๕/๙.

๒ การบรรลุมรรค.

แม้ชฎิลทั้งหมดเหล่านั้น ก็ยังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นแล้ว.

โดยสมัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าอนิมทัสสี^๑ เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พระนครได้มีชื่อว่า จันทวดี. กษัตริย์พระนามว่ายสวันตะ เป็นพระบิดา. พระเทวีพระนามว่าโยธธา เป็นพระมารดา.

ไม่รักฟ้าเป็นที่ตรัสรู้. พระอัครสาวกทั้ง ๒ ชื่อ นิสกะ ๑ ชื่ออนมะ ๑. อุปัฏฐากชื่อวรุณะ.

อัครสาวิกา ๒ นามว่า สุนทรา ๑ สุมนา ๑. พระชนมายุได้มีถึงแสนปี. พระสรีระสูงถึง ๕๘ ศอก.

พระรัศมีแห่งพระสรีระแผ่ไปตลอด ๑๒ โยชน์. ภิกษุแสนหนึ่งเป็นบริวาร.

วันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อนิมทัสสินั้น เสด็จออกจากมหากุณาสมาบัติ ทรงพิจารณาดูสัตว์โลกอยู่ ทรงเห็นสรทดาบสแล้ว ทรงพระดำริว่า

“เพราะเราไปสู่สำนักสรทดาบสในวันนี้เป็นปัจจัย พระธรรมเทศนาจักมีคุณใหญ่

และสรทดาบสนั้น จักปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวก.

สิริวัฑฒกุกุมพีสหายดาบสนั้น จักปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกที่ ๒.

ทั้งในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พันบริวารของดาบสนั้น จักบรรลุพระอรหัต. เราควรไปในที่นั้น” ดังนี้แล้ว

ถือบาตรและจีวรของพระองค์ ไม่ตรัสเรียกใครๆ อื่น เสด็จไปพระองค์เดียวเหมือนพญาราชสีห์,

เมื่ออันเดวาลิกทั้งหลายของสรทดาบสไปแล้วเพื่อต้องการผลผล, ทรงอธิษฐานว่า

“ขอสรทดาบสจงทราบความที่เราเป็นพระพุทธเจ้า,” เมื่อสรทดาบสเห็นอยู่นั้นเทียว,

เสด็จลงจากอากาศ ทรงยืนบนแผ่นดินแล้ว.

สรทดาบส เห็นพระพุทธานุภาพและความสำเร็จแห่งพระสรีระ สอบสวนมนต์สำหรับทำนายลักษณะ ก็ทราบได้ว่า

“อันผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ในท่ามกลางเรือนย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ,

เมื่อออกบวช ย่อมเป็นพระสัมพันธูปุทธเจ้า มีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วในโลก.

บุรุษผู้นี้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย” จึงทำการต้อนรับ ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ได้จัดอาสนะถวายแล้ว.

พระผู้มีพระภาค ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้.

แม้สรทดาบส ถืออาสนะอันสมควรแก่ตนแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ในสมัยนั้น ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ถือผลผลทั้งหลายที่ประณีตๆ อันมีโอชะ มาถึงสำนักอาจารย์แล้ว

แลดูอาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับอาจารย์นั่งแล้ว จึงพูดว่า

“ท่านอาจารย์ พวกกระผมเที่ยวไปด้วยเข้าใจว่า ‘ในโลกนี้ ผู้เป็นใหญ่กว่าอาจารย์ย่อมไม่มี.’

ก็บุรุษผู้นี้ เห็นจะเป็นใหญ่กว่าท่านอาจารย์?”

สรทดาบส ตอบว่า “พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าพูดอะไร.

พวกเจ้าปรารถนาเพื่อทำเขาสินธุซึ่งสูงหกสิบแปดแสนโยชน์ ให้เสมอกับเมล็ดพันธุ์ฝักกาด (กระนั้นหรือ?)

ลูกทั้งหลาย พวกเจ้าอย่าทำการเปรียบเทียบเรากับพระสัมพันธูปุทธเจ้าเลย.”

ครั้งนั้น ดาบสเหล่านั้น คิดว่า “ถ้าบุรุษผู้นี้จักได้เป็นคนเล็กน้อยไซ้, ท่านอาจารย์ของพวกเราคงไม่ชักสิ่งเห็นปานนี้มาอุปมา.

บุรุษผู้นี้จะใหญ่เพียงไรหนอ.” ดังนี้แล้ว ทั้งหมดเทียว หมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ ถวายบังคมด้วยเศียรเกล้าแล้ว.

ครั้งนั้น อาจารย์กล่าวกะดาบสเหล่านั้นว่า “พ่อทั้งหลาย ไทยธรรมที่สมควรแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายของเราไม่มี.

และพระศาสดาก็เสด็จมาในที่นี้ในเวลาภิกษาจาร. พวกเราจักถวายไทยธรรม ตามสัจติ ตามกำลัง

พวกเจ้าจงนำผลผลประณีตที่มีอยู่มา” ดังนี้ ครั้นให้นำมาแล้ว ถวายมือทั้ง ๒ แล้ว ตั้งไว้ในบาตรของพระตถาคตด้วยตนเอง.

๑ พ. พ. ๓๓/๔๖๒.

พอเมื่อพระศาสดาทรงรับผลาผล, เทวดาทิ้งหลายก็โพรยโอชะอันเป็นทิพย์ลง.

ดาบสนั้นได้กรองแม่ซึ่งน้ำถวายด้วยตนเองทีเดียว.

ต่อนั้น เมื่อพระศาสดาประทับนั่งทำกัตถิกแล้ว,

ดาบสนั้นเรียกอันเทวาลิกทั้งสิ้นมาแล้ว นั่งกล่าวสาราณียกถาในที่ใกล้พระศาสดา.

พระศาสดาทรงดำริว่า “ขออัครสาวกทั้ง ๒ จงมาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.”

พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นทราบพระดำริของพระศาสดาแล้ว มีพระชีนาสพแสนรูปเป็นบริวาร มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น สรทดาบสเรียกอันเทวาลิกทั้งหลายมาแล้ว กล่าววว่า

“พ่อทั้งหลาย แม้อาสนะที่พระพุทเจ้าประทับนั่ง ต่ำ. ข้าอาสนะสำหรับสมณะตั้งแสน ก็ไม่มี.

พวกเจ้า ควรจะทำพุทธสักการะให้อุฬารในวันนี จงนำดอกไม้ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแต่เชิงเขา.”

เวลาที่พูด ย่อมเป็นเหมือนเนินช้า. แต่วิสัยฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์ อันบุคคลไม่ควรคิด.

เพราะฉะนั้น โดยกาลเพียงครู่เดียวเท่านั้น ดาบสนั้นนำดอกไม้ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแล้ว

ตบแต่งอาสนะดอกไม้สำหรับพระพุทเจ้าทั้งหลายประมาณได้โยชน์ ๑

อาสนะ สำหรับพระอัครสาวกทั้ง ๒ ประมาณ ๓ คาพยุต.^๑

อาสนะ สำหรับภิกษุที่เหลือมีประมาณแตกต่างกัน มีประมาณถึงโยชน์เป็นต้น.

อาสนะ สำหรับภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์มีประมาณอุสกะ ๑^๒.

ใครๆ ไม่พึงคิดว่า “ในอาศรมบทแห่งเดียวจะตบแต่งอาสนะใหญ่ได้ถึงเพียงนั้นได้อย่างไร?”

เพราะว่า นี่เป็นวิสัยของฤทธิ์.

เมื่อตบแต่งอาสนะเสร็จแล้วอย่างนั้น, สรทดาบส ยืนประคองอัญชลีเบื้องพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว กราบพูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์เสด็จขึ้นสู่อาสนะดอกไม้นี้ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์ตลอดราตรีนาน.”

เพราะเหตุนั้น โบริณาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า

“สรทดาบส” เอาดอกไม้ต่างๆ และของหอมรวมด้วยกัน

ตบแต่งอาสนะดอกไม้แล้ว ได้กราบพูลคำนี้ว่า

“ข้าแต่พระวิระ อาสนะที่ข้าพระองค์ตบแต่งแล้วนี้ สมควรแต่พระองค์.

พระองค์เมื่อจะยังจิตของข้าพระองค์ ให้เลื่อมใส

ของงประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้.

พระพุทเจ้าได้ทรงยังจิตของข้าพระองค์ให้เลื่อมใสแล้ว

ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้รุ่งเรืองแล้ว

จึงประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้ตลอด ๗ คืน ๗ วัน.”

เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้วอย่างนั้น, พระอัครสาวกทั้ง ๒ และภิกษุที่เหลือนั่งแล้ว บนอาสนะที่ถึงแล้วแก่ตนๆ.

สรทดาบสได้ถือฉัตรดอกไม้ใหญ่ ยืนกั้นเหนือพระเศียรของพระตถาคต.

เพราะศาสดา ทรงอธิษฐานว่า “ขอสักการะของพวกขุณฺโณนี้ จงมีผลใหญ่” ดังนี้แล้ว ทรงเข้านิโรธสมาบัติ.

๑ คาพยุตหนึ่ง ยาว ๑๐๐ เส้น.

๒ อุสกะหนึ่ง ยาว ๒๕ วา.

๓ ควรให้ อหิ เป็นประธาน.

สองพระอัครสาวกก็ดี ภิกษุที่เหลือก็ดี ทราบว่าพระศาสดาทรงเข้าสมาบัติแล้ว ก็เข้าสมาบัติ.

เมื่อพระตถาคตประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน, พวกอันเตวาสิก, เมื่อถึงเวลาเที่ยวไปศึกษา, บริโภคมูลผลาผลในป่า แล้วยื่นประคองอัญชลีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายตลอดกาลที่เหลือ.

ฝ่ายสรทดาบสไม่ไปแม้ผู้ที่ภิกษาจาร กั้นฉัตรดอกไม้อยู่เที่ยว ให้เวลาล่วงไปด้วยปีติและสุขตลอด ๗ วัน.

พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธแล้ว ตรัสเรียกพระนิสภเถระ พระอัครสาวกผู้หนึ่งข้างพระปรีศเบื้องขวา ด้วยรับสั่งว่า “นิสภะ เธอจงทำอนุโมทนาอาสนะดอกไม้แก่ดาบสทั้งหลายผู้ทำสักการะ”

พระเถระมีใจยินดีประคองแม่ทัพใหญ่ประสบลาภใหญ่ จากสำนักของพระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณ เริ่มอนุโมทนาอาสนะดอกไม้แล้ว.

ในที่สุดเทศนาของพระนิสภเถระนั้น พระศาสดา ตรัสเรียกพระสาวกองค์ที่ ๒ ด้วยรับสั่งว่า “ภิกษุ แม้อะไรก็จงแสดงธรรม.”

พระอโนมเถระพิจารณาพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกกล่าวธรรมแล้ว.

ด้วยเทศนาของพระอัครสาวกทั้ง ๒ การตรัสรู้มีได้มีแล้วแม้แก่ดาบสรูปหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงดำรงอยู่ในพุทธวิสัยไม่มีปริมาณ ทรงเริ่มพระธรรมเทศนาแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ยกสรทดาบสเสีย ทั้งหมดบรรลुพระอรหัตแล้ว.

พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ ตรัสว่า “เธอทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด.”

ทันใดนั้นเอง ผมและหนวดของชฎิลเหล่านั้นได้อันตรธานไปแล้ว.

บริขาร ๘ ได้สวมกายแล้วเที่ยว.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “เพราะเหตุไร? สรทดาบสจึงไม่ได้บรรลุพระอรหัต.”

แก้วว่า “เพราะความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน.”

ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลที่สรทดาบสนั้น เริ่มฟังธรรมเทศนาของพระอัครสาวกผู้หนึ่งบนอาสนะที่ ๒ แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณแสดงธรรมอยู่ เกิดความคิดขึ้นว่า

“โอหนอ! แม้เราพึงได้รับบารมีที่พระสาวกรูปร่างนี้ได้รับในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้จะบังเกิดในอนาคต.”

ด้วยปริวิตกนั้น สรทดาบสนั้นจึงไม่ได้อาจเพื่อทำการแทงตลอดมรรคผลได้.

ก็ท่านยืนถวายเป็นพระตถาคตเจ้าแล้วในที่เฉพาะพระพักตร์ กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุที่หนึ่งบนอาสนะลำดับพระองค์ มีชื่อว่ากระไร ในศาสนาของพระองค์?

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุผู้ยังธรรมจักรอันเราให้เป็นไปแล้วให้เป็นไปตาม บรรลุที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ แทงตลอดปัญญา ๑๖ อย่างตั้งอยู่, ผู้นี้ชื่อว่าอัครสาวกในศาสนาของเรา.”

ท่านได้ทำความปรารภว่า “พระเจ้าข้า ด้วยผลแห่งสักการะที่ข้าพระองค์กั้นฉัตรดอกไม้ทำแล้วตลอด ๗ วันนี้ ข้าพระองค์มิได้ปรารภความเป็นท้าวสักกะหรือความเป็นพรหมอย่างอื่น,

แต่ขอข้าพระองค์ พึงเป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนพระนิสภเถระองค์นี้.”

พระศาสดา ทรงส่งพระอนาคตตั้งสญาณไปพิจารณาว่า “ความปรารภของบุรุษผู้นี้ จักสำเร็จหรือหนอแล?”

ได้ทรงเห็นว่าผ่าน ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปไปแล้วจะสำเร็จ. ครั้นทรงเห็นแล้ว จึงตรัสกะสรทดาบสว่า

“ความปรารภของท่านนี้จักไม่เปล่าประโยชน์. ก็ในอนาคต ล่วงไป ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัป

พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม^๑ จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก. พระมารดาของพระองค์จักมีพระนามว่ามหาเมธาเทวี.

พระบิดาของพระองค์จักมีพระนามว่าสุโททนมหาราช. พระโอรสจักมีพระนามว่าราหุล.

พระผู้อุปฐากจักมีนามว่าอานนท์. พระสาวกที่ ๒ จักมีนามว่าโมคคัลลานะ.

ส่วนตัวท่านจักเป็นพระอัครสาวกของพระองค์ นามว่าธรรมเสนาบตีสารีบุตร.”^๑

ครั้นทรงพยากรณ์ดาบสอย่างนั้นแล้ว ตรัสธรรมกถา มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมหะ^๒ ไปแล้ว.

ฝ่ายสรทดาบส ไปยังสำนักพวกพระเถระผู้อันเตวาลิกแล้ว ส่งข่าวไปแกีสิริวัฑฒกุกุมพีสหายว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงบอกแก่สหายของข้าพเจ้าว่า

‘สรทดาบสผู้สหายของท่าน ได้ปรารณาตำแหน่งพระอัครสาวกในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม

ซึ่งจะทรงอุบัติขึ้นในอนาคต เทพบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสีแล้ว,

ท่านจงปรารณาตำแหน่งพระอัครสาวกที่ ๒.’”

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ได้ไปโดยข้างหนึ่ง ก่อนกว่าพระเถระทั้งหลายเที่ยว ได้ยินอยู่ริมประตูเรือนของสิริวัฑฒะแล้ว.

สิริวัฑฒะกล่าวว่า “นานหนอพระคุณเจ้าของเราจึงมา” ดังนี้แล้ว. นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ ตนนั่งบนอาสนะต่ำกว่าแล้ว

เรียนถามว่า “(ทำไม) อันเตวาลิกบริษัทของพระคุณเจ้าจึงหายไป?” เจ้าข้า.”

สรทหะ. อย่างนั้น สหาย พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี เสด็จมายังอาศรมของข้าพเจ้าทั้งหลาย.

พวกข้าพเจ้าทำสักการะแด่พระองค์ตามกำลังของตน.

พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพวกข้าพเจ้าทุกๆ คน.

ในกาลจบเทศนา เว้นข้าพเจ้าคนเดียว ที่เหลือบรรลุประอรหัตแล้วบวช.

ข้าพเจ้าเห็นพระนิสภเถระอัครสาวกของพระศาสดา

จึงปรารณาตำแหน่งพระอัครสาวกในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคต.

แม้เธอก็จงปรารณาตำแหน่งสาวกที่ ๒ ในศาสนาของพระองค์ท่าน.”

สิริวัฑฒะ. ข้าพเจ้าไม่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสียเลย ครับ.

สรทหะ. เรื่องที่จะทูลกับพระพุทธเจ้า เป็นภาระข้าพเจ้าเอง. เธอจงจัดสักการะยิ่งใหญ่ไว้เถอะ.

สิริวัฑฒะ ฟังคำของสรทดาบสนั้นแล้ว ให้ทำสถานที่ประมาณ ๘ กรีส^๔ โดยมาตราลวง ที่ประตูเรือนของตนให้มีพื้นเสมอ

แล้วเกลี่ยทรายโปรยดอกไม้มีข้าวตอกเป็นที่ ๕ ให้ทำมณฑปมุงด้วยดอกอุบลเขียว ตกแต่งพุทธอาสน์

จัดอาสนะแม้แก่ภิกษุที่เหลือ จัดสักการะและเครื่องต้อนรับเป็นอันมากแล้ว

ได้ให้สัญญาแก่สรทดาบสเพื่อประโยชน์แก่การนิมนต์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระดาบส ได้พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ไปที่อยู่ของสิริวัฑฒกุกุมพีนั่นแล้ว.

ฝ่ายสิริวัฑฒกุกุมพี ทำการต้อนรับ รับบาตรจากพระหัตถ์ของพระตถาคต เหยยเสด็จให้เข้าไปสู่มณฑป

ถวายน้ำทักษิโณทกแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งนั่งบนอาสนะที่แต่งไว้ อังคาสด้วยโภชนะอันประณีต

ในเวลาเสร็จภัตกิจ นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ครองผ้าอันมีค่ามากแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความริเริ่มนี้มีได้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตำแหน่งมีประมาณน้อย.

ขอพระองค์ทรงทำความอนุเคราะห์โดยทำนองนี้แล ตลอด ๗ วัน.”

พระศาสดา ทรงรับแล้ว.

๑ พุ. พุ. ๓๓/๕๔๓.

๒ อากาส ปกขนที.

๓ น ปญญาชนิดิ.

๔ กรีส เป็นมาตราวัดชนิดหนึ่ง ๑ กรีส ๑๒๕ ศอก หรือ ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก.

เขายังมหาทานให้เป็นไปโดยทำนองนั้นนั่นแล ตลอด ๗ วัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยืนประคองอัญชลี กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า สรทดาบสสหายของข้าพระองค์ปรารภกันว่า ‘เราพึงเป็นพระอัครสาวกของพระศาสดาพระองค์ใด,’ ข้าพระองค์พึงเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระศาสดาพระองค์นั้นเหมือนกัน.”

พระศาสดา ทรงพิจารณาถึงอนาคตกาล ทรงเห็นภาวะคือความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขา จึงทรงพยากรณ์ว่า “แต่นี้ล่วงไป ๑ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป แม้ท่านก็จักเป็นพระสาวกที่ ๒^๑ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม.”

สิริวิฑฒะ พึงพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ได้เป็นผู้ร่ำเรียงบันเทิงแล้ว.

แม้พระศาสดา ทรงทำภัตตานุโมทนาแล้ว พร้อมทั้งบริวารเสด็จไปยังวิหารแล.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความปรารถนาที่บุตรของเราปรารถนาแล้วในครั้งนั้น.

อัครสาวกทั้ง ๒ นั้นได้ตำแหน่งตามที่ตนปรารถนานั้นแล. เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่.” |

[ส่องอัครสาวก ทูลเรื่องปัจจุบันแต่พระศาสดา]

เมื่อพระศาสดา ตรัสพระพุทธรพจน์อย่างนั้นแล, สองพระอัครสาวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทูลเล่าเรื่องอันเป็นปัจจุบัน^๒ ทั้งหมดว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (ครั้ง) ข้าพระองค์ยังเป็นผู้ครองเรือนอยู่ไปคุมหรสพบนยอดเขา” ดังนี้เป็นต้น จนถึงความแห่งตลอดโสดาปัตติผลจากสำนักพระอัสสชิเถระ แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้ง ๒ นั้นไปยังสำนักของท่านอาจารย์สญชัย ประสงค์จะนำท่านมาสู่บาทมูลของพระองค์ แจ้งว่าลัทธิของท่านไม่มีสาระแล้ว กล่าวอานิสงส์ในการมาที่นี้, –

ท่านสญชัยตอบว่า ‘บัดนี้ชื่อว่า การอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรา ย่อมเป็นเช่นกับการถึงความกระเพื่อมแห่งน้ำในตุ่ม. เราไม่สามารถจะอยู่เป็นอันเตวาสิกได้,’

เมื่อข้าพระองค์บอกว่า ‘ท่านอาจารย์ เวลานี้ มหากษณมีมือถือวัตถุมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น

จักไปบูชาเฉพาะพระศาสดา ท่านจักเป็นอย่างไร?’, ตอบว่า ‘ก็ในโลกนี้ คนฉลาดมากหรือคนเขลามาก?’

เมื่อข้าพระองค์ตอบว่า ‘คนเขลามาก,’ ก็กล่าวว่า ‘ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาดๆ จักไปสำนักพระสมณโคดม.

พวกคนเขลาๆ จักมาสำนักของเรา. เธอทั้ง ๒ ไปเถอะ.’ ไม่ปรารถนาจะมา พระเจ้าข้า.”

[ผู้เห็นผิดกับผู้เห็นถูก ได้รับผลต่างกัน]

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สญชัย ถือสิ่งที่ไม่มีสาระว่า “มีสาระ” และสิ่งที่มีสาระว่า “ไม่มีสาระ” เพราะความที่ตนเป็นมิจฉาทิฎฐิ.

ส่วนเธอทั้ง ๒ รู้สิ่งเป็นสาระโดยความเป็นสาระ และสิ่งอันไม่เป็นสาระโดยไม่เป็นสาระ

ละสิ่งที่ไม่เป็นสาระเสีย ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นสาระเท่านั้น เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต” ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ชนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ

และเห็นในสิ่งอันเป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ

ชนเหล่านั้น มีความดำริผิดเป็นโคจร ย่อมไม่ประสบสิ่งอันเป็นสาระ.

ชนเหล่าใด รู้สิ่งเป็นสาระ โดยความเป็นสาระ

และสิ่งไม่เป็นสาระ โดยความไม่เป็นสาระ

๑ พ. อ. ๓๒/๔๕.

๒ เกิดขึ้นเฉพาะหน้า

ชนเหล่านั้น มีความดำริชอบเป็นโคจร ย่อมประสบสิ่งเป็นสาระ.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า อสारे สารมดีโน ความว่า

สภาพนี้ คือ ปัจจัย ๔, มัจฉาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐, ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งมัจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นสาระ.
ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่เป็นสสารนั้นว่าเป็นสสาร.

บทพระคาถาว่า สาเร จ อสารทสสินโน ความว่า

สภาพนี้ คือ สัมมาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นสาระ,
ผู้มีปกติเห็นในสิ่งที่เป็นสสารนั้นว่า “นี่ไม่เป็นสสาร.”

สองบทว่า เต สารี เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือผู้ถือมัจฉาทิฏฐินั้นตั้งอยู่

เป็นผู้มีความดำริผิดเป็นโคจร ด้วยสามารถแห่งวิตกทั้งหลาย มีกามวิตก เป็นต้น

ย่อมไม่บรรลุสี่ลสาระ สมานิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนสาระ และพระนิพพานอันเป็นปรมัตตสาระ.

บทว่า สารญจ ความว่า

ผู้สละมีสี่ลสาระเป็นต้นนั้นนั่นแล้ว “นี่ชื่อว่าสละ” และสิ่งไม่เป็นสละ มีประการดังกล่าวแล้วว่า “นี่ไม่เป็นสละ.”

สองบทว่า เต สารี เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือบัณฑิตผู้ยึดสัมมาทัสสนะอย่างนั้นตั้งอยู่ เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นโคจร
ด้วยสามารถแห่งความดำริทั้งหลาย มีความดำริออกจากกาม เป็นต้น ย่อมบรรลุสิ่งอันเป็นสละ มีประการดังกล่าวแล้วนั้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสญชัย จบ.

๙. เรื่องพระนันทเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านนันทะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถา อคาริ อุกุณฺณ” เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์]

ความพิสดารว่า พระศาสดา ทรงมีพระธรรมจักรบวรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน, บรรดาทูต ๑๐ คน มีบริวาร คนละพัน อันพระเจ้าสุทโธทรมหาราชทรงส่งไปด้วยรับสั่งว่า

“ท่านทั้งหลาย จงนำบุตรมาแสดงแก่เราเถิด,” พระกาฬุทายีเถระ ไปทีหลังกว่าทูตทั้งหมด บรรลุพระอรหัตแล้ว ทราบกาลเป็นที่เสด็จมาแล้ว พรรณนาหนทางด้วยคาถาประมาณ ๖๐ คาถานำเสด็จ [พระศาสดา]

ผู้มีพระศีลาสนพสองหมื่นแวดล้อมแล้ว ไปสู่กบิลพัสดุ์บุรี,

ทรงทำฝนโบกขรพรรษให้เป็นเหตุเกิดแห่งเรื่อง แล้วตรัสมหาเวสสันดรชาดก^๑ ในสมามคมพระญาติ,

วันรุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาต โปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ด้วยพระคาถาว่า “อุตตฺถิภูมฺม นปฺปมชฺเชยฺย” เป็นต้น, โปรดพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล และโปรดพระราชา (พระบิดา) ให้ดำรงในสกทาคามีผล ด้วยพระคาถาว่า “ธมฺมญฺจเร สุจฺริตี” เป็นต้น.

ก็ในกาลเสร็จภักติกิจ ทรงอาศัยการพรรณนาพระคุณของราหุลมารดา ตรัสจันทกนินรีชาดก^๒

ในวันที่ ๓ แต่วันนั้น ครั้นเมื่อวิวาหมงคล เป็นที่เชิญเสด็จเข้าเรือนเพื่ออภิเษกของนันทกุมาร เป็นไปอยู่, เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ประทานบาตรในหัตถ์ของนันทกุมาร ตรัสมงคล (อวยพร) เสด็จจากอาสนะแล้วหลีกไป หาได้ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารไม่.

ฝ่ายนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงมีอาจทูล (เตือน) ว่า “ขอพระองค์รับบาตรไปเถิด พระเจ้าข้า”.

แต่นันทกุมารนั้นคิดอย่างนี้ว่า “พระศาสดา คงจักทรงรับบาตรที่ห้วงบันได.”

แม้ในที่นั้น พระศาสดาก็มิได้ทรงรับ.

นันทกุมารนอกนั้นก็คิดว่า “คงจักทรงรับที่ริมเชิงบันได.”

แม้ในที่นั้น พระศาสดา ก็ไม่ทรงรับ.

[นันทกุมารออกบวช]

นันทกุมารก็คิดว่า “จักทรงรับที่พระลานหลวง”.

แม้ในที่นั้น พระศาสดา ก็ไม่ทรงรับ.

พระกุมารปรารถนาจะเสด็จกลับ (แต่) จำเสด็จไปด้วยความไม่เต็มพระหทัย,

ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงไม่สามารถทูลว่า “ขอพระองค์ทรงรับบาตรเถิด;”

ทรงเดินนี้ไปว่า “พระองค์จักทรงรับในที่นี้. พระองค์จักทรงรับในที่นี้.”

ในขณะนั้น หญิงพวกอื่นเห็นอาการนั้นแล้ว จึงบอกแก่นางชนบทกัลยาณีว่า

“พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาคทรงพานันทกุมารเสด็จไปแล้ว, คงจักพราคนันทกุมารจากพระแม่เจ้า.”

๑ ชุ. ขา. ๒๗/๓๖๕. ต.พ.ม. ๑๐/๓๑๕. ชุ. ๕. ๒๕/๓๗.

๒ ชุ. ๕. ๒๕/๓๘.

๓ ชุ. ขา. ๒๗/๓๖๘. ต.พ.ม. ๖/๓๕๗.

ฝ่ายนางชนบทกัลยาณีนั้นได้ยื่นคำนั้นแล้ว มีหยาดน้ำยังไหลอยู่เที่ยว มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง รีบไปทูลว่า
“ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์พึงด่วนเสด็จกลับ.”

คำขอนางนั้น ประหนึ่งตกไปขวางตั้งอยู่ในหทัยของนันทกุมารนั้น.

แม้พระศาสดา ก็ยังไม่ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารนั้นเลย ทรงนำนันทกุมารนั้นไปสู่วิหารแล้ว ตรัสว่า
“นันทะ เธออยากบวชไหม?”

นันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า จึงไม่ทูลว่า “จักไม่บวช”

ทูลรับว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จักบวชพระเจ้าข้า.”

พระศาสดารับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น เธอทั้งหลายจงให้นันทะบวชเถิด.”

[ราชกุมารทูลขอสมบัติพระศาสดา]

พระศาสดา เสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์บุรี ในวันที่ ๓ ทรงยังนันทกุมารให้บวชแล้ว.

ในวันที่ ๗ พระมารดาของพระราชาทูลทรงตักแต่งพระกุมารแล้ว ทรงส่งไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค ด้วยพระดำรัสว่า

“พ่อ พ่อจงดูพระสมณะซึ่งมีพระสมณะสองหมื่นแควดล้อม ทรงมีวรรณะประดุจสีทองคำ

มีวรรณะแห่งพระรูปประดุจพรหมนั้น. พระสมณะนี้เป็นพระบิดาของพ่อ.

หม้อทรัพย์ใหญ่ได้มีแล้วในเวลาที่พระบิดาของพ่อนั้นประสูติ. ตั้งแต่เวลาพระองค์ออกบวช แม้ไม่พบเลย.

พ่อจงไปทูลขอมรดกแก่พระองค์ท่านว่า ‘ข้าแต่เสด็จพ่อ ข้าพระองค์เป็นกุมาร. ถึงอภิเษกแล้ว จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ.

ข้าพระองค์ต้องการด้วยทรัพย์. ขอเสด็จพ่อได้ประทานทรัพย์แก่ข้าพระองค์. เพราะบุตรย่อมเป็นเจ้าของสมบัติของพระบิดา.’”

พระกุมารเสด็จไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว หวนได้ความเสนาหาในพระบิดา ว่าเรียงยินดีแล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระสมณะ พระฉายา^๑ของเสด็จพ่อสบาย” ได้ยื่นทูลคำแม่อื่นเป็นอันมากที่สมควรแก่ตน.

พระผู้มีพระภาคทรงทำภักติกแล้ว ทรงอนุโมทนาแล้วเสด็จจากอาสนะหลีกไป.

แม้พระกุมาร ก็ทูลขอว่า “ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด,

ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด” ดังนี้แล้ว เสด็จติดตามพระผู้มีพระภาคไป.

แม้พระผู้มีพระภาคก็ไม่ให้พระกุมารกลับ.

ฝ่ายปริชนก็ไม่สามารถเพื่อจะเชิญพระกุมารผู้เสด็จไปกับพระผู้มีพระภาค ให้กลับได้.

พระกุมารนั้นได้เสด็จไปถึงพระอารามทีเดียว พร้อมด้วยพระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงพระดำริว่า “กุมารนี้อยากได้ทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดา.

ทรัพย์นั้นไปตามวิภูฏะ มีความคับแคบ. ช่างเถิด เราจักให้อริยทรัพย์ ๗ ประการ อันเราได้เฉพาะที่ควงไม้โพธิ์แก่เธอ.

จะทำเธอให้เป็นเจ้าของมรดกอันเป็นโลกุตระ.”

[ราชกุมารบรรพชา]

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค รับสั่งให้หาท่านพระสารีบุตรมาแล้ว ตรัสว่า “สารีบุตร ถ้ากระนั้น เธอจงให้ราชกุมารบวชเถิด.”

พระเถระยังพระกุมารนั้นให้ผนวชแล้ว.

ก็เมื่อพระกุมารผนวชแล้ว, ทุกข์มีประมาณยิ่งได้เกิดขึ้นแก่พระราชา เพราะได้ทรงสดับข่าวนั้น.

พระราชินีไม่ทรงสามารถที่จะกลั่นความทุกข์นั้นไว้ได้ เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค ทูลชี้แจงแล้วขอประทานพรว่า “พระเจ้าข้า หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไม่พึงยังบุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตให้บวช.” พระผู้มีพระภาค ประทานพรนั้นแต่ท้าวเธอแล้ว รุ่งขึ้นวันหนึ่ง เสวยพระกระยาหารเช้าในพระราชินีเวศน์แล้ว, เมื่อพระราชินีประทับอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทูลแล้วว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเวลาที่พระองค์ทรงทำทุกกริยา เทวดาคงหนึ่ง เข้ามาหาหม่อมฉัน บอกว่า ‘พระโอรสของพระองค์ทิวคตแล้ว’ หม่อมฉันไม่เชื่อถ้อยคำของเทวดานั้น จึงคัดค้านเทวดานั้นว่า ‘บุตรของข้าพเจ้ายังไม่บรรลุนิพพาน ย่อมไม่ทำกาลละ’” ดังนี้แล้ว, ตรัสว่า “มหาบพิตร บัดนี้ พระองค์จักทรงเชื่อถือได้อย่างไร? แม้ในกาลก่อน เมื่อเขาแสดงร่างกระดูกแก่พระองค์ ทูลว่า ‘บุตรของพระองค์ทิวคตแล้ว’ พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ” ได้ตรัสสมภารธรรมपालชาดก^๑ เพราะอุบัติเหตุแห่งเรื่องนี้. ในกาลจบภคา พระราชินีดำรงอยู่ในอนาคามีผล.

พระผู้มีพระภาค โปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในผล ๓ ด้วยประการฉะนี้แล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จกลับไปสู่กรุงราชคฤห์อีก แต่ขึ้น ทรงรับปฏิญญาไว้กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อประโยชน์แก่การเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถี, ครั้นเมื่อพระเชตวันมหาวิหารสำเร็จแล้ว, เสด็จไปจำพรรษาในพระเชตวันมหาวิหารนั้น.

[พระนันทะอยากสึก]

เมื่อพระศาสดา ประทับอยู่ในพระเชตวันอย่างนั้นแล, ท่านพระนันทะกระสันขึ้นแล้ว^๒

จึงบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์. ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้. ข้าพเจ้าจักกล่าวคืนสิกขาแล้วสึก^๓.”

พระผู้มีพระภาคทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว รับสั่งให้หาท่านพระนันทะมาเฝ้าแล้ว ตรัสคำนี้ว่า

“จริงหรือนันทะ? ได้ยินว่า เธอบอกกล่าวแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า

‘ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้. ข้าพเจ้าจักกล่าวคืนสิกขาแล้วสึก’ หรือ?”

นันทะ. จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นันทะ ก็เธอไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์. ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้.

จะกล่าวคืนสิกขาสึกไปเพื่อเหตุอะไร?

นันทะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ, เมื่อข้าพระองค์ออกจากเรือน, นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะ มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง

ได้ร้องสั่งคำนี้แก่ข้าพระองค์ว่า ‘ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระลูกเจ้าพึงด่วนเสด็จมา.’

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นแล หวนระลึกถึงคำนั้นอยู่ จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์

ไม่สามารถจะสืบพรหมจรรย์ไปได้. จักกล่าวคืนสิกขาสึกไป.”

[พระศาสดาทรงทรมานพระนันทะ]

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจับท่านพระนันทะที่พระพาหาแล้ว นำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยกำลังพระฤทธิ์

ในระหว่างทาง ทรงแสดงนางสิงหลัน^๔ตัวหนึ่ง ซึ่งมีหูงมุกและหางขาด นั่งเจ้า^๕อยู่บนปลายตอไม้ที่ไฟไหม้

๑ ชุ. ขา. ตทฎฐกถา. ๕/๔๖๘.

๒ อุ-กณฐ พึงชานชะเง้อดูทางโน้นทางนี้ เบื่อหน่าย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสึก)

๓ หินายวตติสสามิ จักเวียนมาเพื่อความเป็นคนแล้ว.

๔ ด้วน, กุด

๕ อากาที่เกาะ จับ หรือนั่งอย่างหงอยเหงา, อยู่ในที่จำกัดไปไหนมาไหนไม่ได้

ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่งแล้ว ทรงแสดงนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดั่งเท้านกพิราบ^๑ ผู้มาสู่ที่บำรุงของท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์.

ก็แลครั้นแสดงแล้ว ตรัสอย่างนี้ว่า “นันทะ เธอสำคัญความชื่อนั้นเป็นไฉน?

ฝ่ายไหนหนอแล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่าและน่าเลื่อมใสกว่ากัน?

นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะ หรือนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าเช่นกับเท้านกพิราบนี้.”

พระนันทะได้สดับพระพุทธดำรัสนั้นแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

นางถึงลุ่มมีหูจมูกและหางขาดนั้น แม้นฉันใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณี ผู้ศากิยะ ก็เหมือนกันฉันนั้น.

เพราะการเปรียบเทียบกัน นางย่อมไม่ถึงการนับข้าง ไม่ถึงเสียข้อมือข้าง ไม่ถึงส่วน (หนึ่ง) ข้าง แห่งนางอัปสร ๕๐๐ นี้.

ที่แท่นางอัปสร ๕๐๐ นี้แล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่า.”

พระผู้มีพระภาค. นันทะ เธอจงยินดี, นันทะ เธอจงยินดี.

เราจะเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดั่งเท้านกพิราบ.

นันทะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประกันของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐

ผู้มีเท้าดั่งเท้านกพิราบไซ้, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักยินดีในพรหมจรรย์.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงพาท่านนันทะไป หายวับไปในที่นั้น ได้ปรากฏในพระเชตวันดังเดิม.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับแล้วแลว่า “ข้าว่า ท่านนันทะเป็นพระภาค^๒ ของพระผู้มีพระภาค โอรัสพระน้านาง

ประพฤติพรหมจรรย์เพราะเหตุแห่งนางอัปสรทั้งหลาย; นัยว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ประกันของพระนันทะนั้น

เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดั่งเท้านกพิราบ.”

[พระนันทะสำเร็จอรหัตผล]

ครั้งนั้นแล พวกภิกษุผู้สหายของท่านพระนันทะ เรียกท่านพระนันทะ

ด้วยวาตะว่า คนรับจ้างบ้าง ด้วยวาตะว่า คนอันพระผู้มีพระภาคทรงไถ้ไว้บ้าง ว่า

“ไต่ยินว่า ท่านพระนันทะเป็นคนรับจ้าง. ไต่ยินว่า ท่านพระนันทะเป็นผู้อันพระศาสดาทรงไถ้ไว้.

พระนันทะประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางอัปสร ๕๐๐.

ไต่ยินว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดั่งเท้านกพิราบ.”

ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะขวยเงิน ละอาย รังเกียจด้วยวาตะว่าคนรับจ้างบ้าง ด้วยวาตะว่าคนที่พระศาสดาทรงไถ้ไว้บ้าง

ของเหล่าภิกษุสหาย เป็นผู้ๆ เดียว หลีกออกแล้วไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่.

ต่อกาลไม่นานเลย ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตรทั้งหลาย (ออก) จากเรือน บวชไม่มีเรือน โดยชอบ

ต้องการด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จอยู่แล้วอยู่ในทิฏฐธรรม รู้ชัด^๓ ว่า

“ชาติสิ้นแล้ว. พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว. กิจจำต้องทำฯ เสร็จแล้ว. กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี.”

เป็นอันว่าท่านพระนันทะ ได้เป็นพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่ง บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย.

๑ บทว่า กกุฎปาทานิ ได้แก่ มีเท้าเช่นกับเท้านกพิราบ เพราะมีสีแดง

๒ น้อยชาย.

๓ อีกนัยหนึ่ง ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม เป็นที่ต้องการแห่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ (ออก) จากเรือนโดยชอบ บวชไม่มีเรือน ด้วยความรู้ยิ่งเอง.

ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ยังพระเชตวันทั้งสิ้นให้สว่าง ในส่วนแห่งราตรีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบพูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะ เป็นพระภิกษุของพระผู้มีพระภาค โอรสพระนันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ^๑ ปัญญาวิมุตติ^๒ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภวธรรม.”

ญาณได้เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า (เหมือนกัน) ว่า “นันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภวธรรม.”

ท่านพระนันทะเมื่อนั้น โดยล่องไปแห่งราตรีนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ได้กราบพูลคำนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้ประกันของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะซึ่งนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดุจเท้านกพิราบ ด้วยการรับรองใด, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เปลื้องพระผู้มีพระภาคเจ้าจากการรับรองนั้น.”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “นันทะ แม้เราก็กำหนดใจของเธอด้วยใจ (ของเรา) ทราบแล้วว่า ‘นันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้ว อยู่ในทวิภวธรรม.’

แม้เทวดาก็บอกเนื้อความนี้แก่เราว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านนันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ

ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภวธรรม.’

นันทะ เมื่อใดแล จิตของเธอ พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะมีความไม่ยึดมั่น, เมื่อนั้น เราก็พ้นจากการรับรองนั้น.”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

“เปือกตมคือกามอันผู้ใดข้ามได้แล้ว, หนามคือกามอันผู้ใดย่ำยีได้แล้ว,
ผู้นั้น บรรลุความสิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์.”^๓

[พระนันทะถูกพ้อง]

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ถวายถามท่านพระนันทะว่า “นันทะผู้มีอายุ เมื่อก่อน ท่านกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว.’ บัดนี้จิตของท่านเป็นอย่างไร?”

พระนันทะตอบว่า “ผู้มีอายุ ความห่วงใยในความเป็นคุณุหัตถ์ของเราไม่มี.”

พวกภิกษุได้ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวกันว่า “ท่านนันทะ พูดไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหัตตผล.

ในวันที่แล้วๆ มา กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว’ (แต่) บัดนี้กล่าวว่า ‘ความห่วงใยในความเป็นคุณุหัตถ์ของเราไม่มี’”

ดังนี้แล้ว ไปกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค.

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวันที่แล้วๆ มา อัตตภาพของนันทะได้เป็นเช่นกับเรือที่เขามุ่งไม่ดี.

(แต่) บัดนี้เป็นเช่นกับเรือที่เขามุ่งดีแล้ว เพราะว่า นันทะนี้ จำเดิมแต่กาลที่ตนเห็นนางเทพอัปสรแล้ว

พยายามเพื่อบรรลุที่สุดแห่งกิจของบรรพชิตอยู่ ได้บรรลุกิจนั้นแล้ว” ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผนยอมร้าวรถเรือนที่มุ่งไม่ดี ฉันท,
ราคะยอมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ ฉันทัน.
ผนยอมร้าวรถเรือนที่มุ่งดีแล้วไม่ได้ ฉันท,
ราคะก็ยอมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ ฉันทัน.”

๑ พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจใจ

๒ พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจปัญญา.

๓ พุ. อุ. ๒๕/๑๐๗.

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อकारี คือซึ่งเรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง

บทว่า ทูลณฺณํ คือที่เขามุ่งต่างๆ มีช่องเล็กช่องน้อย.

บทว่า สมตฺวิชฺฌตฺติ คือ เม็ดฝนย่อมร่วงรดได้.

บทว่า อภาวิตฺ เป็นต้น ความว่า

ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่ชื่อว่าไม่ได้อบรม เพราะเป็นธรรมชาติเห็นต่างภาวนา ราคะว่าฝน (ร่วงรด) เรือนนั้นฉะนั้น.

ใช้แต่ราคะอย่างเดียวนั้นไม่. สรรพกิเลสทั้งหลายมีโทสะ โมหะ และมานะเป็นอาทิ ก็เสียดแทงจิตเห็นปานนั้น เหมือนกัน.

บทว่า สุภาวิตฺ ได้แก่ ที่อบรมดีแล้ว ด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา.

กิเลสทั้งหลายมีราคะ เป็นต้น ย่อมไม่อาจเสียดแทงจิตเห็นปานนั้นได้ ราคะว่าฝนไม่อาจร่วงรดเรือนที่มุงดีแล้วได้ ฉะนั้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอุรียผลทั้งหลาย มีโสตปฏิบัติผล เป็นต้น .

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

[พระนันทะเคยถูกล่อด้วยมาตุคาม]

ต่อมา ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุ ชื่อว่าพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายเป็นอัจฉริยบุคคล.

ท่านพระนันทะ ชื่อว่าอาศัยนางชนบทกัลยาณีกระสันขึ้นแล้ว.

พระศาสดาทรงทำเหล่านางเทพอัปสรให้เป็นอมิส แนะนำได้แล้ว”

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน นันทะนี้เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว

อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ่อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

[บุรพกรรมของพระนันทะ]

ในอดีตกาล, เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี, ได้มีพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี (คนหนึ่ง) ชื่อกัปปกะ.

ลาผู้ของเขาตัวหนึ่งนำภาระ (สิ่งของ) ไปได้กุ่มะหนึ่ง.

มันเดินไปได้วันละ ๗ โยชน์.

สมัยหนึ่ง เขาไปเมืองตักกสิลา (พร้อม) ด้วยภาระที่นำไปด้วยลา ปล่อยลาเที่ยวไปจนกว่าจำหน่ายสิ่งของหมด.

ครั้งนั้น ลาของเขานั้นเที่ยวไปบนหลังคูดุ พบนางลาตัวหนึ่ง จึงเข้าไปหา.

นางลาเมื่อจะทำปฏิสนธารกับลาผู้ตัวนั้น จึงกล่าวว่า “ท่านมาแต่ไหน?”

ลาผู้. มาแต่เมืองพาราณสี.

นางลา. ท่านมาด้วยกรรมอะไร?

ลาผู้. ด้วยกรรมของพ่อค้า.

นางลา. ท่านนำภาระไปได้เท่าไร?

ลาผู้. ภาระประมาณกุ่มะหนึ่ง

นางลา. ท่านเมื่อนำภาระประมาณเท่านั้นไป ไปได้ที่โยชน์.

ลาผู้. ได้ ๗ โยชน์.

นางลา. ในที่ซึ่งท่านไปแล้ว นางลาใดๆ ผู้ทำการนวดเท้า หรือประคบประหงมให้แก่ท่าน มีอยู่หรือ?

ลาผู้. หามีไม่ นางผู้เจริญ

นางลา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านคงได้รับทุกข์มากนะ?

จริงอยู่ ชื่อว่าผู้ทำกรรมมีการนวดเท้าเป็นต้น สำหรับสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายย่อมไม่มีแม่โดยแท้ แต่นางลา กล่าวคำเห็นปานนั้นเพื่อพาดพิงถึงกามสังโยชน์.

ลาผู้นั้นกระสันขึ้นด้วยคำของนางลานั้นแล้ว.

ฝ่ายกัปภพานิซ ชายภณชะหมดแล้ว ไปยังที่ลาพำนักอยู่ กล่าวว่า “มาเถิด พ่อ เราจักไป.”

ลาผู้ตัวนั้นตอบว่า “ท่านจงไปเถิด. ข้าพเจ้าจักไม่ไป.”

ลำดับนั้น นายกัปภกะ อ้อนวอนลานั้นแล้วๆ เล่าๆ คิดว่า “เราจะยังลานั้นซึ่งไม่ปรารถนาจะไปให้กลัวแล้ว จักนำไป” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถาว่า

‘เราจักทำปฏิกรรมมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่เจ้า.
เราจักทิ่มแทงกายของเจ้า. แม่เจ้าลา เจ้าจงรู้อย่างนี้.’

ลาได้ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวตอบว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น, ข้าพเจ้าก็จักรู้จักกิจที่ควรทำแก่ท่านบ้าง” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

‘ท่านจักทำปฏิกรรมมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่ข้าพเจ้า.
ข้าพเจ้าจักยันข้างหน้า ยกข้างหลังขึ้นแล้ว ยังภณชะของท่านให้ตกไป.
กัปภกะ ท่านจงรู้อย่างนี้.’

พ่อค้าได้ฟังคำนั้น จึงดำริว่า “ด้วยเหตุไฉนหนอแล? ลานี้จึงกล่าวอย่างนี้กะเรา” ดังนี้แล้ว เมื่อแลดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นนางลานั้น แล้วคิดว่า “เจ้านี้คงจะถูกลาตัวนี้ ให้สาเหินยกแล้วอย่างนี้. เราต้องล่อมันด้วยมาตุคามว่า ‘ข้าจักนำนางลาซึ่งมีรูปร่างนี้มาให้เจ้า,’ แล้วจักนำไป” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

‘เราจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์ มีสรรพางค์กายงาม
มาเป็นภรรยาเจ้า. แม่เจ้าลา เจ้าจงรู้อย่างนี้.’

ลาได้ฟังคำนั้น มีจิตยินดี กล่าวคาถานี้ว่า

‘ท่านจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์ มีสรรพางค์กายงาม
มาเป็นภรรยาข้าพเจ้า. ข้าแต่กัปภกะ ท่านจงรู้อย่างนี้
ข้าพเจ้าจักไปให้เร็วขึ้น ถึง ๑๔ โยชน์นะ กัปภกะ.’

ที่นั่น นายกัปภกะจึงกล่าวกะลานั้นว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าจงมาเถิด” ดังนี้แล้ว ได้จูงไปสู่ที่ของตน.

ลานั้น โดยกาลล่วงไปสองสามวัน จึงกล่าวกับนายกัปภกะว่า

“ท่านได้พูดกะข้าพเจ้าว่า ‘จักนำภรรยามาให้เจ้า’ ดังนี้ มีใช่หรือ?”

นายกัปภกะตอบว่า “เออ เรากล่าวแล้ว. เราจักไม่ทำลายถ้อยคำของตน. จักนำภรรยามาให้เจ้า.

แต่เราจะให้อาหารแก่เจ้าเฉพาะตัวเดียว. อาหารนั้นจงเพียงพอแก่เจ้าซึ่งมีตนเป็นที่ ๒ หรือไม่ก็ตามที่^๑ เจ้าพึงรู้เองเถอะ.

แม้ลูกทั้งหลาย อาศัยการสังวาสของเจ้าทั้ง ๒ ก็จักเกิดขึ้น.

อาหารนั้นจงเพียงพอแก่เจ้ากับลูกเป็นอันมากแม่เหล่านั้นหรือไม่ก็ตามที่. เจ้าพึงรู้เองเถอะ.”

๑ หมายความว่า สองตัวผิวเมีย.

ลา, เมื่อนายกัปปกะนั้นกล่าวอยู่เช่นนั้น, ได้เป็นผู้หมดหวังแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงยังชาตกให้จบลงด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นางลาในคราวนี้ได้เป็นนางชนบทกัลยาณี. ลาผู้ ได้เป็นนันทะ. พ่อค้าได้เป็นเราเอง.

แม้ในกาลก่อน นันทะนี้ เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้ว ด้วยประการอย่างนี้” ดังนี้แล.

เรื่องพระนันทะเถระ จบ

๑๐. เรื่องนายจุนทสุกริก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรุษชื่อจุนทสุกริก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ โสจติ เปจจ โสจติ” เป็นต้น.

[นายจุนทสุกริก เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขาย]

ได้ยินว่า นายจุนทสุกริกนั้น ฆ่าสุกรทั้งหลายกินบ้าง ขายบ้าง เลี้ยงชีพอยู่สิ้น ๕๕ ปี.

ในเวลาข้าวแพง เขาเอาเกวียนบรรทุกข้าวเปลือก ไปสู่ชนบท แลกลูกสุกรบ้าน

ด้วยข้าวเปลือกประมาณ ๑ ทะนาน หรือ ๒ ทะนาน บรรทุกเต็มเกวียนแล้วกลับมา

ล้อมที่แห่งหนึ่งดูจกอก ข้างหลังที่อยู่ แล้วปลุกผักในที่นั้นนั้นแล เพื่อลูกสุกรเหล่านั้น,

เมื่อลูกสุกรเหล่านั้น กินจะผักต่างๆ บ้าง สรรวลัญชะ (คุณ) บ้าง ก็เติบโตขึ้น,

(เขา) มีความประสงค์จะฆ่าตัวใดๆ, ก็มัดตัวนั้นๆ ให้แน่น ณ ที่ฆ่าแล้ว ทูบด้วยฆ้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหน้าขึ้น

รู้ว่าเนื้อพองขึ้นแล้ว ก็ง้างปาก สอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อนที่เดือดพล่าน เข้าไปในปากด้วยทะนานโลหะ.

น้ำร้อนนั้น เข้าไปเดือดพล่านในท้อง ขับกรีส^๑ ออกมาโดยส่วนเบื่องต่ำ (ทวารหนัก),

กรีสน้อยหนึ่ง ยังมีอยู่เพียงใด, ย่อมออกเป็นน้ำขุ่นเพียงนั้น

เมื่อท้องสะอาดแล้ว, จึงออกเป็นน้ำใส ไม่ขุ่น.

ที่นั่น เขาจึงรดน้ำที่ยังเหลือบนหลังสุกรนั้น.

น้ำนั้นลอกเอาหนังดำออกไป.

แต่นั้น เขาจึงลงขนด้วยคอบหญ้าแล้ว ตัดศีรษะด้วยดาบ^๒ อันคม.

เขารองโลหิตที่ไหลออกด้วยภาชนะ เกล้าเนื้อด้วยโลหิต แล้วปิ้งนึ่งรับประทาน ในท่ามกลางบุตรและภรรยา ขายส่วนที่เหลือ.

เมื่อเขาเลี้ยงชีพโดยทำนองนี้นั้นแล, เวลาได้ล่วงไป ๕๕ ปี.

เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในวิหารใกล้^๓, การบูชาด้วยดอกไม้เพียงกำหนึ่งก็ดี การถวายภิกษาเพียงทัพพีหนึ่งก็ดี

ชื่อว่าบุญอื่นน้อยหนึ่งก็ดี มิได้มีแล้วสักวันหนึ่ง

ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นในสรีระของเขา.

[อเวจินรก ร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา]

ความร่ำร้อนในอเวจิมหานรก ปรากฏแก่เขาทั้งเป็นที่เดียว.

ขึ้นชื่อว่าความร่ำร้อนในอเวจี ย่อมเป็นความร้อนที่สามารถทำลายนัยน์ตาของผู้ยืนดูอยู่ในที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ได้.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดังนี้ว่า

“ความร่ำร้อนในอเวจี แผ่ไปตลอด ๑๐๐ โยชน์โดยรอบ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ.”^๔

๑ คุณ.

๒ อสิ - ดาบ หรือมีดใหญ่ๆ (sword, a large knife)

๓ ฐรวินหาร

๔ ม. อุ. ๑๔/๓๔๑. ตสส อโยมยา ภูมิ ขลิตา เตชสา ยุตตา สมนตา ... สพพาทิ เทวทูตสุตเต อคตา.

และเพราะเหตุที่ความร่ำร้อนในอเวจินั้น มีประมาณยิ่งกว่าความร่ำร้อนของไฟโดยปกติ พระนาคเสนเถระจึงกล่าวอุปมานี้ไว้ว่า “มหาบพิตร แม้หินประมาณเท่าเรือนยอด อันบุคคลทุ่มไปในไฟนรก ย่อมถึงความย่อยยับได้โดยขณะเดียว ฉนใด ส่วนสัตว์ที่เกิดในนรกนั้นเป็นประหนึ่งอยู่ในครุภมารดา จะย่อยยับไป เพราะกำลังแห่งกรรม ฉนนั้น หามิได้”.

[นายจุนทเสวยผลกรรมทันตาเห็น]

เมื่อความร่ำร้อนนั้น ปรากฏแก่นายจุนทสุกริกนั้นแล้ว, อาการอันเหมาะสมด้วยกรรมก็เกิดขึ้น. เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไป^๑ ในท่ามกลางเรือนนั่นเอง, ไปสู่ที่ในทิศตะวันตกออกบ้าง สู่ที่ในทิศตะวันตกบ้าง. ลำดับนั้น พวกคนในเรือนของเขา จับเขาไว้ให้มันแล้วปิดปาก. ธรรมดาผลแห่งกรรม อันใครๆ ไม่สามารถจะห้ามได้. เขาเที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง. คนใน ๗ หลังคาเรือนโดยรอบ ย่อมไม่ได้หลับนอน. อนึ่ง คนในเรือนทั้งหมด เมื่อไม่สามารถจะห้ามการออกไปภายนอกของเขาผู้ถูกรณภัยคุกคามแล้วได้ จึงปิดประตูเรือนล้อมรักษาอยู่ภายนอกเรือน โดยประการที่เขาอยู่ภายใน ไม่สามารถจะเที่ยวไปข้างนอกได้.

[เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ]

แม้นายจุนทสุกริก เที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง ภายในเรือนนั่นเอง ด้วยความร่ำร้อนในนรก. เขาเที่ยวไปอย่างนั้นตลอด ๗ วัน, ในวันที่ ๘ ทำกาละแล้ว ไปเกิดในอเวจิมหานรก. อเวจิมหานรก ปราชญ์พึงพรรณนาตามเทวทูตสูตร.

[พวกภิกษุเข้าใจว่า เขาฆ่าสุกรทำการมงคล]

พวกภิกษุเดินไปทางประตูเรือนของเขา ได้ยินเสียงนั้นแล้ว เป็นผู้มีความสำคัญว่า “เสียงสุกร” ไปสู่วิหารนั่งในสำนักพระศาสดาแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อสุกรทั้งหลาย อันนายจุนทสุกริก ปิดประตูเรือนฆ่าอยู่, วันนี้เป็นวันที่ ๗. มงคลกิริยาใดๆ ชะรอยจักมีในเรือน (ของเขา). ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมตตาคิด^๒ หรือความกรุณาแม้อย่างหนึ่งของเขา ผู้ฆ่าสุกรทั้งหลายชื่อถึงเท่านี้ ย่อมไม่มี. ก็สัตว์ผู้ร้ายกาจหยาบช้าเช่นนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็นเลย.” พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เขาฆ่าสุกรตลอด ๗ วันนี้หามิได้. อันผลที่เหมาะสมด้วยกรรมเกิดขึ้นแล้วแก่เขา. ความร่ำร้อนในอเวจิมหานรกปรากฏแก่เขาทั้งเป็นที่เดียว. ด้วยความร่ำร้อนนั้น เขาร้องเหมือนหมูเที่ยวไปภายในนิเวศน์อยู่ ตลอด ๗ วัน. วันนี้ ทำกาละแล้ว (ไป) เกิดในอเวจี,” เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เขาเศร้าโศกอย่างนี้ในโลกนี้แล้ว ยังจะไปเกิดในฐานะเป็นที่เศร้าโศกเช่นกันอีกหรือ?”, ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ประมาทแล้ว จงเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒ เป็นแท้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ มิลินท. ๙๒.

๒ ชนุนุเกหิ วิจรรนโต.

๓ จิตประกอบด้วยความรักใคร่สนิทสนม.

“ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้.
ละไปแล้ว ย่อมเศร้าโศก. ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒.
เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศก. เขาย่อมเดือดร้อน.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาปการี เป็นต้น ความว่า
บุคคลผู้ทำบาปกรรมมีประการต่างๆ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ในสมัยใกล้ตายโดยส่วนเดียวแท้ ด้วยคิดว่า
“กรรมดีเรามีได้ทำไว้หนอ. กรรมชั่วเราทำไว้แล้ว.” นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะกรรมของเขา.
ก็เมื่อเขาเสวยผลอยู่ ชื่อว่าละไปแล้วย่อมเศร้าโศก. นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะวิบากในโลกหน้าของเขา.
เขาย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒ อย่างนี้แล. ด้วยเหตุนี้แล แม้นายจันทสุกริกนั้น ชื่อว่าย่อมเศร้าโศกทั้งเป็นที่เดียว.
บาทพระคาถาว่า ทิสฺวา กम्मกิลิฏฺฐมตฺตโน ความว่า
เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ่นเพื่อมีประการต่างๆ อยู่ ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อน คือยอมลำบาก.
ในกาลจบคาถา ภิกษุเป็นอันมากได้เป็นพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว.
เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายจันทสุกริก จบ.

๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธัมมิกอุบาสก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ” เป็นต้น.

[อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์]

ได้ยินว่า ในเมืองสาวัตถี ได้มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน.

บรรดาอุบาสกเหล่านั้น คนหนึ่งๆ มีอุบาสก เป็นบริวารคนละ ๕๐๐.

อุบาสกที่เป็นหัวหน้าแห่งอุบาสกเหล่านั้น มีบุตร ๗ คน ธิดา ๗ คน.

บรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่งๆ ได้มีสลากยาคุ สลากภัตร ปักชิกภัตร สังฆภัตร อุโปสถิกภัตร อาคันตุกภัตร วัสสาวาสิกภัตร อย่างละที่.

ชนแม่เหล่านั้น ได้เป็นผู้ชื่อว่า อนุชาตบุตรด้วยกันทั้งหมดทีเดียว.

(เป็นอันว่า) สลากยาคุ เป็นต้น ๑๖ ที่ คือ ของบุตร ๑๔ คน ของภรรยาหนึ่ง ของอุบาสกหนึ่ง ย่อมเป็นไปด้วยประการฉะนี้.

เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีความยินดีในอันจำแนกทาน ด้วยประการฉะนี้.

ต่อมาในกาลอื่น โรคเกิดขึ้นแก่เขา.

อายุสังขารเสื่อมรอบแล้ว.

[อุบาสกป่วย นอนฟังธรรม]

เขาใคร่จะสดับธรรมจึงส่ง (คน) ไปสู่สำนักพระศาสดา ด้วยกราบทูลว่า

“ขอพระองค์ได้โปรดส่งภิกษุ ๘ รูป หรือ ๑๖ รูป ประทานแก่ข้าพระองค์เถิด.”

พระศาสดา ทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป.

ภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว นั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ ล้อมเตียงของเขา,

อันเขากล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ การเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักเป็นของอันกระผมได้โดยยาก. กระผมเป็นผู้ทุพพลภาพ.

ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสาธยายพระสูตรๆ หนึ่ง โปรดกระผมเถิด,” จึงถามว่า “ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน? อุบาสก,”

เมื่อเขาเรียนว่า “สติปัฏฐานสูตร” ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละแล้ว,

จึงเริ่มสวดพระสูตรว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานิ วิสุทฺธิยา

(ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางไปอย่างเอก เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย)” เป็นต้น.

[เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก]

ขณะนั้น รถ ๖ คัน ประดับด้วยอสังการทุกอย่าง เติมด้วยม้าสินธพพันตัว ประมาณได้ ๑๕๐ โยชน์ มาจากเทวโลก ๖ ชั้น.

เทวดายืนอยู่บนรถเหล่านั้น ต่างก็เชื่อเชียวว่า

“ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า. ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า.

ท่านผู้เจริญ ขอจงเกิดในที่นี้ เพื่อความยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า เหมือนคนทำลายภาชนะดินแล้วถือเอาภาชนะทองคำ.”

อุบาสก ไม่ปรารถนาจะให้เป็นอันตรรายแก่การฟังธรรม จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย จงรอก่อน. จงรอก่อน.”

[พวกภิกษุและบุตรธิดาอุบาสกเข้าใจผิด]

ภิกษุ ต่างหยุดนิ่ง ด้วยเข้าใจว่า “อุบาสกพูดกับพวกเรา.”

ลำดับนั้น บุตรและธิดาของเขา คิดว่า “บิดาของพวกเรา แต่ก่อน เป็นผู้ไม่อิมด้วยการฟังธรรม.

แต่บัดนี้ ให้นิมนต์ภิกษุมาให้ทำสาธยายแล้ว ห้ามเสียเองเทียว. ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี” ดังนี้แล้ว ได้ร้องให้.

พวกภิกษุ ประชากันว่า “บัดนี้ไม่เป็นโอกาสแล้ว” จึงลุกจากอาสนะหลีกไป.

อุบาสกยังเวลานิดหน่อยให้ล่วงไปแล้ว กลับได้สติ ถามลูกๆ ว่า “เพราะเหตุไร พวกเจ้าจึงคร่ำครวญกันเล่า?”

พวกบุตร จึงบอกว่า “พ่อ พ่อให้นิมนต์ภิกษุมาแล้ว ฟังธรรมอยู่ ห้ามเสียเองเทียว.

เมื่อเป็นเช่นนั้น ผมทั้งหลายจึงคิดว่า ‘ชื่อว่า สัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี’ ดังนี้ จึงคร่ำครวญ.”

อุบาสก. ก็พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย ไปไหนเสีย?

บุตร. พ่อ พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย พูดกันว่า ‘ไม่เป็นโอกาส’ ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

อุบาสก. พ่อมิได้พูดกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า.

บุตร. ถ้าเช่นนั้น พ่อพูดกับใคร?

อุบาสก. เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น พักอยู่ในอากาศ ต่างเปล่งเสียงว่า

‘ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า, ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า.’

พ่อพูดกับเทวดาเหล่านั้น (ต่างหาก).

บุตร. พ่อ รถที่ไหน? พวกผมไม่เห็น.

อุบาสก. ก็ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงเพื่อพ่อ มีไหม?

บุตร. มี พ่อ.

อุบาสก. เทวโลกชั้นไหน ควรเป็นที่รื่นรมย์?

บุตร. ภพดุสิต อันเป็นที่ประทับอยู่ของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์

ของพระพุทธรูป และของพระพุทธรูปดา เป็นที่รื่นรมย์ซี พ่อ.

อุบาสก. ถ้ากระนั้น พวกเจ้าจงเสี่ยงว่า ‘ขอพวงดอกไม้ จงคล้องที่รถมาจากภพดุสิต’ แล้วเหวี่ยงพวงดอกไม้ไปเถอะ.

บุตรเหล่านั้นได้เหวี่ยงไปแล้ว.

พวงดอกไม้เหล่านั้น ได้คล้องที่แอกรถ ห้อยลงในอากาศ.

มหาชนเห็นแต่พวงดอกไม้เหล่านั้น หาเห็นรถไม่.

อุบาสก พูดว่า “เจ้าทั้งหลายเห็นพวงดอกไม้เหล่านั้นไหม?”, เมื่อบุตรตอบว่า “เห็นจ๊ะ,” จึงกล่าวว่า

“พวงดอกไม้เหล่านั้น ห้อยที่รถซึ่งมาจากดุสิต. เราจะไปสูภพดุสิต. พวกเจ้าอย่าวิตกเลย.

พวกเจ้ามีความปรารถนาจะเกิดในสำนักเรา ก็จงทำบุญทั้งหลาย ตามทำนองที่เราทำแล้วเถิด” ดังนี้แล้ว

ทำกาละ ดำรงอยู่บนรถที่มาจากภพดุสิต.

อัตภาพของเขาสูงประมาณ ๓ คาวุต ประดับด้วยอสังการหนักได้ ๖๐ เล่มเกวียน เกิดในทันใดนั่นเอง.

นางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว.

วิมานแก้วประมาณ ๒๕ โยชน์ปรากฏแล้ว.

พระศาสดา ตรัสถามภิกษุแม่เหล่านั้น ผู้มีถึงวิหารแล้วโดยลำดับว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกได้ฟังธรรมเทศนาแล้วหรือ?”

ภิกษุ. ฟังแล้ว พระเจ้าข้า. แต่อุบาสกได้ห้ามเสียในระหว่างนั้นแล้วว่า ‘ขอท่านจงรอก่อน.’
ลำดับนั้น บุตรและธิดาของอุบาสกนั้นคร่ำครวญกันแล้ว.

พวกข้าพระองค์ปรึกษากันว่า ‘บัดนี้ไม่เป็นโอกาส’ จึงลุกจากอาสนะออกมา.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้น หาได้กล่าวกับพวกเธอไม่.

ก็เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เชื้อเชิญอุบาสกนั้นแล้ว.

เธอไม่ปรารถนาจะทำอันตรายแก่การแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดาเหล่านั้น.

ภิกษุ. อย่างนั้นหรือ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. บัดนี้เขาเกิดแล้ว ณ ที่ไหน?

พระศาสดา. ในภพดุสิต ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น เทียวชื่นชมในท่ามกลางญาติในโลกนี้แล้ว
เกิดในฐานะเป็นที่ชื่นชมนั้นแลอีกหรือ?

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนผู้ไม่ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม
ย่อมบันเทิงในที่ที่พึงพอใจเดียว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้

ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒,

เขาเห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง, เขาย่อมรื่นเริง.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุตฺตปฺญฺญโณ เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้ทำกุศลมีประการต่างๆ ย่อมบันเทิง

ด้วยความบันเทิงเพราะ กรรมในโลกนี้ว่า “กรรมชั่วเราไม่ได้ทำเลย, กรรมดีเราทำแล้วหนอ,”

ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะวิบาก, ชื่อว่า ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒ อย่างนี้.

บทว่า กมฺมวิสุทฺธิ เป็นต้น ความว่า แม่ธัมมิกอุบาสก เห็นกรรมอันหมดจด คือ ความถึงพร้อมแห่งบุญกรรมของตนแล้ว

ก่อนแต่จะทำกาลกิริยา ย่อมบันเทิงแม้ในโลกนี้, ทำกาลละแล้ว บัดนี้ ก็ย่อมบันเทิง คือย่อมบันเทิงยิ่งแท้ แม้ในโลกหน้า.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องธัมมิกอุบาสก จบ.

๑๒. เรื่องพระเทวทัต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ” เป็นต้น.

[เจ้าศากยะ ๖ พระองค์ทรงผนวช]

เรื่องพระเทวทัต พระศาสดา ตรัสชาดกทั้งหมด ที่ทรงปรารภพระเทวทัต ภาสิตให้พิสดารแล้ว ตั้งแต่เวลาผนวชจนถึงถูกแผ่นดินสูบ.

ก็ความย่อในเรื่องพระเทวทัตนี้ ดังต่อไปนี้

เมื่อพระศาสดา ทรงอาศัยนิคมชื่ออนุปิยะแห่งมัลลกษัตริย์ ประทับอยู่ที่อนุปิยะอัมพวันนั้นแล,

ในวันรับพระลักษณะแห่งพระตถาคตนั้นเทียว ตระกูลพระญาติ ๘๐,๐๐๐ มอชพระโอรส ๘๐,๐๐๐ ให้ ด้วยคำว่า

“สิทธัตถกุมาร จงเป็นพระราชาก็ตาม เป็นพระพหูตรเจ้าก็ตาม, จักมีกษัตริย์เป็นบริวารเทียวไป.”

เมื่อพระโอรสเหล่านั้นผนวชแล้วโดยมาก, เหล่าพระญาติเห็นศากยะ ๖ พระองค์นี้ คือ

“ภัททิยราชา อนุรุทธะ อานันทะ ภคฺ กิมพิละ เทวทัต” ยังมีได้ผนวช จึงสนทนากันว่า

“พวกเราจึงให้ลูกๆของตนบวชได้. ศากยะทั้ง ๖ นี้ ชะรอยจะไม่ใช่พระญาติกระมัง? เพราะฉะนั้น จึงมิได้ทรงผนวช”

ครั้งนั้น เจ้ามหานามศากยะ เข้าไปหาเจ้าอนุรุทธะ ตรัสว่า

“พ่อ ผู้ออกบวช จากตระกูลของเรายังมี. น้องจักบวช หรือว่าพี่จักบวช.”

ก็เจ้าอนุรุทธกุมารนั้น เป็นกษัตริย์ผู้สุขุมล มีโภคะสมบูรณ์ แม้คำว่า “ไม่มี” พระองค์ก็ไม่เคยทรงสดับ.

จึงอยู่ วันหนึ่ง, เมื่อกษัตริย์ ๖ พระองค์นั้น ทรงเล่นกีฬาลูกขลุบอยู่,

เจ้าอนุรุทธะทรงปราศรัยด้วยขนมแล้วส่ง (คน) ไปเพื่อต้องการขนม.

คราวนั้น พระมารดาของท่านจัดขนมส่งไป.

กษัตริย์ทั้ง ๖ เสวยแล้วทรงเล่นกันอีก.

เจ้าอนุรุทธะนั้นแล เป็นฝ่ายแพ้รำไป.

ส่วนพระมารดาของเจ้าอนุรุทธะนั้น, เมื่อเจ้าอนุรุทธะส่งคนไปๆ, ก็ส่งขนมไปถึง ๓ ครั้ง ในวาระที่ ๔ ส่งไปว่า “ขนมไม่มี.”

พระกุมารทรงสำคัญว่า “ขนมแม่นี้ จักเป็นขนมประหลาดชนิดหนึ่ง” เพราะไม่เคยทรงได้ยินคำว่า “ไม่มี”

จึงส่งคนไปว่า “จงนำขนมไม่มีนั้นแลมาเถอะ.”

ฝ่ายพระมารดาของท่าน, เมื่อเขาพูดว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ได้ยินว่า พระองค์จงประทานขนมไม่มี,” จึงทรงพระดำริว่า

“ลูกของเราไม่เคยได้ยินบวว่า ‘ไม่มี,’ แต่เราจักให้รู้ความนั้นด้วยอุบายนี้” จึงทรงปิดถาดทองคำเปล่าด้วยถาดทองคำอื่น แล้วส่งไป.

เหล่าเทวดาที่รักษาพระนครคิดว่า “เจ้าอนุรุทธศากยะได้ถวายภัตรอันเป็นส่วนตัว แต่พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอุปริภูช ในคราวที่ตนเป็นนายอรรณนาระ ทรงทำความปรารถนาไว้ว่า ‘ขอข้าพเจ้าจงอย่าได้สดับคำว่า ‘ไม่มี.’ อย่ารู้สถานที่เกิดแห่งโภชนะ.’

ถ้าเจ้าอนุรุทธะนี้ จักทรงเห็นถาดเปล่าไซ้, พวกเราก็จักไม่ได้เข้าไปสู่เทวสมาคม, ทั้งศีระชะของพวกเราก็จะพึงแตก ๗ เลี้ยง.”

ที่นั่น เหล่าเทวดาจึงได้ทำถาดนั้นให้เต็มด้วยขนมทิพย์.

เมื่อถาดนั้นพอเขาวางลงที่สนามเล่นขลุบ แล้วเปิดขึ้น, กลิ่นขนมก็ตั้งตระหลบไปทั่วทั้งพระนคร.

ขึ้นขนม แต่พอกษัตริย์ทั้ง ๖ หยิบเข้าไปในพระโอษฐ์เท่านั้น ก็แผ่ชานไปทั่วประสาทรบรสทั้งเจ็ดพัน.

พระกุมารนั้นทรงพระดำริว่า

“เราคงจะไม่เป็นที่รักของพระมารดา. พระมารดาจึงไม่ทรงปรุงชื่อขนมไม่มีนี้ประทานเรา ตลอดเวลาถึงเพียงนี้.

ตั้งแต่นี้ไป เราจักไม่กินขนมอื่น” ดังนี้แล้ว เสด็จไปสู่ตำหนัก ทูลถามพระมารดาว่า

“เจ้าแม่ หม่อมฉันเป็นที่รักของเจ้าแม่ หรือไม่เป็นที่รัก?”

มารดา. พ่อ พ่อย่อมเป็นที่รักยิ่งของแม่ เสมือนนัยน์ตาของคนมีตาข้างเดียว และเหมือนดวงใจ (ของแม่) ฉะนั้น.

อนรุทธ. เมื่อเช่นนั้น เหตุไร เจ้าแม่จึงไม่ทรงปรุงขนมไม่มี ประทานแก่หม่อมฉันตลอดเวลาถึงเพียงนี้เล่า เจ้าแม่.

พระนางรับสั่งถามมหาดเล็กคนสนิทว่า “ขนมอะไรๆ มีอยู่ในถาดหรือ พ่อ.”

เขาทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ถาดเต็มเปี่ยมด้วยขนม. ชื่อว่าขนมเห็นปานนี้ กระหม่อมฉันก็ยังไม่เคยเห็นแล้ว.”

พระนางทรงพระดำริว่า “บุตรของเราจักเป็นผู้มีบุญ มีอภิหารได้ทำไว้แล้ว. เทวดาทิ้งหลายจักใส่ขนมให้เต็มถาดส่งไปแล้ว.”

ลำดับนั้น พระโอรสจึงทูลพระมารดาว่า “เจ้าแม่ ตั้งแต่นี้ไป หม่อมฉันจักไม่เสวยขนมอื่น. ขอเจ้าแม่พึงปรุงแต่ขนมไม่มีอย่างเดียว.”

ตั้งแต่นั้นมา แม้พระนาง เมื่อพระกุมารนั้นทูลว่า “หม่อมฉันต้องการเสวยขนม” ก็ทรงครอบถาดเปล่านั้นแลด้วยถาดอื่น

ส่งไปประทานพระกุมารนั้น.

เทวดาทิ้งหลายส่งขนมทิพย์ถวายพระกุมารนั้น ตลอดเวลาที่ท่านเป็นฆราวาส.^๑

[เจ้าทั้ง ๒ สนทนากันถึงเรื่องบวชและการงาน]

พระกุมารนั้น เมื่อไม่ทรงทราบแม่คำมีประมาณเท่านี้ จักทรงทราบถึงการบวชได้อย่างไร?

เพราะฉะนั้น พระกุมารจึงทูลถามพระภาดาว่า “ชื่อว่าการบวชนี้เป็นอย่างไร?”,

เมื่อเจ้ามหานามะตรัสว่า “ผู้บวช ต้องโกนผมและหนวด ต้องนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ต้องนอนบนเครื่องลาดด้วยไม้

หรือบนเตียงที่ถักด้วยหวาย เทียวบิดขาตออยู่, นี้ชื่อว่าการบวช,” จึงทูลว่า

“เจ้าพี่ หม่อมฉันเป็นสุขุมาลชาติ. หม่อมฉันจักไม่สามารถบวชได้.”

เจ้ามหานามะตรัสว่า “พ่อ ถ้าอย่างนั้น พ่อจงเรียนการงานอยู่เป็นฆราวาสเถิด. ก็ในเราทั้ง ๒ จะไม่บวชเลยสักคนไม่ควร.”

ขณะนั้น อนรุทธกุมาร ทูลถามเจ้าพี่ว่า “ชื่อว่าการงานนี้ อย่างไร?”

กุลบุตรผู้ไม่รู้แม่สถานที่เกิดแห่งภักตร จักรู้จักการงาน ได้อย่างไร?

[เจ้าศากยะทั้ง ๓ สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภักตร]

ก็วันหนึ่ง การสนทนาเกิดขึ้นแก่กษัตริย์ ๓ องค์ว่า “ชื่อว่า ภักตร เกิดขึ้นที่ไหน?”

กิมพิลกุมาร รับสั่งว่า “เกิดขึ้นในฉาง.”

ครั้งนั้น ภัททิกุมาร ตรัสค้ำกิมพิลกุมารนั้นว่า “ท่านยังไม่ทรงทราบที่เกิดแห่งภักตร. ชื่อว่าภักตร ย่อมเกิดขึ้นที่หม้อข้าว.”

อนรุทธะ ตรัสแย้งว่า “ถึงท่านทั้ง ๒ ก็ยังไม่ทรงทราบ. ธรรมดาภักตร ย่อมเกิดขึ้นในถาดทองคำ ประมาณศอกกำ.”

ได้ยินว่า บรรดากษัตริย์ ๓ องค์นั้น วันหนึ่ง กิมพิลกุมารทรงเห็นเขาชนข้าวเปลือกลงจากฉาง ก็เข้าพระทัยว่า

“ข้าวเปลือกเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วในฉางนั่นเอง.”

ฝ่ายพระภัททิกุมาร วันหนึ่ง ทรงเห็นเขาคดภัตรออกจากหม้อข้าว ก็เข้าพระทัยว่า “ภักตรเกิดขึ้นแล้วในหม้อข้าวนั่นเอง.”

ส่วนอนรุทธกุมาร ยังไม่เคยทรงเห็นคนช้อมข้าว คนหุงข้าวหรือคนคดข้าว, ทรงเห็นแต่ข้าวที่เขาคดแล้ว

ตั้งไว้เฉพาะพระพักตร์เท่านั้น.

๑ อคารมชฎ เวส. ประทับอยู่ในท่ามกลางเรือน.

ท่านจึงทรงเข้าใจว่า “ภัตริเกิดในภาค ในเวลาที่ต้องการบริโภค.”

กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นั้น ย่อมไม่ทรงทราบแม่ที่เกิดแห่งภัตริ ด้วยประการอย่างนี้.

เพราะฉะนั้น อนุรุทธกุมารนี้จึงทูลถามว่า “ขึ้นชื่อว่ากรงานนี้เป็นอย่างไร?”

ครั้นได้ทรงฟังกิจการที่ชราวาสจะพึงทำประจำปี มีอาทิว่า “เบื้องต้นต้องให้ไถนา,” จึงตรัสว่า

“เมื่อไรที่สุดแห่งกรงานทั้งหลายจักปรากฏ. เมื่อไรหม่อมฉันจึงจักมีความชวนชวายน้อย ใช้สอยโยคะได้เล่า?”

เมื่อเจ้ามทานามะตรัสบอกความไม่มีที่สุดแห่งกรงานทั้งหลายแล้ว ทูลว่า –

“ถ้าอย่างนั้น ขอเจ้าพินันแล ทรงครองชราวาสเถิด หม่อมฉันหาต้องการด้วยชราวาสนั้นไม่” ดังนี้แล้ว

เข้าเฝ้าพระมารดา กราบทูลว่า “เจ้าแม่ ขอเจ้าแม่อนุญาตหม่อมฉันเถิด. หม่อมฉันจักบวช,”

เมื่อพระนางทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง, ตรัสว่า “ถ้าพระเจ้าภัททิยะ พระสหายของลูก จักผนวชไซ้ไร, ลูกจงบวชพร้อมด้วยท้าวเธอเถิด,”

จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าภัททิยะนั้น ทูลว่า “สหาย การบวชของหม่อมฉัน เนื่องด้วยพระองค์” ดังนี้แล้ว ได้ให้พระเจ้าภัททิยะนั้น

ทรงยินยอมด้วยประการต่างๆ ในวันที่ ๗ ทรงรับปฏิญญา เพื่อประโยชน์จะผนวชกับด้วยพระองค์.

[อุบาลีออกบวชพร้อมด้วยศากยะทั้ง ๖]

แต่นั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ นั้น คือ ภัททิยศากยราช อนุรุทธะ อานันทะ ภคุ กิมพะละ และเทวทัต เป็น ๗ ทั้งอุบาลีนาญษามาลา

ทรงเสวยมหาสมบัติตลอด ๗ วัน ประดุจเทวดาเสวยทิพยสมบัติ แล้วเสด็จออกด้วยจตุรงคินิเสนา

ประหนึ่งว่าเสด็จไป พระอุชยานถึงแดนกษัตริย์พระองค์อื่นแล้ว ทรงส่งกองทัพทั้งสิ้นให้กลับด้วยพระราชอาชญา

เสด็จย่างเข้าสู่แดนกษัตริย์พระองค์อื่น.

ใน ๗ คนนั้น กษัตริย์ ๖ พระองค์ทรงเปลื้องอาภรณ์ของตนๆ ทำเป็นห่อแล้ว รับสั่งว่า

“แนะ นายอุบาลี เชิญเธอกลับไปเถอะ. ทรัพย์สินที่พอเลี้ยงชีวิตของเธอ” ดังนี้แล้ว ประทานแก่เขา.

เขากลับถือกรำพันแทบพระบาทของกษัตริย์ ๖ พระองค์นั้น เมื่อไม่อาจลวงอาชญาของกษัตริย์เหล่านั้น จึงลุกขึ้น

ถือห่อของนั้นกลับไป.

ในกาลแห่งชนเหล่านั้นเกิดเป็น ๒ พวก ป่าได้เป็นประหนึ่งว่าถึงซึ่งการร้องไห้.

แผ่นดินได้เป็นประหนึ่งว่าถือซึ่งอาการหวั่นไหว.

ฝ่ายอุบาลีญษามาลาไปได้หนอยหนึ่งก็กลับคิดอย่างนี้ว่า

“พวกศากยะดูร้ายนัก จะพึงฆ่าเราเสียด้วยทรงเข้าใจว่า ‘พระกุมารทั้งหลายถูกเจ้าคนนี่ปลงพระชนม์เสียแล้ว’ ดังนี้ก็ได้, ก็ธรรมดาว่าศากยกุมารเหล่านี้ ทรงสละสมบัติเห็นปานนี้ ทั้งอาภรณ์อันหาค่ามิได้เหล่านี้เสียตั้งก่อนเขพะแล้ว จักผนวช, ก็จะไปยกลงไปไยถึงเราเล่า?”

ครั้นคิด (ดังนี้) แล้วจึงแก้ห่อของออก เอาอาภรณ์เหล่านั้นแขวนไว้บนต้นไม้แล้วกล่าวว่า “ผู้มีความต้องการทั้งหลายจงถือเอาเถิด”

ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของศากยกุมารเหล่านั้น อันศากยกุมารเหล่านั้นตรัสถามว่า “เพราะเหตุอะไร เธอจึงกลับมา”

ก็กราบทูลความนั้นแล้ว.

[ศากยะทั้ง ๖ บรรลุคุณพิเศษ]

ลำดับนั้น ศากยกุมารเหล่านั้น ทรงพาเขาไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระผู้มีภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย เชื่อว่าเป็นพวกศากยะ มีความถือตัวประจำ (สันดาน).

ผู้นี้เป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์ ตลอดราตรีนาน. ขอพระองค์ โปรดให้ผู้นี้บวชก่อน.

ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักทำสามีจิกรรมมีการอภิเวทเป็นต้นแก่เขา.

ความถือตัวของข้าพระองค์ จักสร้างสิ้นไปด้วยอาการอย่างนี้” ดังนี้แล้ว ให้อุบาสินั้นบวชก่อน. ภายหลังตัวจึงได้ทรงผนวช.

บรรดาศากยภิกษุ ๖ รูปนั้น ท่านพระภัททิยะได้เป็นพระอรหันต์เดววิโช^๑ โดยระหว่างพรรษานั้นนั่นเอง.

ท่านพระอนุรุทธะเป็นผู้มีจักขุเป็นทิพย์ ภายหลัง ทรงสดับมหาปุริสวิตกกสูตร^๒ ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ท่านพระอานนท์ ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

พระภคฺฉะและพระกิมพิลเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต.

พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุถุชน.

[พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่ชาตศัตถุราชกุมาร]

ในกาลต่อมา เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี,

ลาภแลสักการะเป็นอันมาก เกิดขึ้นแต่พระตถาคต พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก.

มนุษย์ทั้งหลายในกรุงโกสัมพีนั้น มีมือถือผ้าและเกสัชเป็นต้น เข้าไปสู่วิหารแล้ว ถามกันว่า

“พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน? พระสารีบุตรเถระอยู่ที่ไหน? พระมหาโมคคัลลานเถระอยู่ที่ไหน?

พระมหากัสสปเถระอยู่ที่ไหน? พระภัททิยะเถระอยู่ที่ไหน? พระอนุรุทธเถระอยู่ที่ไหน? พระอานนทเถระอยู่ที่ไหน?

พระภคฺฉะอยู่ที่ไหน? พระกิมพิลเถระอยู่ที่ไหน?” ดังนี้แล้ว เทียวตรวจดูที่นั่งแห่งอสีติมหาสาวก.

ชื่อว่าผู้ถามว่า “พระเทวทัตเถระนั่งหรือยืนที่ไหน?” ดังนี้ ย่อมไม่มี.

พระเทวทัตนั้นจึงคิดว่า “เราบวชพร้อมกันด้วยศากยะเหล่านี้เหมือนกัน,

แม้ศากยะเหล่านี้ เป็นขัตติยบรรพชิต, แม้เราก็คือขัตติยบรรพชิต,

พวกมนุษย์มีมือถือลาภและสักการะแสวงหาท่านเหล่านี้อยู่, ผู้เอ๋ยถึงชื่อของเราบ้างมิได้มี,

เราจะสมคบ^๓ กับใครหนอแล พึงยังใครให้เลื่อมใสแล้วยังลาภและสักการะให้เกิดแก่เราได้.”

ที่นั่น ความตกลงใจนี้มีแก่เธอว่า

“พระเจ้าพิมพิสารนี้ พร้อมกับบริวาร ๑ นหุต ทรงดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ด้วยทัสสนะเป็นปฐมนั่นแล.

เราไม่อาจจะสมคบกันพระราชนันได้. แม้กับพระเจ้าโกศล เราก็คือไม่สามารถจะคบได้.

ส่วนพระอชาตศัตถุกุมาร พระโอรสของพระราชา^๔ นี้แล ยังไม่รู้คุณและโทษของใครๆ. เราจักสมคบกับกุมารนั้น.”

พระเทวทัตนั้นออกจากกรุงโกสัมพี ไปสู่กรุงราชคฤห์ นฤมิตเพศเป็นกุมารน้อย พันอสรพิช ๔ ตัวที่มีมือและเท้าทั้ง ๔.

ตัวหนึ่งที่ค่อ. ตัวหนึ่งทำเป็นเทริดบนศีรษะ. ตัวหนึ่งทำเฉวียงบ่า. ลงจากอากาศด้วยสังวาลงูนี้ นั่งบนพระเพลาของ

พระอชาตศัตถุกุมาร,

เมื่อพระกุมารนั้นทรงกลัวแล้ว ตรัสว่า “ท่านเป็นใคร?” จึงถวายพระพรว่า “อาตมะ คือเทวทัต,”

เพื่อจะบรรเทาความกลัวของพระกุมาร จึงกลับอวดตภาพนั้น เป็นภิกษุทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวรยืนอยู่เบื้องหน้า

ยังพระกุมารนั้นให้ทรงเลื่อมใส ยังลาภและสักการะให้เกิดแล้ว.

๑ วิชา ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๑ จุตูปปาตญาณ ๑ อาสวกุขยญาณ ๑.

๒ อจ. อฎฐก. ๒๓/๓๒๓.

๓ เอกโต หุตวา.

๔ หมายถึง พระเจ้าพิมพิสารผู้ครองมครรัฐ.

[พระเทวทัตพยายามฆ่าพระพุทธเจ้า]

พระเทวทัตนั้น อันลาภและสักการะครอบงำแล้ว ยังความคิดอันลามกให้เกิดขึ้นว่า “เราจักบริหารภิกษุสงฆ์” ดังนี้แล้ว
เสื่อมจากฤทธิ์พร้อมด้วยจิตตูปบาทแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาซึ่งกำลังทรงแสดงธรรมแก่บริษัท พร้อมด้วยพระราช
าในพระเวฬุวันวิหาร ลุกจากอาสนะแล้วประคองอัญชลี กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคทรงชราแก่เฒ่าแล้ว. ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเป็นผู้ชวนชวายน้อย
ประกอบเนื่องๆ ซึ่งธรรมเครื่องอยู่สบายในทิฏฐธรรมเกิด. หม่อมฉันจักบริหารภิกษุสงฆ์

ขอพระองค์โปรดมอบภิกษุสงฆ์ประทานแก่หม่อมฉันเถิด” ดังนี้แล้ว ถูกพระศาสดาทรงรุกรานด้วยเขฬาสีกา^๑
ทรงห้ามแล้ว ไม่พอใจ ได้ผูกอาฆาตนี้ในพระตถาคตเป็นครั้งแรกแล้วหลีกไป.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค รับสั่งให้ทำปกาสนียกรรม^๒ ในกรุงราชคฤห์แก่เธอแล้ว.

เธอคิดว่า “เดี๋ยวนี้เราถูกพระสมณโคตมกำจัดเสียแล้ว. บัดนี้ เราจักทำความพินาศแก่สมณโคตมนี้” ดังนี้แล้ว

จึงไปเฝ้าอชาตศัตรูกุมาร ทูลว่า “พระกุมาร เมื่อก่อนแล มนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืน, บัดนี้อายุน้อย.

ก็ข้อที่พระองค์พึงทิวงศตเสียดังแต่ยังเป็นพระกุมาร นั้นเป็นฐานะมีอยู่แล.

พระกุมาร ถ้ากระนั้นพระองค์จงสำเร็จโทษพระบิดา เป็นพระราชชาติ. อาตมะสำเร็จโทษพระผู้มีพระภาคแล้ว
จักเป็นพระพุทธเจ้า,” –

ครั้นเมื่อพระกุมารนั้นดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว, ได้แต่งบุรุษทั้งหลายเพื่อจะฆ่าพระตถาคต,

ครั้นเมื่อบุรุษเหล่านั้นบรรลุโสดาปัตติผลกลับไปแล้ว, จึงขึ้นเขาคิชฌกูฏเอง กลิ้งศิลาด้วยจงใจว่า

“เราเองจักปลงพระสมณโคตมจากชีวิต” ได้ทำกรรมคือยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น

เมื่อไม่อาจฆ่าด้วยอุบายนี้ จึงให้ปล่อยช่างนาฬาคีรีไปอีก.

เมื่อช่างนั้นกำลังเดินมา, พระอานนทเถระยอมสละชีวิตของตนถวายพระศาสดา ได้ยืนขวางหน้าแล้ว.

พระศาสดาทรงทรมานช่างแล้ว เสด็จออกจากพระนครมาสู่พระวิหาร เสวยมหาทานที่พวกอุบาสกหลายพันนำมาแล้ว

ทรงแสดงอนุพุทโธภาโปรดชาวกรุงราชคฤห์นับได้ ๑๘ โภกั ซึ่งประชุมกันในวันนั้น.

ธรรมภิกษุมัยเกิดมีแก่สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐.

พระผู้มีพระภาค ทรงสดับกถาพรรณนาคุณของพระเถระว่า

“โอ! ท่านพระอานนทมีคุณมาก, เมื่อพญาช่างชื่อเห็นปานนั้นมาอยู่, ได้ยอมสละชีวิตของตนยืนขวางหน้าพระศาสดา” ดังนี้แล้ว

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, ถึงครั้งก่อน อานนทนี้ ก็ยอมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งเราแล้วเหมือนกัน”

อันภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอนแล้ว จึงตรัสจุลหังสชาติก^๓ มหาหังสชาติก^๔ และกักกภูกชาติก^๕.

๑ ด้วยวาทษา ผู้บริโภคปัจจัยจุน้ำลาย.

๒ กรรมอันสงฆ์ควรประกาศ.

๓ ขุ. ชา. ๒๘/๖๘. ตทฎกถา. ๘/๒๑๑.

๔ ขุ. ชา. ๒๘/๗๗. ตทฎกถา. ๘/๒๔๒.

๕ ขุ. ชา. ๒๗/๑๔๕. ตทฎกถา. ๔/๓๓๕. ตตถ ปน กกฎารุชาตกนติ ขายติ.

[กรรมชั่วของพระเทวทัต ปราภฏแก่มหาชน]

กรรมแม่ของพระเทวทัต เพราะยังพระอชาตศัตรูกุมารให้สำเร็จโทษพระราชา^๑ เสียก็ดี เพราะแต่ง^๒นายขมังธนูก็ดี เพราะกลิ้งศิลาที่ดี มิได้ปราภฏเหมือนเพราะปล่อยช่างนาฬาคีรีเลย. คราวนั้นแล มหาชนได้โจษจัน^๓กันขึ้นว่า “แม่พระราชาที่พระเทวทัตนั่นเองเป็นผู้ให้สำเร็จโทษเสีย. แม่นายขมังธนูที่พระเทวทัตนั่นเองแต่งขึ้น. แม้ศิลาที่พระเทวทัตเหมือนกันกลิ้งลง. และบัดนี้เธอก็ได้ปล่อยช่างนาฬาคีรี. พระราชาทรงเที่ยวคบคนลามกเป็นปานนี้.” พระราชาทรงสดับถ้อยคำของมหาชนแล้ว จึงให้นำสำหรับ ๕๐๐ คินมา มิได้เสด็จไปยังที่อุปัฏฐากของพระเทวทัตนั้นอีก. ถึงชาวพระนคร ก็มีได้ถวายแม้วัดฤมาตราว่าภิกษุแก่เธอซึ่งเข้าไปยังสกุล.

[พระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการ]

พระเทวทัตนั้น ลี้อมจากลาภและสักการะแล้ว ประสงค์จะเลี้ยงชีวิตด้วยการหลอกลวง จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอวัตถุ ๕ ประการ^๔ อันพระผู้มีพระภาค ทรงห้ามว่า “อย่าเลย เทวทัต ผู้ใดปรารถนา, ผู้นั้นก็จงเป็นผู้อยู่ป่าเถิด” ดังนี้ แล้วกล่าวว่า “ผู้มีอายุ คำพูดของใครจะงาม ของพระตถาคต หรือของเรา? ก็เรากล่าวด้วยสามารถข้อปฏิบัติอย่างนี้ว่า ‘พระเจ้าข้า ดังข้าพระองค์ขอประทานโอกาส ขอภิกษุทั้งหลายจงเป็นผู้อยู่ป่า เทียบวินยบาต ทรงผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ อย่าพึงฉันทปลาและเนื้อจนตลอดชีวิต’ แล้วกล่าวว่า ‘ผู้ใดใคร่จะพ้นจากทุกข์, ผู้นั้นจงมากับเรา’” ดังนี้แล้ว หลีกไป. ภิกษุบางพวกบวชใหม่ มีความรู้อ่อน ได้สดับถ้อยคำของพระเทวทัตนั้นแล้ว ชักชวนกันว่า “พระเทวทัตพูดถูก พวกเราจักเที่ยวไปกับพระเทวทัตนั้น” ดังนี้แล้ว ได้สมคบกับเธอ.

[พระเทวทัตทำลายสงฆ์]

พระเทวทัตนั้น ยังผู้เลื่อมใสในของเศร้ามอง ให้เข้าใจ ด้วยวัตถุ ๕ ประการนั้น พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ให้เที่ยวขอ (ปัจจัย) ในสกุลทั้งหลายมาบริโภคน พยายามเพื่อทำลายสงฆ์แล้ว. เธออันพระผู้มีพระภาค ตรัสถามว่า “เทวทัต ได้ยินว่า เธอพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักร จริ่งหรือ?” ทูลว่า “จริง พระผู้มีพระภาค,” แม้พระองค์ทรงโอวาทด้วยพระพุทพจน์มีอาทิว่า “เทวทัต การทำลายสงฆ์มีโทษหนักแล” ก็มิได้เชื่อถือพระวาจาของพระศาสดาหลีกไปแล้ว, พบท่านพระอนนทซึ่งกำลังเที่ยวไปปณทบาตในกรุงราชคฤห์ จึงกล่าวว่า “อนนทผู้มีอายุ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้า จักทำอุโบสถ จักทำสังฆกรรม เว้นจากพระผู้มีพระภาค เว้นจากภิกษุสงฆ์. พระเถระกราบทุกความนั้นแต่พระผู้มีพระภาค. พระศาสดาทรงทราบความนั้นแล้ว เกิดธรรมสังเวช ทรงปริวิตกว่า “เทวทัตทำกรรมเป็นเหตุให้ตนใหม่ในอเวจี อันเกี่ยวถึงความฉิบหายแก่สัตว์โลกทั้งเทวโลก” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“กรรมทั้งหลายที่ไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน ทำได้ง่าย.
กรรมใดแล เป็นประโยชน์ด้วย ดีด้วย, กรรมนั้นแล ทำได้ยากอย่างยิ่ง.”

ทรงเปล่งพระอุทานนี้อีกว่า

๑ พระราชาบิดา

๒ จัดตั้ง

๓ พูดอึง, พูดกันแข็งแซ่, เล่าลือกันอ้ออึง

๔ วิ. จุล. ๗/๑๙๑.

“กรรมดีคนดีทำได้ง่าย. กรรมดีคนชั่วทำได้ยาก. กรรมชั่วคนชั่วทำได้ง่าย.
กรรมชั่วพระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก^๑.”

ครั้งนั้นแล พระเวททัตนั้น ๓ ส่วนข้างหนึ่งพร้อมด้วยบริษัทของตน ในวันอุโบสถ กล่าวว่า
“วัตถุ ๕ ประการเหล่านี้ ย่อมชอบใจแก่ผู้ใด, ผู้นั้นจงจับสลาก” เมื่อพวกภิกษุวัชชีบุตร ๕๐๐ รูป ผู้บวชใหม่
ยังไม่รู้จักธรรมเนียมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำทั่วถึง จับสลากกันแล้ว, ได้ทำลายสงฆ์ พาภิกษุเหล่านั้นไปสู่คยาสีประเทศ.

[อัครสาวกทั้ง ๒ ชกฺงภิกษุกลับเข้าพวกได้]

พระศาสดา ทรงสดับความที่พระเวททัตนั้นไปแล้ว ณ ที่นั้น จึงทรงส่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ ไป
เพื่อประโยชน์แก่การนำภิกษุเหล่านั้นมา.

พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นไป ณ ที่นั้นแล้ว พรา้สอนอยู่ด้วยอนุสาสนีเนื่องในอาเทศนาปาฏิหาริย์
และอนุสาสนีอื่นเนื่องในอิทธิปาฏิหาริย์ ยังภิกษุเหล่านั้นให้ตีมอมตธรรมแล้ว ได้พามาทางอากาศ.

ฝ่ายพระโกกาลิกะแล กล่าวว่า

“เวททัตผู้มีอายุ ลูกขึ้นเถิด. พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ นำเอาภิกษุเหล่านั้นไปหมดแล้ว.

ผมบอกท่านแล้วไม่ใช่หรือว่า ‘ผู้มีอายุ ท่านอย่าไว้ใจพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ.

(เพราะ) พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก” ดังนี้แล้ว
เอาเข้ากระแทกที่ทรงวอก^๒ (ของพระเวททัต).

โลหิตอุ่นได้พลุ่งออกจากปากพระเวททัตในตนเอง.

ฝ่ายพวกภิกษุเห็นท่านพระสารีบุตร มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมมาทางอากาศแล้ว กราบพูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรในเวลาไป มีตนเป็นที่ ๒ เท่านั้นไปแล้ว. บัดนี้บริวารมากมา ย่อมงาม.”

[บุรพกรรมของพระเวททัต]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น.

แม้ในกาลที่เธอเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน บุตรของเรา มาสู่สำนักของเรา ก็ย่อมงามเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสชาตก^๓ ว่า

“ความเจริญ ย่อมมีแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้ประพฤติปฏิสันถาร.

ท่านจงดูเนื้อชื่อลักษณะ อันหมู่ญาติแวดล้อมมาอยู่.

อนึ่ง ท่านจงดูเนื้อชื่อกาละนี้ ที่เสื่อมจากญาติทั้งหลายเทียว”

ดังนี้ เป็นต้น.

เมื่อพวกภิกษุกราบพูลอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ทราบว่ พระเวททัต ให้พระอัครสาวก ๒ องค์นั่งที่ข้างทั้ง ๒ แล้ว
กล่าวว่า ‘เราจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา’ ทำกิริยาตามอย่างพระองค์แล้ว” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น,
แม้ครั้งก่อน เวททัตนี้ ก็พยายามทำตามเยี่ยงอย่างของเรา, แต่ไม่สามารถ” ดังนี้แล้ว ตรัสสนธิจรรกาชาตกว่า^๔

๑ วิ. จุล. ๗/๑๙๕. ขุ. อุ. ๒๕/๑๖๗.

๒ ท่วมกลางหทัย.

๓ ขุ. ชา. ๒๗/๔ ตทฎฐกถา. ๑/๒๑๗. ลกขณชาตก.

๔ ขุ. ชา. ๒๗/๗๕. ชาตเก วิรกชาตกนติ ขายติ.

“เออ ก็ วีระกะ ท่านยอมเห็นนง ชื่อสวิภูฏกะ ซึ่งขานเพราะ
มีสร้อยคอเหมือนนงกยูง ซึ่งเป็นตัวของฉันไหม?
นงสวิภูฏกะ ทำเยี่ยงนงที่เหี่ยวไปได้ทั้งในน้ำและบนบก
บริโภคนกปลาสดเป็นนิตยนั้น ถูกสาหร่ายพันตายแล้ว”

ตั้งนี้เป็นต้น, แม้วินอื่นๆ อีก ทรงปรารภภกถาเช่นนั้นเหมือนกัน ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ว่า

“นงกระไนนี้ เมื่อจะเจาะซึ่งหมูไม้ทั้งหลาย ได้เหี่ยวไปแล้วหนอ
ที่ต้นไม่มีอวัยวะเป็นไม้แห้ง ไม่มีแก่น.
ภายหลัง มาถึงไม้ตะเคียนที่มีแก่นเกิดแล้ว
ได้ทำลายชมองศิริชะแล้ว”^๑

และว่า

“ใจข้อของท่าน ไหลออกแล้ว. กระทบม่อมของท่าน อันข้างเหยียบแล้ว.
ซี่โครงทุกซี่ของท่าน อันข้างหักเสียแล้ว. คราวนี้ งามหน้าละซิเพื่อน.”^๒

ทรงปรารภภกถาว่า “พระเทวทัต เป็นผู้กตัญญู.” จึงตรัสชาดกทั้งหลายมีอาทิอีกว่า

“ข้าพเจ้าได้ทำกิจให้ท่านจนสุดกำลังของข้าพเจ้าที่มีอยู่เหี่ยว.
ข้าแต่พญาเนื้อ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน. ข้าพเจ้าน่าจะได้อะไรๆ บ้างซิ.
ข้อที่เจ้าอยู่ในระหว่างฟันของเราผู้มีโลหิตเป็นภักษา ทำกรรมหยาบข้าเป็นนิตย
ยังเป็นอยู่ได้ ก็เป็นลาภมากอยู่แล้ว.”^๓

ทรงปรารภความตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่า (พระองค์) ของพระเทวทัตนั้นอีก ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

“ดูก่อนไม่มะสั่น ข้อที่เจ้ากลิ้งมานี้ กวางรู้แล้ว,
เราจักไปยังไม่มะสั่นต้นอื่น เพราะว่าผลของเจ้าเราไม่ชอบใจ.”^๔

เมื่อกลายังเป็นไปอยู่อีกว่า “พระเทวทัตเสื่อมแล้วจากผล ๒ ประการ คือ จากลาภและสักการะ และจากสามัญผล,”
พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน เทวทัตก็เสื่อมแล้วเหมือนกัน” ตั้งนี้แล้ว
ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

“ตาทั้ง ๒ แดกแล้ว. ฝ่าก็หายแล้ว. และเพื่อนบ้านก็บาดหมางกัน.
ผิวและเมื่อย ๒ คนนั้น มีการงานเสียหายแล้วทั้ง ๒ ทาง
คือ ทั้งทางน้ำ ทั้งทางบก.”^๕

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่กรุงราชคฤห์ ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสชาดกเป็นอันมาก ด้วยประการอย่างนั้นแล้ว
เสด็จ (ออก) จากกรุงราชคฤห์ไปสู่เมืองสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร.

๑ ขุ. ชา. ๒๗/๗๗. ตพภูฏกถา. ๓/๒๑๕. กนุทคลกชาดก.

๒ ขุ. ชา. ๒๗/๔๖ ตพภูฏกถา. ๒/๓๘๔. วิโรจนชาดก.

๓ ขุ. ชา. ๒๗/๑๓๓ ตพภูฏกถา. ๕/๒๕๘. ชวสกุนชาดก.

๔ ขุ. ชา. ๒๗/๗. ตพภูฏกถา. ๑/๒๖๑. กุรุงคมชาดก.

๕ ขุ. ชา. ๒๗/๔๕. ตพภูฏกถา. ๒/๒๗๔. อุภโตภภูฏชาดก.

[พระเทวทัตให้สาวกนำไปเฝ้าพระศาสดา]

ฝ่ายพระเทวทัตแล เป็นไข้ถึง ๙ เดือน ในกาลสุดท้าย ใครจะเฝ้าพระศาสดา จึงบอกพวกสาวกของตนว่า “เราใครจะเฝ้าพระศาสดา. ท่านทั้งหลายจงแสดงพระศาสดานั้นแก่เราเถิด,”

เมื่อสาวกเหล่านั้นตอบว่า “ท่านในเวลาที่ยังสามารถ ได้ประพฤติเป็นคนมีเวรกับพระศาสดา. ข้าพเจ้าทั้งหลายจักนำท่านไปในที่พระศาสดาประทับอยู่ไม่ได้,” จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายอย่าให้ข้าพเจ้าฉิบหายเลย ข้าพเจ้าทำอาฆาตในพระศาสดา. แต่สำหรับพระศาสดาหาความอาฆาตในข้าพเจ้าแม้ประมาณเท่าปลายผมไม่.”

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้น

ทรงมีพระทัยสม่ำเสมอในบุคคลทั่วไป คือ ในนายขมังธนู ในพระเทวทัต
ในโจรอกุศลใน ช้างธนูบาล และในพระราหุล,
เพราะฉะนั้น

พระเทวทัตจึงอ่อนวอนแล้วๆ เล่าๆ ว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงแสดงพระผู้มีพระภาคแก่ข้าพเจ้า.”

ที่นั่น สาวกเหล่านั้นจึงพาพระเทวทัตนั้นออกไปด้วยเสียงน้อย.

ภิกษุทั้งหลายได้ข่าวการมาของพระเทวทัตนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้า พระเทวทัตมาเพื่อต้องการเฝ้าพระองค์.”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตนั้นจักไม่ได้เห็นเราด้วยอตตภาพนั้น.”

นัยว่า พวกภิกษุยอมไม่เห็นพระพุทธรูปอีก จำเดิมแต่กาลที่ขอวัดดู ๕ ประการ. ข้อนี้ยอมเป็นธรรมดา.

พวกภิกษุกราบทูลว่า “พระเทวทัตมาถึงที่โน้นและที่โน้นแล้ว พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เทวทัตจงทำสิ่งที่ตนปรารถนาเถอะ. (แต่อย่างไรเสีย) เธอก็จักไม่ได้เห็นเรา.

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตมาถึงที่ประมาณโยชน์หนึ่ง แต่ที่นี้แล้ว,

(และทูลต่อไปอีกว่า) มาถึงกึ่งโยชน์แล้ว, คาพุดหนึ่งแล้ว, มาถึงที่ใกล้สระโบกขรณีแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. แม้หากเทวทัตจะเข้ามาภายในพระเชตวัน, ก็จักไม่ได้เห็นเรา เป็นแท้.

[พระเทวทัตถูกรณีสืบ]

พวกสาวก พาพระเทวทัต วางเตียงลงริมฝั่งสระโบกขรณี ใกล้พระเชตวันแล้ว ต่างก็ลงไปเพื่อจะอาบน้ำในสระโบกขรณี.

แม้พระเทวทัตแล ลุกจากเตียง นั่งวางเท้าทั้ง ๒ บนพื้นดิน.

เท้าทั้ง ๒ นั้นก็จมแผ่นดินลง.

เธอจมนลงแล้วโดยลำดับเพียงข้อเท้า, เพียงเข่า, เพียงเอว, เพียงนม จนถึงคอ, ในเวลาที่กระดุกคางจดถึงพื้นดิน ได้กล่าวคาถานี้ว่า

“ข้าพระองค์ขอถึงพระพุทธรูปองค์นั้น ผู้เป็นบุคคลเลิศ เป็นเทพยิ่งเทพ
เป็นสารถีมีกนรชน มีพระจักขุรอบคอบ
มีพระลักษณะ (แต่ละอย่าง) เกิดด้วยบุญตั้งร้อย* ว่าเป็นที่พึง
ด้วยกระดุกเหล่านี้ พร้อมด้วยลมหายใจ.”

นัยว่า พระตถาคตเจ้าทรงเห็นฐานะนี้ จึงโปรดให้พระเทวทัตบวช.

๑ สตปณฺญกลุขณนฺติ สเตน สเตน ปุณฺณกมฺเมน นิพฺพตฺเตเอเกกฺกขณนฺติ อตฺถเ.

ก็ถ้าพระเวททัตนั้น จักไม่ได้บวชไซ้, เป็นคฤหัสถ์ จักได้ทำกรรมหนัก, จักไม่ได้อาจทำปัจจัยแห่งภพต่อไป. ก็แลครั้นบวชแล้ว จักกรรมหนักก็จริง. (ถึงตั้งนั้น) ก็จะสามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้.” เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงโปรดให้เธอบวชแล้ว.

[พระเวททัตเกิดในเวจี ถูกตรึงด้วยหลาวเหล็ก]

จริงอยู่ พระเวททัตนั้น จักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า นามว่า อัฏฐิสสระ ในที่สุดแห่งแสนกับแต่กับนี้ พระเวททัตนั้นจมดินไปแล้ว เกิดในเวจี.

และเธอเป็นผู้ไหวติงไม่ได้ ถูกไฟไหม้อยู่ เพราะเป็นผู้ผิดในพระพุทเจ้าผู้ไม่หวั่นไหว.

สรีระของเธอสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ เกิดในก้นเวจีซึ่งมีประมาณ ๓๐๐ โยชน์.

ศีรษะสอดเข้าไปสู่แผ่นดินในเบื้องบน จนถึงหมวกหู.

เท้าทั้ง ๒ จมแผ่นดินเหล็กลงไปข้างล่างจนถึงข้อเท้า.

หลาวเหล็กมีปริมาณเท่าลำตาลขนาดใหญ่ ออกจากฝาด้านหนึ่ง แขนงกลางหลังทะลุหน้าอก ปักฝาด้านหน้า.

อีกหลาวหนึ่ง ออกจากฝาด้านขวา แขนงซ้ายข้างเบื้องขวา ทะลุออกซ้ายข้างเบื้องซ้าย ปักฝาด้านซ้าย.

อีกหลาวหนึ่ง ออกจากแผ่นดินข้างบน แขนงกระหม่อม ทะลุออกส่วนเบื้องต่ำ ปักลงสู่แผ่นดินเหล็ก.

พระเวททัตนั้น เป็นผู้ไหวติงไม่ได้ อันไฟไหม้ในเวจีนั้น ด้วยประการอย่างนี้.

[เมื่อก่อนพระเวททัตก็ประพฤติผิดในพระศาสดา]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า “พระเวททัตถึงฐานะประมาณเท่านี้ ไม่ทันได้เฝ้าพระศาสดา จมลงสู่แผ่นดินแล้ว.”

พระศาสดาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เวททัตประพฤติผิดในเรา จมดินลงไปบัดนี้เท่านั้นหามิได้, แม้ครั้งก่อน เธอก็จมลงแล้วเหมือนกัน.”

เพื่อจะทรงแสดงความเป็นบุรุษหลงทาง อันพระองค์ปลอมโยนแล้ว ยกขึ้นหลังของตนแล้ว ให้อันที่อันเกษมแล้ว

กลับมาตัดงาทั้งหลายอีกถึง ๓ ครั้ง อย่างนี้คือ ‘ที่ปลาย ที่ท่ามกลาง ที่โคน’

ในวาระที่ ๓ เมื่อก้าวล่วงคลองจักขุแห่งมหาบุรุษแล้ว ก็จมแผ่นดิน ในกาลที่พระองค์เป็นพญาช้าง จึงตรัสชาดก^๑นี้เป็นต้นว่า

“หากจะให้แผ่นดินทั้งหมดแก่คนอกตัญญู ผู้เพ่งโทษเป็นนิตย์

ก็ไม่ยั้งเขาให้ยินดีได้เลย.”

เมื่อถาดตั้งขึ้นแล้วเช่นนั้นนั่นแลแม้อีก, จึงตรัสขันตีวาทีชาดก^๒ เพื่อทรงแสดงความที่พระเวททัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ากลาพุก ประพฤติผิดในพระองค์ผู้เป็นขันตีวาทีดาบส แล้วจมลงสู่แผ่นดิน และจุลลธรรมपालชาดก^๓ เพื่อทรงแสดงความที่พระเวททัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ามหาปตาปะ ประพฤติผิดในพระองค์ผู้เป็นจุลลธรรมपालะ แล้วจมลงสู่แผ่นดิน.

ก็ครั้นเมื่อพระเวททัตจมดินไปแล้ว, มหาชนร่าเริงยินดี ให้อภัยชก^๔ ธงปลุก และต้นกล้วย ตั้งหม้อน้ำอันเต็มแล้ว เล่นมหรสพใหญ่ ด้วยปรารภว่า “เป็นลาภของพวกเราหนอ.”

พวกภิกษุกราบขอลงข้อความนั้นแต่พระผู้มีพระภาค.

๑ พุ. ชา. ๒๗/๒๓ ตพภูฎกถา. ๒/๑๒๘. สีลวนาคชาดก.

๒ พุ. ชา. ๒๒/๑๓๗. ตพภูฎกถา. ๔/๒๗๕.

๓ พุ. ชา. ๒๗/๑๗๐. ตพภูฎกถา. ๔/๔๕๐.

๔ ธงรูปสามเหลี่ยม

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระเวททัตตายแล้ว, มหาชนยินดี มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน ก็ยินดีแล้วเหมือนกัน”
เพื่อจะทรงแสดงความที่มหาชนเป็นผู้ยินดีในเมื่อพระราชานามว่า ปิงคละ ในนครพาราณสีซึ่งดูร้าย หยาบเข้า
ไม่เป็นที่รักของชนทั่วไป สวรรคต^๑ แล้ว จึงตรัสปิงคละชาดก^๒ นี้เป็นต้นว่า

พระโพธิสัตว์กล่าวคาถาว่า

“ชนทั้งสิ้น อันพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว, เมื่อทำเธอสวรรคตแล้ว,
ชนทั้งหลาย ย่อมเสวยปีติ,
พระเจ้าปิงคละมีพระเนตรไม่ดำ ได้เป็นที่รักของเจ้าหรือ?
แนะนำประตุ เหตุไร เจ้าจึงร้องไห้?”

(นายประตุกล่าวตอบว่า)

“พระราชา มีพระเนตรไม่ดำ หาได้เป็นที่รักของข้าพระองค์ไม่,
ข้าพระองค์กลัวแต่การเสด็จกลับมาของพระราชานั้น,
ด้วยว่า พระราชาพระองค์นั้นเสด็จไปจากที่นี่แล้ว พึงเบียดเบียนมัจจุราช,
มัจจุราชนั้นถูกเบียดเบียนแล้ว พึงนำพระองค์กลับมาที่นี่อีก.”

[ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒]

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ พระเวททัตเกิดแล้ว ณ ที่ไหน?

พระศาสดา. ในอเวจีมหานรก ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเวททัตประพฤติเดือดร้อนในโลกนี้แล้ว ไปเกิดในสถานที่เดือดร้อนนั้นแลอีกหรือ?

พระศาสดาตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชนทั้งหลาย จงเป็นบรรพชิตก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม,

มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒ ทีเดียวนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มีปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้. ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน.
เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒.
เขาย่อมเดือดร้อนว่า ‘กรรมชั่วเราทำแล้ว’ ไปสู่ทุกคติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อธิ ตปฺปติ ความว่า

ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ด้วยเหตุเพียงโหม่นส ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม.

บทว่า เปจฺจ ความว่า ส่วนในโลกหน้า ย่อมเดือดร้อนเพราะทุกขีในอบายอันร้ายแรงยิ่ง ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก.

บทว่า ปาปการี ความว่า ผู้ทำบาป มีประการต่างๆ

บทว่า อุภยตฺถ ความว่า ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒ ด้วยความเดือดร้อน มีประการดังกล่าวแล้วนี้.

สองบทว่า ปาปิ เม ความว่า ก็ผู้มีปกติทำบาปนั้น

เมื่อเดือดร้อน ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม ชื่อว่าย่อมเดือดร้อน ด้วยคิดว่า “กรรมชั่วเราทำแล้ว,”

๑ ว่าตามจริง คือ “นิริยคต” ไปสู่นรก.

๒ ขุ. ชา. ๒๗/๙๒. ตพ. ๓/๓/๙.

ข้อนี้เป็นความเดือดร้อนมีประมาณเล็กน้อย;

แต่เมื่อเดือดร้อน ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก ชื่อว่า ไปสู่ทุกติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น คือยอมเดือดร้อนเหลือเกิน ด้วยความเดือดร้อนอันหยาบเข้าอย่างยิ่ง.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว.

เทศนาเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๑๓. เรื่องนางสุนาเทวี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางสุนาเทวี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ นนทติ เปจฺจ นนทติ” เป็นต้น.

[อบรมลูกหลานให้รับหน้าที่ของตน]

ความพิสดารว่า ภิกษุสองพันรูป ย่อมฉันในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีในกรุงสาวัตถีทุกวัน, ในเรือนของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ก็(ฉัน)เช่นนั้น.

ก็บุคคลใดๆ ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ประสงค์จะถวายทาน, บุคคลนั้นๆ ต้องได้โอกาสของท่านทั้ง ๒ นั้นก่อนแล้ว จึงทำได้. ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

ตอบว่า “เพราะคนอื่นๆ ถามว่า ‘ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาขา มาสู่โรงงานของท่านแล้วหรือ?’”

เมื่อเขาตอบว่า “ไม่ได้มา,” ย่อมติเตียน แม้ท่านอันบุคคลสละทรัพย์ตั้งแสนแล้วทำว่า “นี่ชื่อว่าทานอะไร?”

เพราะท่านทั้ง ๒ นั้น ย่อมรู้จักความชอบใจของภิกษุสงฆ์และกิจอันสมควรแก่ภิกษุสงฆ์.

เมื่อท่านทั้ง ๒ นั้นอยู่, พวกภิกษุยอมฉันได้ตามพอใจทีเดียว.

เพราะฉะนั้น ทุกๆ คนที่ประสงค์จะถวายทาน จึงเชิญท่านทั้ง ๒ นั้นไป.

ท่านทั้ง ๒ นั้นยอมไม่ได้เพื่อจะอังกาสภิกษุทั้งหลายในเรือนของตน ด้วยเหตุนี้.

เพราะเหตุนี้ นางวิสาขา เมื่อใคร่ครวญว่า “ใครหนอแล? จักดำรงในหน้าที่ของเรา เลี้ยงภิกษุสงฆ์,”

เห็นธิดาของบุตรแล้ว จึงตั้งเขาไว้ในหน้าที่ของตน.

นางอังกาสภิกษุสงฆ์ในเรือนของนางวิสาขานั้น.

ถึงท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ตั้งธิดาคนใหญ่ ชื่อมหาสุภัททาไว้.

ก็นางมหาสุภัททานั้น ทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ (และ) ฟังธรรมอยู่ เป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ไปสู่สกุลแห่งสามิ.

แต่นั้น ท่านอนาถบิณฑิกะ ก็ตั้งนางจุลสุภัททา (แทน).

แม้นางจุลสุภัททานั้น ก็ทำอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน เป็นพระโสดาบันแล้วก็ไปสู่สกุลแห่งสามิ.

ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกะ จึงตั้งธิดาคนเล็กนามว่าสุนาเทวี (แทน).

[นางสุนาเทวีเรียกบิดาว่าน้องชาย]

ก็นางสุนาเทวีนั้น ฟังธรรมแล้ว บรรลุสกทาคามีผล ยังเป็นกุมาริกา (รุ่นสาว) อยู่เดียว,

กระสับกระส่ายด้วยความไม่ผาสุกเห็นปานนั้น ตัดอาหาร^๑ มีความประสงค์จะเห็นบิดา จึงให้เชิญมา.

ท่านเศรษฐีนั้นพอได้ยินข่าวของธิดาในโรงงานแห่งหนึ่ง ก็มาหาแล้วพูดว่า “เป็นอะไรหรือ แม่สุนา?”

ธิดานั้น ตอบบิดาว่า “อะไรเล่า? น้องชาย.”

บิดา. เจ้าพ่อไปหรือ? แม่.

ธิดา. ไม่พ่อ น้องชาย.

บิดา. เจ้ากลัวหรือ? แม่.

ธิดา. ไม่กลัว น้องชาย.

๑ อาหารปรุงเจี๋ย กตวา ทำการเข้าไปตัดซึ่งอาหาร.

แต่พอนางสุนนาเทวี กล่าวได้เพียงเท่านี้ ก็ได้ทำกาลแล้ว.

[ท่านเศรษฐีผู้บิดาร้องให้ ไปทูลพระศาสดา]

ท่านเศรษฐีนั้น แม้เป็นพระโสดาบัน ก็ไม่สามารถจะกลั่นความโศกอันเกิดในธิดาได้ ให้ทำการปลงศพ^๑ ของธิดาเสร็จแล้ว ร้องให้ ไปสู่สำนักพระศาสดา,

เมื่อพระองค์ตรัสว่า “คุณหบดี ทำไมท่านจึงมีทุกข์ เสียใจ มีหน้าอาบไปด้วยน้ำตา ร้องให้ มาแล้ว?” จึงกราบทูลว่า “นางสุนนาเทวี ธิดาของข้าพระองค์ ทำกาลเสียแล้วพระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรท่านจึงโศก? ความตาย ย่อมเป็นไปโดยส่วนเดียวแก่สรรพสัตว์ มิใช่หรือ?

อนาถบิณฑิกะ. ข้าพระองค์ทราบข้อนั้นพระเจ้าข้า. แต่ธิดาของข้าพระองค์ถึงพร้อมด้วยทริและโอดตปะเห็นปานนี้. ในเวลาจวนตาย นางไม่สามารถคุมสติไว้ได้เลย บ่นเพื่อตายไปแล้ว.

ด้วยเหตุนั้น โทมนัสไม่น้อย จึงเกิดแก่ข้าพระองค์.

พระศาสดา. มหาเศรษฐี ก็นางพูดอะไรเล่า?

อนาถบิณฑิกะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เรียกนางว่า ‘เป็นอะไรหรือ? สุนนา’

ที่นั่น นางก็กล่าวแก่ข้าพระองค์ว่า ‘อะไร? น้องชาย?,

แต่นั้น เมื่อข้าพระองค์กล่าวว่า ‘เจ้าพ่อไปหรือ? แม่’, ก็ตอบว่า ‘ไม่พ่อ น้องชาย’

เมื่อข้าพระองค์ถามว่า ‘เจ้ากลัวหรือ? แม่’, ก็ตอบว่า ‘ไม่กลัว น้องชาย’

พอกกล่าวได้เท่านี้ก็ทำกาลแล้ว.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสแก่เศรษฐีนั้นว่า “มหาเศรษฐี ธิดาของท่าน จะได้เพื่อกี่หามิได้.”

อนาถบิณฑิกะ. เมื่อเช่นนั้น เหตุไร? นางจึงพูดอย่างนั้น.

พระศาสดา. เพราะท่านเป็นน้องของนางจริงๆ (นางจึงพูดอย่างนั้นกะท่าน).

คุณหบดี ก็ธิดาของท่านเป็นใหญ่กว่าท่านโดยมรรคและผล.

เพราะท่านเป็นเพียงโสดาบัน, ส่วนธิดาของท่านเป็นสกทาคามี.

เพราะนางเป็นใหญ่โดยมรรคและผล นางจึงกล่าวอย่างนั้นกะท่าน.

อนาถบิณฑิกะ. อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น คุณหบดี.

อนาถบิณฑิกะ. เวลานี้นางเกิดที่ไหน พระเจ้าข้า.

เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “ในภพดุสิต คุณหบดี” ท่านเศรษฐีจึงกราบทูลว่า “ธิดาของข้าพระองค์

เที่ยวเพลิตเพลินอยู่ในระหว่างหมู่ญาติในโลกนี้ แม้ไปจากโลกนี้แล้ว ก็เกิดในที่ๆ เพลิตเพลินเหมือนกันหรือ? พระเจ้าข้า.”

[คนทำบุญย่อมเพลิตเพลินในโลกทั้ง ๒]

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสแก่เศรษฐีนั้นว่า

“อย่างนั้น คุณหบดี ธรรมดาผู้ไม่ประมาท เป็นคุณุศลก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมเพลิตเพลินในโลกนี้และโลกหน้าแท้”
ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว ย่อมเพลิตเพลินในโลกนี้. ละไปแล้ว ย่อมเพลิตเพลิน.

เขาย่อมเพ็ดเพลินในโลกทั้ง ๒. เขาย่อมเพ็ดเพลินว่า ‘เราทำบุญไว้แล้ว.’
ไปสู่สุคติ ย่อมเพ็ดเพลินยิ่งๆ ขึ้นไป.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อธิ ความว่า ย่อมเพ็ดเพลินในโลกนี้ ด้วยความเพ็ดเพลินเพราะกรรม.

บทว่า เปจฺจ ความว่า ย่อมเพ็ดเพลินในโลกหน้า ด้วยความเพ็ดเพลินเพราะวิบาก.

บทว่า กตฺปนฺนํ คือ ผู้ทำบุญมีประการต่างๆ.

บทว่า อุกฺยตฺถ ความว่า

ยอมเพ็ดเพลินในโลกนี้ ด้วยคิดว่า “กุศลเราทำไว้แล้ว, บาปเราไม่ได้ทำ.” เมื่อเสวยวิบากชื่อว่ายอมเพ็ดเพลินในโลกหน้า.

สองบทว่า ปุญฺญํ เม ความว่า ก็เมื่อเพ็ดเพลินในโลกนี้ ชื่อว่า ย่อมเพ็ดเพลิน เหตุอาศัยความเพ็ดเพลินเพราะกรรม

ด้วยเหตุเพียงโสมนัสเท่านั้นว่า “เราทำบุญไว้แล้ว.”

บทว่า ภิโย เป็นต้น ความว่า ก็เขาไปสู่สุคติแล้ว เมื่อเสวยทิพยสมบัติ ตลอด ๕๗ โภกวิปีบ่าง ๖๐ แสนปีบ้าง

ยอมชื่อว่าเพ็ดเพลินอย่างยิ่งในดุสิตบุรี ด้วยความเพ็ดเพลินเพราะวิบาก.

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีเสดาดับเป็นต้นแล้ว.

พระธรรมเทศนา ได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนางสุนนาเทวี จบ.

๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๒ สหาย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “พหุมาปิ เจ สหิตา ภาสมาโน” เป็นต้น.

[สองสหายออกบวช]

ความพิสดารว่า กุลบุตร ๒ คน ชาวเมืองสาวัตถี เป็นสหายกัน ไปยังวิหาร พังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ละกามทั้งหลาย ถวายชีวิต^๑ในพระศาสนาของพระศาสดา บวชแล้ว อยู่ในสำนักพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ตลอด ๕ ปี เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามถึงฐานะในพระศาสนา ได้ฟังวิปัสสนาธุระและคันถธุระโดยพิสดารแล้ว^๒, รูปหนึ่ง กราบทูลก่อนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บวชแล้วเมื่อกายแก่ ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถธุระได้, แต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ” ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนา จนถึงพระอรหัต พากเพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. ฝ่ายภิกษุรูปนอกนี้^๓ คิดว่า “เราจะบำเพ็ญคันถธุระ” ดังนี้ แล้ว เรียนพระพุทธรูปจนครบ ๕๐๐ รูป, ได้เป็นอาจารย์ของคณะใหญ่ ๑๘ คณะ. ภิกษุทั้งหลาย เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว ไปอยู่ที่อยู่ของพระเถระนอกนี้ (วิปัสสกะ) ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน บรรลุพระอรหัตแล้ว นมัสการพระเถระ เรียนว่า “กระผมทั้งหลายใครจะเฝ้าพระศาสดา.” พระเถระ (วิปัสสกะ) กล่าวว่า “ไปเถิด ผู้มีอายุ, ท่านทั้งหลาย จงถวายบังคมพระศาสดา นมัสการพระมหาเถระทั้ง ๘๐ รูป ตามคำของเรา จงบอกกะพระเถระผู้สหายของเราบ้างว่า ‘ท่านอาจารย์ของกระผมทั้งหลาย นมัสการท่าน’ ดังนี้แล้วส่งไป. ภิกษุเหล่านั้นไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาและนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ไปสู่สำนักพระคันถิกเถระ เรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ครับ ท่านอาจารย์ของพวกกระผม นมัสการถึงท่าน.” ก็เมื่อพระเถระนอกนี้ (คันถิกะ) ถามว่า “อาจารย์ของพวกท่านนั้นเป็นใคร?” ภิกษุเหล่านั้นเรียนว่า “เป็นภิกษุผู้สหายของท่าน.” เมื่อพระเถระ (วิปัสสกะ) ส่งข่าวเยี่ยงอย่างนี้เรื่อยๆ อยู่, ภิกษุนั้น (คันถิกะ) อุดหนุนอยู่ได้สัณกาลเล็กน้อย ภายหลังไม่สามารถจะอดทนอยู่ได้, เมื่อพวกอากันตูกภิกษุเรียกว่า “ท่านอาจารย์ของพวกกระผม นมัสการท่าน” ดังนี้แล้ว, จึงกล่าวว่า “อาจารย์ของพวกท่านนั้นเป็นใคร,” เมื่อภิกษุทั้งหลายเรียนว่า “เป็นภิกษุผู้สหายของท่าน ครับ,” จึงกล่าวว่า “ก็อะไรเล่า ที่พวกท่านเรียนในสำนักของภิกษุนั้น บรรดานิกาย มีทีฆนิกาย เป็นต้น นิกายใดนิกายหนึ่งหรือ? หรือบรรดาปิฎก ๓ ปิฎกหนึ่งหรือ? ที่พวกท่านได้เรียนแล้ว” ดังนี้แล้ว คิดว่า “สหายของเรา ย่อมไม่รู้จักกาลาแม้ประกอบด้วย ๒ บท, ถือบังสกุลเข้าป่าแต่ในคราวบวชแล้ว ยังได้อันตเวทาสิกมากมายหนอ. ในกาลที่เธอมา เราควรถามปัญหาดู.”

๑ อูร์ ทตฺวา

๒ เป็นประโยคกริยาประธานนัย.

๓ อิตฺร นอกฺกนฺ, อีกคนหนึ่ง/อีกอันหนึ่ง ที่เหลือ

[พระเถระทั้ง ๒ พบกัน]

ในกาลต่อมา พระเถระ (วิปัสสกะ) ได้มาเฝ้าพระศาสดา เก็บบาตรจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้สหายแล้ว ไปถวายบังคมพระศาสดา และนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของพระเถระผู้สหาย. ลำดับนั้น พระคันถิกเถระนั้น ให้ภิกษุทั้งหลายทำวัตรแก่ท่านแล้ว ถือน้ำอาสนะมีขนาดเท่ากัน นั่งแล้ว ด้วยตั้งใจว่า “จักถามปัญหา.”

[พระศาสดาถามปัญหาพระเถระทั้ง ๒]

ขณะนั้น พระศาสดา ทรงทราบว่า “คันถิกภิกษุนี้ พึงเบียดเบียนบุตรของเราผู้มีรูปเห็นปานนี้แล้วเกิดในนรก” ด้วยทรงเอ็นดูในเธอ ทำประหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในวิหาร เสด็จถึงสถานที่เธอทั้ง ๒ นั่งแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสนะที่เธอจัดไว้.

แท้จริง ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะนั่งในที่นั้นๆ จัดอาสนะสำหรับพระพุทธรูปเจ้าก่อนแล้วจึงนั่ง.

เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงประทับนั่งเหนืออาสนะที่พระคันถิกภิกษุ นั้นจัดไว้โดยปกตินั้นแล.

ก็แลครั้งประทับนั่งแล้ว จึงตรัสถามปัญหาในปฐมยามกะคันถิกภิกษุ,

ครั้งเมื่อเธอทูลตอบไม่ได้, จึงตรัสถาม ปัญหาในรูปสมาบัติและอรุปรสมาบัติทั้ง ๘ ตั้งแต่ทุกุติยานเป็นต้นไป พระคันถิกเถระก็มีอาจทูลตอบได้แม้ข้อเดียว.

พระวิปัสสกะเถระนอกนี้ ทูลตอบปัญหานั้นได้ทั้งหมด.

ที่นั้น พระศาสดา ตรัสถามปัญหาในโสดาปัตติมรรคกับเธอ.

พระคันถิกเถระก็สามารถทูลตอบได้.

แต่นั้น จึงตรัสถามกะพระชีนาสวเถระ.

พระเถระก็ทูลตอบได้.

[พระวิปัสสกะเถระได้รับสาธุการ]

พระศาสดา ทรงชมเชยว่า “ดีละๆ” แล้วตรัสถามปัญหา แม้ในมรรคที่เหลือทั้งหลายโดยลำดับ.

พระคันถิกเถระก็มีได้อาจทูลตอบปัญหาได้สักข้อเดียว.

ส่วนพระชีนาสพ ทูลตอบปัญหาที่ตรัสถามแล้วๆ ได้.

พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่พระชีนาสพนั้นในฐานะทั้ง ๔.

เทวดาทั้งหมด ตั้งต้นแต่ภุมมเทวดา^๑ จนถึงพรหมโลก และนาคครุฑ ได้ฟังสาธุการนั้นแล้ว ก็ได้ให้สาธุการ.

พวกอินทเวทาสิกและสัทธีวิหาริกของพระคันถิกเถระ ได้สดับสาธุการนั้นแล้ว จึงยกโทษพระศาสดาว่า

“พระศาสดาทรงทำกรรมอะไรนี้? พระองค์ได้ประทานสาธุการแก่พระเถระแก่ ผู้ไม่รู้อะไรๆ ในฐานะทั้ง ๔.

ส่วนท่านอาจารย์ของพวกเรา ผู้จำทรงพระปริยัติธรรมไว้ได้ทั้งหมด เป็นหัวหน้าภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป

พระองค์มิได้ทรงทำแม้มาตราว่าความสรรเสริญ.”

๑ เทวดาที่สถิตอยู่บนแผ่นดิน.

[พูดมาก แต่ไม่ปฏิบัติก็ไร้ประโยชน์]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกันนี้?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว, ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อาจารย์ของพวกเธอ เช่นกับผู้รักษาโคทั้งหลาย เพื่อค่าจ้างในศาสนาของเรา, ส่วนบุตรของเรา เช่นกับเจ้าของผู้บริโภคนิโคสตามชอบใจ” ดังนี้แล้ว ได้ภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“หากว่า นรชนกล่าวพระพุทธรูปอันมีประโยชน์เกื้อกูลแม้มาก
(แต่) เป็นผู้ประมาทแล้ว ไม่ทำ (ตาม) พระพุทธรูปนั้นไซ้,
เขาย่อมนับโคทั้งหลายของชนเหล่าอื่น ย่อมไม่มีส่วนแห่งนิโคสฉะนั้น,
หากว่า นรชนกล่าวพระพุทธรูปอันมีประโยชน์เกื้อกูล แม้น้อย
(แต่) เป็นผู้มีปกติประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมไซ้,
เขาละระคะ โทสะ และโมหะแล้ว รู้ชอบ มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว
หมดความยึดถือในโลกนี้หรือในโลกหน้า, เขาย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญ
ผล^๒”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหิตินี้ เป็นชื่อแห่งพระพุทธรูป คือพระไตรปิฎก,

นรชนเข้าไปหาอาจารย์ทั้งหลาย เล่าเรียนพระพุทธรูปนั้นแล้ว กล่าว คือบอก ได้แก่ แสดงอยู่ ซึ่งพระพุทธรูปแม้มาก
แก่ชนเหล่าอื่น (แต่) หาเป็นผู้ทำกิจอันการบุคคลพึงธรรมนั้นแล้วจะพึงทำไม่

คือไม่ยังการทำให้ไว้ในใจให้เป็นไป ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้น ชั่วขณะแม้สักว่าไก่อ่ปรบปีก,
เหมือนคนเลี้ยงโค รักษาโคทั้งหลายเพื่อค่าจ้างประจำวัน^๓ รัไปแต่เช้าตรู่

เวลาเย็น นับมอบให้แก่เจ้าของทั้งหลายแล้ว รับเอาเพียงค่าจ้างรายวัน,
แต่ไม่ได้เพื่อบริโภคนิโคสตามความชอบใจ ฉะนั้นแล.

นรชนนั้น ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งผลสักว่าการทำวัตรปฏิบัติ จากสำนักของอันตวาสิกทั้งหลายอย่างเดียว,
แต่หาเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะไม่

เหมือนอย่างว่า เจ้าของโคพวกเดียว ย่อมบริโภคนิโคสแห่งโคทั้งหลาย ที่นายโคบาลมอบให้แล้ว ฉนใด,
การบุคคลทั้งหลาย พึงธรรมอันนรชนนั้นกล่าวแล้ว ปฏิบัติ^๔ ตามที่นรชนนั้นพร่ำสอนแล้ว ก็ฉนนั้น,

บางพวกบรรลุปฐมฌานเป็นต้น, บางพวกเจริญวิปัสสนาแล้ว บรรลุมรรคและผล,

จัดว่าเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะ เหมือนพวกเจ้าของโค ย่อมเป็นผู้มีส่วนนิโคสฉะนั้น.

พระศาสดาตรัสคาถาที่ ๑ ด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ผู้มีสุตะมาก

(แต่) มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ไม่ประพฤติซึ่งในการทำให้ไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย

ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น, หาตรัสด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้ทุศีลไม่ ด้วยประการฉะนี้.

๑ รสอันเกิดแต่โค ๕ อย่าง คือ นมสด, นมส้ม, เปรี้ยว, เนยใส, เนยข้น.

๒ ผลคือคุณเครื่องเป็นสมณะ.

๓ ตามหลักต้องว่า เหมือนคนรักษาโคเพื่อจ้างประจำวัน ชื่อว่าคนเลี้ยงโค

๔ ปฏิบัติชิตวา บางมตินิยมเป็นกิริยาชานนัย.

ส่วนคาถาที่ ๒ พระองค์ตรัสด้วยอำนาจแห่งการกบฏบุคคลผู้ไม่มีสุตะน้อย

(แต่) ทำกรรมในการทำให้ไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายอยู่.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อุปมปิ เจ ความว่า น้อย คือแม่เพียง ๑ วรรค หรือ ๒ วรรค.

บทพระคาถาว่า ธมมสส โหติ อนุธมมจारी เป็นต้น ความว่า

นรชนรู้ธรรมแล้ว ประพฤติธรรมอันสมควรแก่โลกุตระธรรม^๑ ๔ คือประเภทแห่งธรรม มีปารีสุทธิศีล ๔

ชุดงคคุณและอสุภกรรมฐาน เป็นต้น ที่นับว่าข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น

ย่อมเป็นผู้เชื่อว่ามีปกติประพฤติธรรมสมควร คือหวังการแห่งตลอดอยู่ว่า

“เราจักแห่งตลอดในวันนี้ เราจักแห่งตลอดในวันนี้ ทีเดียว” ชื่อว่าย่อมประพฤติ.

นรชนนั้น ละราคะ โทสะ และโมหะด้วยข้อปฏิบัติชอบนี้แล้ว กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ โดยชอบ คือโดยเหตุ โดยนัย

มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ด้วยอำนาจแห่งตังควิมุตติ วิกขันภนวิมุตติ สมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสสรณวิมุตติ,

หมดความถือมั่นอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น คือไม่เข้าไปยึดถือขันธ อายตนะและธาตุทั้งหลาย อันนับเนื่องในโลกนี้และโลกอื่น

หรือ อันเป็นภายในและภายนอก ด้วยอุปปาทาน^๒

ชื่อว่าเป็นมหาชีณาสพ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะคือผล อันมาแล้วด้วยอำนาจแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะ

กล่าวคือมรรค และคุณเครื่องเป็นสมณะคือกองแห่งอเสขธรรม^๓.

พระศาสดาทรงรวบยอดแห่งเทศนาด้วยพระอรรถ เหมือนนายช่างถือเอายอดแห่งเรื่อน ด้วยยอดแก้วฉะนั้น ดังนี้แล.

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๒ สหาย จบ.

ยมกวรรค วรรคณา จบ.

วรรคที่ ๑ จบ.

๑ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑.

๒ กามุปาทาน การถือมั่นกาม ๑ ทิฏฐุปาทาน การถือมั่นทิฏฐิ ๑ สีลพทุปปาทาน การถือมั่นศีลพต ๑
อตตวาทูปาทาน การถือมั่นวาทะว่าตน ๑.

๓ สีลขันธ หมวดศีล ๑ สมာธิขันธ หมวดสมาธิ ๑ ปัญญาขันธ หมวดปัญญา ๑
วิมุตติขันธ หมวดวิมุตติ ๑ วิมุตติญาณทัสสนขันธ หมวดวิมุตติญาณทัสสนะ ๑.